

آسیب‌شناسی مصرف شیر و نوشابه‌های گازدار در سبد مصرفی خانوار

معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی
دفتر: مطالعات زیربنایی

کد موضوعی: ۲۵۰
شماره مسلسل: ۱۴۳۳۱
تیرماه ۱۳۹۴

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده	۱
۲	مقدمه	۲
۲	۱. بررسی تولید و مصرف شیر در دنیا	۲
۴	۲. تجارت جهانی لبنیات	۴
۵	۳. سرانه مصرف نوشابه در دنیا	۵
۶	۴. چارچوب نظری پژوهش	۶
۶	۴-۱. بیان مسئله	۶
۷	۴-۲. سؤال اساسی	۷
۷	۴-۳. اهداف	۷
۷	۴-۴. روش تحقیق	۷
۹	۴-۴-۱. روش محاسبه قیمت فرآورده‌های لبنی قبل از سال ۱۳۸۶	۹
۹	۴-۴-۲. هزینه خوراکی خانواده‌ها	۹
۹	۴-۴-۳. روش محاسبه متوسط وزنی قیمت لبنیات	۹
۹	۴-۴-۴. دلیل انتخاب میدان جلال آل احمد به عنوان مبنای مصرف فرآورده‌های لبنی	۹
۹	۴-۴-۵. ادبیات تحقیق	۹
۱۰	۴-۴-۶. دسترسی اقتصادی	۱۰
۱۰	۴-۴-۷. متوسط بُعد خانوار	۱۰

۱۰	۵. بررسی عوامل اقتصادی کاهش مصرف شیر
۱۰	۵-۱. دسترسی فیزیکی
۱۰	۵-۱-۱. میزان تولید
۱۳	۵-۱-۲. واردات
۱۴	۵-۱-۳. صادرات
۱۶	۵-۱-۴. تراز تجاری
۱۷	۵-۱-۵. سرانه عرضه شیر
۱۹	۵-۱-۶. میزان عرضه شیر در فصول مختلف سال
۱۹	۵-۲. دسترسی اقتصادی
۲۲	۵-۲-۱. روند تغییرات قیمت لبنیات
۲۶	۵-۲-۲. سهم لبنیات در سبد هزینه‌ای خوراکی خانواده‌ها
۳۲	۵-۲-۳. بررسی هزینه لبنیات در دهک‌های مختلف هزینه‌ای
۳۹	۶. بررسی عوامل فنی کاهش مصرف شیر
۳۹	۶-۱. کاهش سرانه حاصل از کاهش وزن بسته‌بندی‌ها لبنیات
۴۳	۶-۲. صنایع فرآوری شیر در ایران
۴۴	۷. بررسی سیاست‌های مؤثر بر کاهش مصرف شیر
۴۴	۷-۱. سیاست‌های حمایتی و یارانه‌ها
۴۷	۷-۲. واگرایی سیاست‌های توسعه صنایع شیر در ایران
۵۰	۸. فرهنگ و عادات اجتماعی
۵۱	۸-۱. تغییرات فصلی تقاضا
۵۳	۸-۲. تغییر فرهنگ غذایی، از فرآورده‌های لبنی طبیعی به سمت نوشابه‌های صنعتی
۵۴	۹. بررسی مصرف نوشابه در ایران
۵۴	۹-۱. تولید و تجارت نوشابه در ایران
۵۶	۹-۲. بررسی مصرف نوشابه در مناطق شهری و روستایی
۶۲	خلاصه وضع موجود
۶۵	تحلیل و نتیجه‌گیری
۶۹	پیشنهادها
۷۱	منابع و مآخذ

آسیب‌شناسی مصرف شیر و نوشابه‌های گازدار در سبد مصرفی خانوار

چکیده

در ماه‌های پایانی سال ۱۳۸۹ و با آغاز اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها و کاهش یارانه‌های حامل‌های انرژی، هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی، از جمله شیر افزایش یافت. اما دولت با اعمال تعزیرات بر قیمت، قیمت شیر و لبنیات را کنترل کرد که باعث کاهش حاشیه سود در زنجیره ارزش شیر و بروز تخلقاتی در صنایع لبنی، مانند استفاده از روغن پالم در فرآورده‌های لبنی شد. در ماه‌های ابتدایی سال ۱۳۹۰ شیر یارانه‌ای از دستور کار دولت خارج شد و عواملی مانند کاهش دسترسی اقتصادی، حمایت‌های نامناسب از صنایع شیر و کاهش تبلیغات، سرانه مصرف فرآورده‌های لبنی را تا سال ۱۳۹۲ حدود ۱۴ درصد کاهش داد.

با توجه به اینکه رژیم غذایی ایرانی‌ها با فقر کلسیم مواجه است، مصرف نوشابه‌های گازدار به این فقر غذایی دامن می‌زند و کاهش مصرف شیر و فرآورده‌های لبنی و افزایش مصرف نوشابه‌های گازدار (به دلیل وجود مزیت قیمتی)، موجب کاهش آثار مثبت شیر شده و در صورت استمرار وضع موجود، نگرانی در حوزه سلامت درخصوص گسترش بیماری‌هایی مانند پوکی استخوان و دیابت را تشدید می‌کند. بررسی میزان مصرف شیر و نوشابه‌های گازدار در کشور نشان می‌دهد که مهم‌ترین عوامل محدودکننده مصرف لبنیات و افزایش مصرف نوشابه‌های گازدار عبارتند از: روند افزایشی قیمت لبنیات بیش از نرخ تورم و بیشتر از شاخص کل کالاها و خدمات مصرفی، واگرایی در سیاست‌های توسعه صنایع لبنی، کاهش وزن بسته‌بندی‌های لبنی، کاهش حمایت‌ها و یارانه‌ها و نسبت قیمت شیر به نوشابه، همچنین بررسی انجام شده نشان می‌دهد که؛ روند کنونی نسبت قیمت شیر و نوشابه موجب تقویت مصرف نوشابه خواهد شد، بنابراین اتخاذ سیاستی مانند اخذ **مالیات سلامت** از محصولات مضر مانند نوشابه‌های گازدار و تخصیص آن برای افزایش مصرف شیر، می‌تواند از مهم‌ترین راهکارهای برون‌رفت از شرایط کنونی باشد.

مقدمه

امنیت غذایی دارای ابعاد گوناگونی است که مهم‌ترین آن دسترسی فیزیکی، اقتصادی و ایمنی غذا است که هر کدام از این موارد از اهمیت بالایی برخوردار هستند. برای تأمین امنیت غذایی ضروری است که در کنار تأمین مواد غذایی به بحث سلامت و محتویات آن از نظر کیفیت مواد مغذی توجه شود. شیر و فرآورده‌های آن از مهم‌ترین اجزای تشکیل‌دهنده جیره غذایی انسان هستند به طوری که دارای کلسیم، فسفر، ویتامین‌های مورد نیاز و پروتئین فراوان است. پروتئین موجود در شیر و فرآورده‌های آن در مقایسه با منابع دیگر پروتئین‌های حیوانی و گیاهی ارزان‌تر بوده و ارزش بیولوژیکی بالایی دارد. در کشورهای صنعتی تولید و مصرف شیر و توسعه صنایع تبدیلی افزایش داشته است، به طوری که مصرف سرانه شیر یک اروپایی حدوداً به ۳۰۰ کیلوگرم در سال می‌رسد. اهمیت مصرف مواد لبنی وقتی بیشتر آشکار می‌شود که بدانیم کلسیم پس از آهن دومین ماده‌ای است که در ایران کمبود آن در رژیم غذایی افراد مشاهده شده است. همچنین شیر به دلیل ارزش پروتئینی اهمیت ویژه‌ای دارد و از نظر اقتصادی نیز مقرون به صرفه است (فرخی، ۱۳۸۶).

شیر از منابع مختلف حیوانی تأمین می‌شود که مهم‌ترین آن شیر گاو است. شیر گاو دارای متوسط چربی بین ۳ تا ۴ درصد و حدود ۵ درصد لاکتوز و ۳/۵ درصد پروتئین در واحد ماده خشک می‌باشد. در مقایسه با شیر گاو، شیر گوسفند از نظر چربی، پروتئین و لاکتوز از شیر گاو غنی‌تر است. شیر و فرآورده‌های آن که به لبنیات یاد می‌شود به اشکال مختلفی مصرف می‌شود که شیر تازه، ماست، دوغ، کره، کشک، خامه از مهم‌ترین آنها هستند (فائو).

جدول ۱. ترکیبات موجود در شیر به ازای هر ۲۴۴ گرم

شرح	واحد	گاو	بز	گوسفند	بوفالو
آب	گرم	۲۱۵/۵۰	۲۱۲/۳۵	۱۹۷/۷۲	۲۰۳/۴۷
انرژی	کیلوکالری	۱۴۶	۱۶۸	۲۶۵	۲۳۷
کربوهیدرات	گرم	۱۱/۰۳	۱۰/۸۶	۱۳/۱۳	۱۲/۶۴
چربی	گرم	۷/۹۳	۱۰/۱۰	۱۷/۱۵	۱۶/۸۱
پروتئین	گرم	۷/۸۶	۸/۶۹	۱۴/۶۵	۹/۱۵
مواد معدنی	گرم	۱/۶۸	۲/۰۰	۲/۳۵	۱/۹۳

Source: USDA Nutrient Database.

۱. بررسی تولید و مصرف شیر در دنیا

در سال ۲۰۱۴ در دنیا در حدود ۵۷۰ میلیون تن شیر تازه تولید شد که در حدود ۳۸۳ میلیون تن آن به صورت فرآوری شده و به اشکال مختلف به غیر از شیر تازه به مصرف رسید. در سال ۲۰۱۴ در حدود

۱۰۰ میلیون تن شیر تازه تبدیل به انواع شیر خشک شده است. همچنین اعلام دپارتمان کشاورزی آمریکا در سال ۲۰۱۴ حدود ۱۷ میلیون تن پنیر تولید شد.

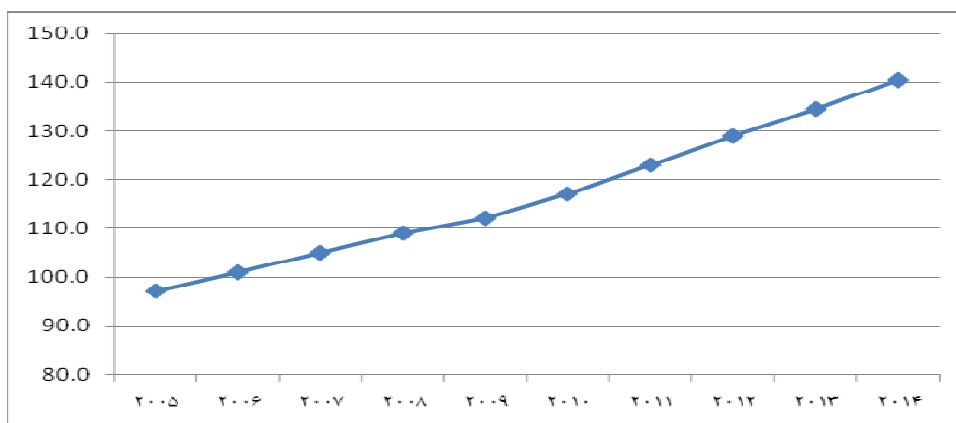
جدول ۲. بزرگ‌ترین تولیدکننده‌های شیر خام در دنیا (میلیون تن)

نام کشور	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴
اتحادیه اروپا	۱۳۹/۶	۱۳۶/۳	۱۳۶/۹	۱۳۷/۸	۱۳۷/۷	۱۳۹/۵	۱۴۲/۹	۱۴۳/۸	۱۴۴/۹	۱۵۱/۵
هندوستان	۹۷/۱	۱۰۰/۹	۱۰۵/۰	۱۰۹/۰	۱۱۲/۰	۱۱۷/۰	۱۲۳/۰	۱۲۹/۰	۱۳۴/۵	۱۴۰/۵
آمریکا	۸۰/۳	۸۲/۵	۸۴/۲	۸۶/۲	۸۵/۸	۸۷/۵	۸۹/۰	۹۱/۰	۹۱/۳	۹۳/۵
چین	۲۸/۶	۳۳/۰	۳۶/۳	۳۵/۵	۲۹/۶	۳۰/۵	۳۲/۰	۳۴/۰	۳۵/۸	۳۷/۵
برزیل	۲۴/۳	۲۵/۲	۲۶/۸	۲۷/۸	۲۸/۸	۲۹/۹	۳۰/۷	۳۱/۵	۳۲/۴	۳۳/۴
روسیه	۳۲/۰	۳۱/۱	۳۲/۲	۳۲/۵	۳۲/۶	۳۱/۸	۳۱/۶	۳۱/۸	۳۰/۵	۲۹/۹
نیوزلند	۱۴/۷	۱۵/۳	۱۵/۹	۱۵/۶	۱۷/۰	۱۷/۲	۱۹/۰	۲۰/۶	۲۰/۲	۲۱/۷
مکزیک	۱۰/۰	۱۰/۲	۱۰/۸	۱۱/۱	۱۱/۰	۱۱/۲	۱۱/۲	۱۱/۴	۱۱/۴	۱۱/۶
اوکراین	۱۳/۷	۱۳/۲	۱۲/۳	۱۱/۸	۱۱/۶	۱۱/۲	۱۱/۱	۱۱/۴	۱۱/۵	۱۱/۵
آرژانتین	۹/۵	۱۰/۲	۹/۶	۱۰/۰	۱۰/۴	۱۰/۶	۱۱/۵	۱۱/۷	۱۱/۵	۱۱/۴
سایر	۴۱/۲	۳۸/۷	۳۷/۶	۲۸/۳	۲۸/۰	۲۷/۹	۲۷/۷	۲۸/۶	۲۷/۸	۲۷/۹
مجموع	۴۹۱/۰	۴۹۶/۶	۵۰۷/۵	۵۰۵/۵	۵۰۴/۵	۵۱۴/۴	۵۲۹/۷	۵۴۴/۷	۵۵۱/۷	۵۷۰/۴

مأخذ: دپارتمان کشاورزی آمریکا.

در حال حاضر اتحادیه اروپا با تولید ۱۵۱ میلیون تن شیر خام دارای رتبه اول در تولید شیر خام است و کشور هندوستان با تولید بیش از ۱۴۰ میلیون تن شیر خام دارای رتبه دوم است. در بین کشورهای تولیدکننده عمده شیر خام در دنیا روند رو به رشد تولید شیر در کشور هند بسیار جالب توجه است.

نمودار ۱. روند تولید شیر خام در کشور هند از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴ (میلیون تن)

مأخذ: دپارتمان کشاورزی آمریکا.

تولید شیر در هندوستان از ۹۷ میلیون تن در سال ۲۰۰۵ به حدود ۱۴۰ میلیون تن در سال ۲۰۱۴ رسیده است. در این بازه زمانی، تولید شیر در هندوستان حدود ۴۴ درصد و میزان تولید شیر در دنیا حدوداً ۱۶ درصد افزایش داشته است.

جدول ۳. میزان مصرف سرانه شیر تازه در کشورهای منتخب در سال ۲۰۱۴

نام کشور	سرانه مصرف شیر تازه (کیلوگرم)	سرانه مصرف شیر فرآوری شده (کیلوگرم)	سرانه مصرف لبنیات (کیلوگرم)	سهم شیر تازه از کل مصرف لبنیات (درصد)
هندوستان	۴۵/۲	۶۶/۳	۱۱۱/۵	۶۸/۲۰
اتحادیه اروپا	۶۷/۸	۲۲۹/۸	۲۹۷/۶	۲۹/۵۰
آمریکا	۹۰/۳	۲۰۱/۲	۲۹۱/۵	۴۴/۹۰
چین	۱۱	۱۶/۵	۲۷/۵	۶۶/۵۰
برزیل	۶۲	۱۰۴/۵	۱۶۶/۵	۵۹/۳۰
روسیه	۶۸/۲	۱۴۲/۶	۲۱۰/۸	۴۷/۸۰

مأخذ: همان.

در بین کشورهای مورد بررسی، اتحادیه اروپا با مصرف سرانه بیش از ۲۹۷ کیلوگرم دارای بیشترین مصرف لبنیات می‌باشد و کشورهای آمریکا و روسیه در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در بین این کشورها هندوستان با مصرف بیش از ۶۸ درصد از کل شیر مصرفی به‌صورت شیر تازه دارای رتبه اول است و اتحادیه اروپا با ۳۰ درصد پایین‌ترین سهم مصرف شیر تازه در کل لبنیات مصرفی را داراست.

۲. تجارت جهانی لبنیات

با توجه به ماهیت فسادپذیر شیر امکان زیادی برای تجارت آن به شکل خام وجود ندارد به همین دلیل صادرات شیر عمدتاً به شکل فرآوری شده صورت می‌پذیرد که عمده اشکال آن، کره، پنیر و انواع شیر خشک است.

جدول ۴. واردکننده‌های عمده محصولات لبنی در سال ۲۰۱۴

(هزارتن)

نام کشور	کره	نام کشور	پنیر	نام کشور	شیر خشک کامل	نام کشور	شیر تازه	نام کشور	شیر خشک بدون چربی
روسیه	۱۳۰	روسیه	۲۳۰	چین	۶۸۰	روسیه	۳۷۵	چین	۲۸۵
اتحادیه اروپا	۵۰	ژاپن	۲۳۰	الجزایر	۱۶۵	چین	۳۰۰	اندونزی	۲۱۵
مکزیک	۳۵	آمریکا	۱۲۲	اندونزی	۵۳	فیلیپین	۵۰	مکزیک	۲۰۰
استرالیا	۲۱	مکزیک	۹۹	روسیه	۴۰	کانادا	۴۸	الجزایر	۱۱۵
آمریکا	۱۸	کره جنوبی	۹۶	تایوان	۳۰	مکزیک	۴۲	فیلیپین	۱۰۰

مأخذ: همان.

در بین کشورهای عمده واردکننده شیر و فرآورده‌های آن کشور روسیه در چهار فرآورده کره و پنیر، شیر خشک کامل و شیر تازه بزرگ‌ترین واردکننده دنیاست و در واردات شیر خشک بدون چربی، کشور چین با بیش از ۲۸۵ هزار تن واردات دارای رتبه نخست می‌باشد.

جدول ۵. صادرکننده‌های عمده محصولات لبنی در سال ۲۰۱۴ (هزار تن)

شیر خشک بدون چربی		شیر تازه		شیر خشک کامل		پنیر		کره	
۶۱۰	اتحادیه اروپا	۴۶۵	اتحادیه اروپا	۱,۴۵۰	نیوزلند	۷۲۰	اتحادیه اروپا	۵۷۰	نیوزلند
۵۴۵	آمریکا	۱۵۰	نیوزلند	۴۰۰	اتحادیه اروپا	۳۶۵	آمریکا	۱۳۵	اتحادیه اروپا
۳۶۰	نیوزلند	۹۶	استرالیا	۱۵۵	آرژانتین	۲۷۵	نیوزلند	۶۹	آمریکا
۱۵۰	استرالیا	۲۲	چین	۸۰	استرالیا	۱۵۰	استرالیا	۴۰	استرالیا
۸۰	هند	۲۰	روسیه	۴۰	برزیل	۵۷	آرژانتین	۱۵	آرژانتین

مأخذ: همان.

در صادرات کره، کشور نیوزلند با بیش از ۵۷۰ هزار تن صادرات دارای رتبه نخست می‌باشد. این کشور همچنین در صادرات شیر خشک کامل با ۱۴۵۰ هزار تن دارای رتبه نخست در صادرات این محصول می‌باشد. در صادرات پنیر اتحادیه اروپا دارای بالاترین میزان می‌باشد و توانست در سال ۲۰۱۴ حدود ۷۲۰ هزار تن پنیر که معادل ۳/۶ میلیون تن شیر خام می‌باشد صادر کند. این اتحادیه در صادرات شیر خشک بدون چربی نیز با صادرات ۶۱۰ هزار تن دارای رتبه نخست صادرات است.

۳. سرانه مصرف نوشابه در دنیا

در کنار مواد غذایی با کیفیت بالا مانند لبنیات، مواد غذایی وجود دارند که مصرفشان فاقد کیفیت کافی بوده و بیشتر نقش فانتزی و انرژی‌زایی دارند. یکی از مهم‌ترین مواد غذایی که در این گروه قرار می‌گیرند نوشابه‌های گازدار هستند که ترکیبات اصلی آن آب و شیرین‌کننده‌ها به‌خصوص شکر است. این فرآورده غذایی از نظر مواد مغذی در رتبه بسیار پایینی قرار می‌گیرد.

شاید در نگاه اول بین مصرف نوشابه و لبنیات ارتباط معناداری مشاهده نشود اما تأثیرات متقابل بین مصرف نوشابه با میزان جذب کلسیم رابطه معناداری بین مصرف این دو فرآورده غذایی ایجاد کرده است. مصرف نوشابه‌های گازدار به‌دلیل ترکیبات موجود در آن موجب افزایش میزان نیاز به مصرف کلسیم در بدن می‌شود به همین دلیل تغییرات مصرف نوشابه گازدار در کشور با نیاز به مصرف لبنیات دارای رابطه معناداری است.

مصرف نوشابه‌های گازدار در دنیا در چند دهه گذشته افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است.

براساس آمار مصرف این نوع نوشیدنی‌ها طی سه دهه و از ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ حدود سه برابر شد، به همین دلیل، از این زمان نگرانی‌هایی در زمینه مصرف بیش از حد این نوشیدنی در کشورهای توسعه‌یافته ایجاد شد.

جدول ۶. میزان مصرف سرانه نوشابه‌های گازدار در کشورهای مختلف دنیا

(لیتر)

کشور	سرانه مصرف نوشابه گازدار
آمریکا	۱۶۱/۸
مکزیک	۱۱۴/۲
نروژ	۱۰۲
کانادا	۸۵/۶
استرالیا	۸۲/۳
بلغارستان	۷۹/۸
شیلی	۷۹/۵
آرژانتین	۷۲/۸
انگلستان	۷۲/۷
عربستان سعودی	۷۲/۲

Source: www.mapsofworld.com.

براساس آخرین آمار در دسترس مصرف نوشابه‌های گازدار، کشور آمریکا با مصرف بیش از ۱۶۱ لیتر نوشابه در سال دارای بالاترین مصرف سرانه مصرف نوشابه است و کشورهای مکزیک و نروژ در مقام‌های بعدی قرار گرفته‌اند. در بین کشورهای آسیایی کشور عربستان با مصرف بیش از ۷۰ لیتر نوشابه در سال دارای بالاترین مصرف سرانه است.

۴. چارچوب نظری پژوهش

۴-۱. بیان مسئله

یکی از مهم‌ترین اهداف برنامه‌های حاکمیتی در ایران، ارتقای کیفیت سبد غذایی مصرفی با افزایش مصرف سرانه محصولات با کیفیت مانند شیر می‌باشد. آمارها نشان می‌دهد که پس از آغاز اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها و حذف یارانه شیر، میزان مصرف سرانه محصولات لبنی کاهش یافته است در کنار این مسئله افزایش مصرف نوشابه‌های گازدار با توجه به ماهیت غذایی آن می‌تواند باعث افزایش نیاز به مصرف لبنیات و سایر منابع کلسیم شود. در حال حاضر نگرانی‌هایی در زمینه تغییرات مصرف سرانه این دو فرآورده غذایی در بین مسئولین کشور به وجود آمده است. این مطالعه با استفاده از آمار و اطلاعات رسمی موجود در کشور درصدد است که این نگرانی‌ها را بررسی و راهکارهای عملی برای بهبود وضعیت آن ارائه کند.

۲-۴. سؤال اساسی

دلایل اصلی افزایش مصرف نوشابه‌های گازدار و کاهش مصرف شیر چیست؟

۳-۴. اهداف

۱. بررسی دلایل نوسانات مصرف سرانه شیر و نوشابه در یک دهه گذشته

۲. ارائه راهکارهای عملی برای بهبود وضعیت مصرف سرانه شیر و نوشابه

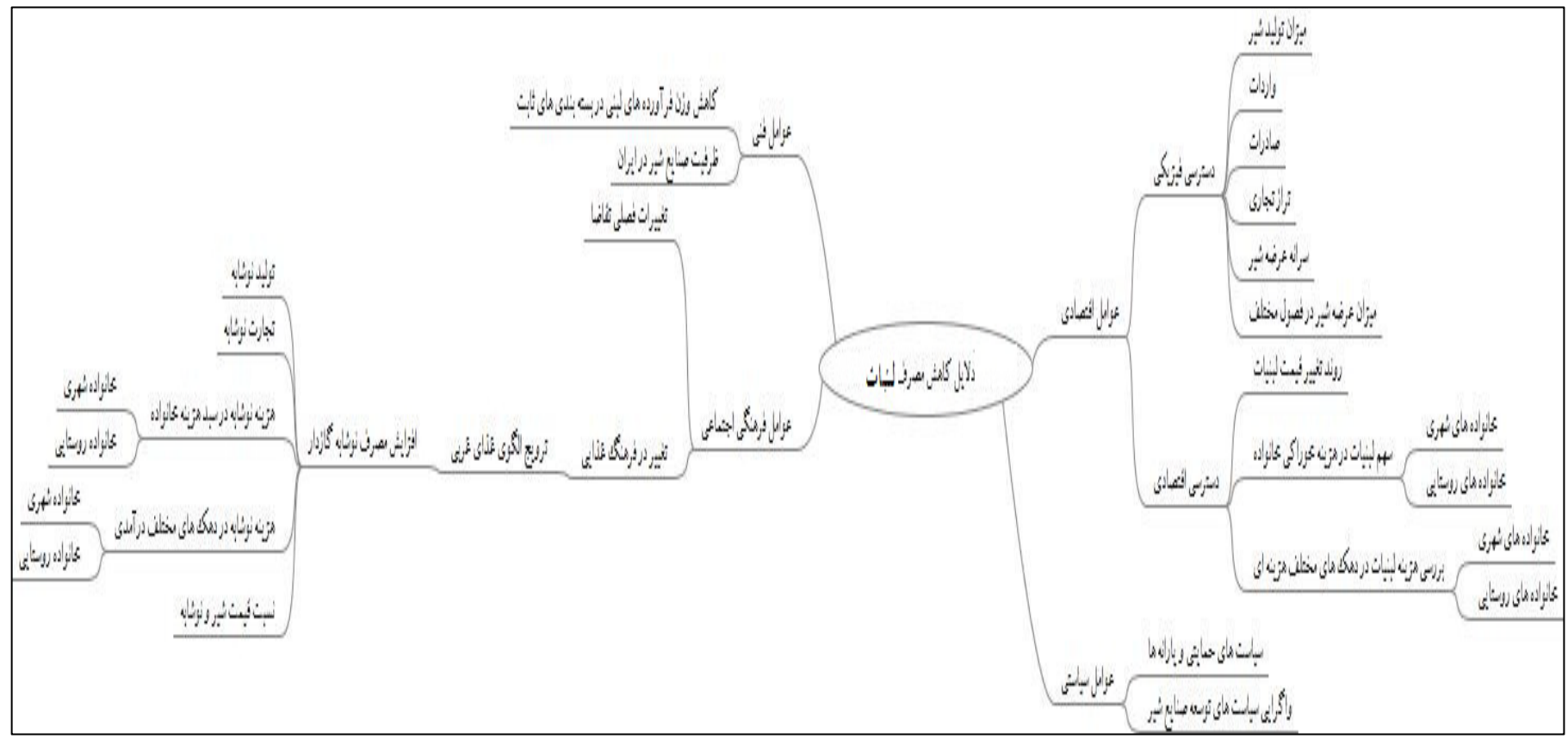
۴-۴. روش تحقیق

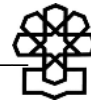
مدل ایشیکاوا با استخوان ماهی یکی از متداول‌ترین و کارآترین مدل‌های علت و معلولی است که در بررسی آسیب‌شناسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف اصلی این مدل، شناسایی و تهیه فهرستی از کلیه علل احتمالی مسئله مورد نظر است. این روش در درجه اول یک تکنیک گروهی شناسایی مسئله است اما توسط افراد نیز به تنهایی قابل استفاده است.

دلیل نام‌گذاری این فرآیند به «استخوان ماهی» روش منحصر به فرد جمع‌آوری اطلاعات است که به صورت بصری مرتب می‌شود و زمانی که مسئله و علل آن ثبت می‌شود، نموداری تشکیل می‌شود که شبیه به اسکلت ماهی است. در این تحقیق با توجه به اینکه هدف پاسخ به یک سؤال مشخص و یا ریشه‌یابی یک مسئله است از مدل ایشیکاوا استفاده شد. در مدل استخوان ماهی مبنای انجام کار به این شکل است که مسئله یا سؤال در سر اسکلت ماهی قرار می‌گیرد و عوامل اصلی و فرعی به جای استخوان‌های ماهی قرار می‌گیرند و به ترتیب به استخوان‌های فرعی تر تقسیم می‌شوند. برای ترسیم این شبکه استخوانی در این تحقیق از نرم‌افزار Freemind نسخه ۹ استفاده شد. خروجی این نرم‌افزار دارای تفاوت ظاهری با استخوان ماهی است اما از نظر محتوی با مدل استخوان ماهی مطابقت دارد بنابراین از این نرم‌افزار برای ترسیم نقشه یا مدل ایشیکاوا استفاده شد.

در این مطالعه ابتدا با استفاده از نظرات خبرگان، علل مورد بررسی قرار گرفته و احصا شدند و با استفاده از آمارها و اطلاعات، ویژگی‌های هر یک از علل مشخص شده است. آنگاه در مرحله نتیجه‌گیری نیز با بهره‌گیری از نظرات خبرگان و براساس قاعده پارتو مهم‌ترین علل کاهش مصرف شیر و افزایش مصرف نوشابه‌های گازدار مشخص شده‌اند.

نمودار ۲. نمودار ایشیکاوا دلایل کاهش مصرف شیر و بررسی مصرف نوشابه در ایران

۴-۴-۱. روش محاسبه قیمت فرآورده‌های لبنی قبل از سال ۱۳۸۶

با توجه به اینکه بانک مرکزی قیمت خرده‌فروشی یا مصرف‌کننده مواد غذایی مانند لبنیات را از سال ۱۳۸۶ به بعد ارائه نموده است برای برآورد قیمت این گروه محصولی قبل از سال ۱۳۸۶ از شاخص قیمت مصرف‌کننده لبنیات که هر ساله توسط بانک مرکزی اعلام می‌شود، استفاده شد.

۴-۴-۲. هزینه خوراکی خانواده‌ها

آمار میزان هزینه خوراکی هر خانواده هر ساله هم توسط مرکز آمار ایران و هم توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ارائه می‌شود که بانک مرکزی اطلاعات را در سطح خانواده‌های شهری ارائه می‌کند و مرکز آمار ایران این اطلاعات را هم در سطح خانواده‌های شهری و هم روستایی ارائه می‌کند. اطلاعات این دو منبع آماری به دلیل تفاوت در روش‌های تولید آمار دارای انحرافات نسبت به هم هستند. در این تحقیق با توجه به اینکه باید دو جامعه شهری و روستایی مورد ارزیابی قرار می‌گرفت از اطلاعات مرکز آمار در بخش هزینه خانوار استفاده شد. در میان اطلاعات مرکز آمار ایران اطلاعات مربوط به سال ۱۳۸۹ آورده نشده است به همین دلیل در این تحقیق در مطالب هزینه خانواده اطلاعات این سال در نظر گرفته نشده است.

۴-۴-۳. روش محاسبه متوسط وزنی قیمت لبنیات

با توجه به اینکه میزان مصرف سه فرآورده اصلی لبنیات (شیر، ماست و پنیر) مساوی نیست برای محاسبه قیمت سبد لبنیات قیمت هر فرآورده در هر سال در سهم آن فرآورده در سبد لبنیات هر خانواده در همان سال ضرب و مجموع آن به‌عنوان قیمت پرداختی خانواده به‌ازای هر کیلوگرم لبنیات در محاسبات استفاده شده است.

۴-۴-۴. دلیل انتخاب میدان جلال آل احمد به‌عنوان مبنای مصرف فرآورده‌های لبنی

شهر تهران بزرگ‌ترین بازار مصرف لبنیات در کشور است و سازمان میادین میوه و تره‌بار شهرداری تهران از مهم‌ترین منابع توزیع این گروه محصولی می‌باشد. در بین میادین این سازمان از حیث دقت اطلاعات و همچنین حجم توزیع، میدان جلال آل احمد بسیار شاخص است به همین دلیل آمار توزیع این میدان به‌عنوان مبنای مقایسه مصرف فصلی فرآورده‌های لبنی قرار گرفت.

۴-۴-۵. ادبیات تحقیق

دسترسی فیزیکی به غذا: دسترسی فیزیکی به معنی موجود بودن کالای موردنظر می‌باشد و به‌عبارت دیگر میزان عرضه فرآورده غذایی را مشخص می‌کند. مهم‌ترین عامل تأمین عرضه در مورد لبنیات در ایران تولید شیر است (سمیات، ۱۳۹۰).

پایه شیر: هرکدام از محصولات لبنی، فرآورده‌های شیر می‌باشند و با توجه به اینکه ارزش غذایی و

میزان محتوی شیر این فرآورده‌ها با هم متفاوت است برای محاسبه میزان واقعی شیر باید با استفاده از ضرایبی به پایه شیر تبدیل شوند این ضرایب به شرح زیر هستند:

جدول ۷. ضریب تبدیل فرآورده‌های مختلف لبنی

نام محصول	ضریب تبدیل
شیر خشک	۱۰
ماست	۱
خامه	۰/۶
پنیر	۵
کره	۰/۱۴
دوغ	۰/۵

مأخذ: برادران نصیری و همکاران، ۱۳۸۹.

۴-۴-۶. دسترسی اقتصادی

توانایی مالی مصرف‌کنندگان برای تهیه محصولات غذایی مورد نیاز آنها به‌عنوان دسترسی اقتصادی در نظر گرفته می‌شود (همان).

۴-۴-۷. متوسط بُعد خانوار

منظور از بُعد یا حجم خانوار، تعدادی از افراد است که به‌طور رسمی و یا عرفی یا شرعی جزء یک خانوار محسوب می‌شوند. خانوار در این تحقیق معادل خانواده فرض شده است.

جدول ۸. بُعد خانواده شهری و روستایی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲

شرح	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
شهری	۴/۴۷	۴/۴۱	۴/۴۰	۴/۲۹	۴/۰۷	۳/۹۸	۳/۸۷	۳/۸۳	۳/۷۸	۳/۶۹	۳/۶۶	۳/۶۱	۳/۴۸
روستایی	۵/۱۸	۵/۰۷	۴/۹۲	۴/۸۷	۴/۷۳	۴/۶۲	۴/۴۹	۴/۲۷	۴/۲۴	۴/۰۹	۴/۰۳	۳/۹۱	۳/۷۷

مأخذ: مرکز آمار ایران.

۵. بررسی عوامل اقتصادی کاهش مصرف شیر

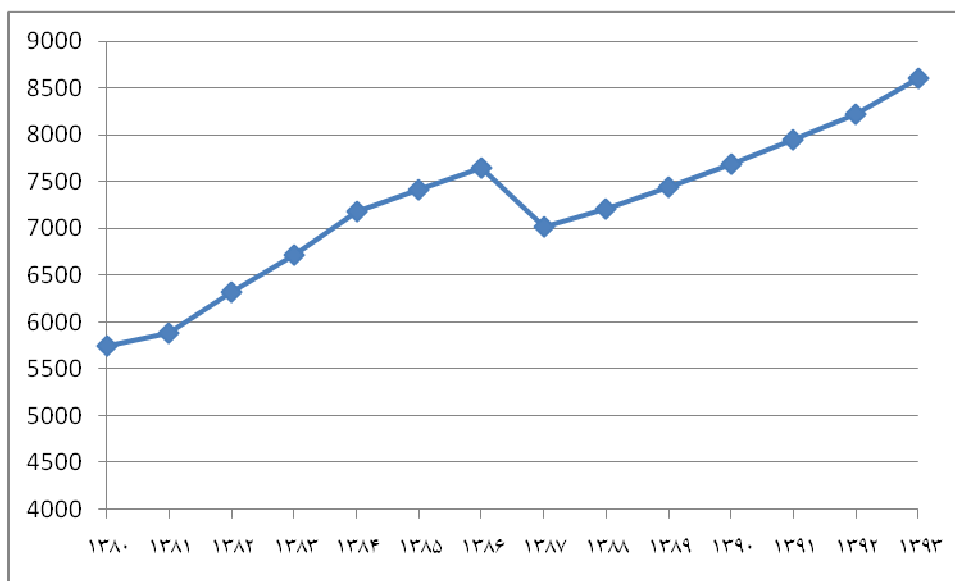
۵-۱. دسترسی فیزیکی

۵-۱-۱. میزان تولید

یکی از مهم‌ترین عوامل در مصرف مواد و فرآورده‌های غذایی دسترسی فیزیکی به آن می‌باشد مهم‌ترین عامل تأمین عرضه و ایجاد دسترسی فیزیکی برای محصولات لبنی در ایران میزان تولید شیر و عرضه آن است.

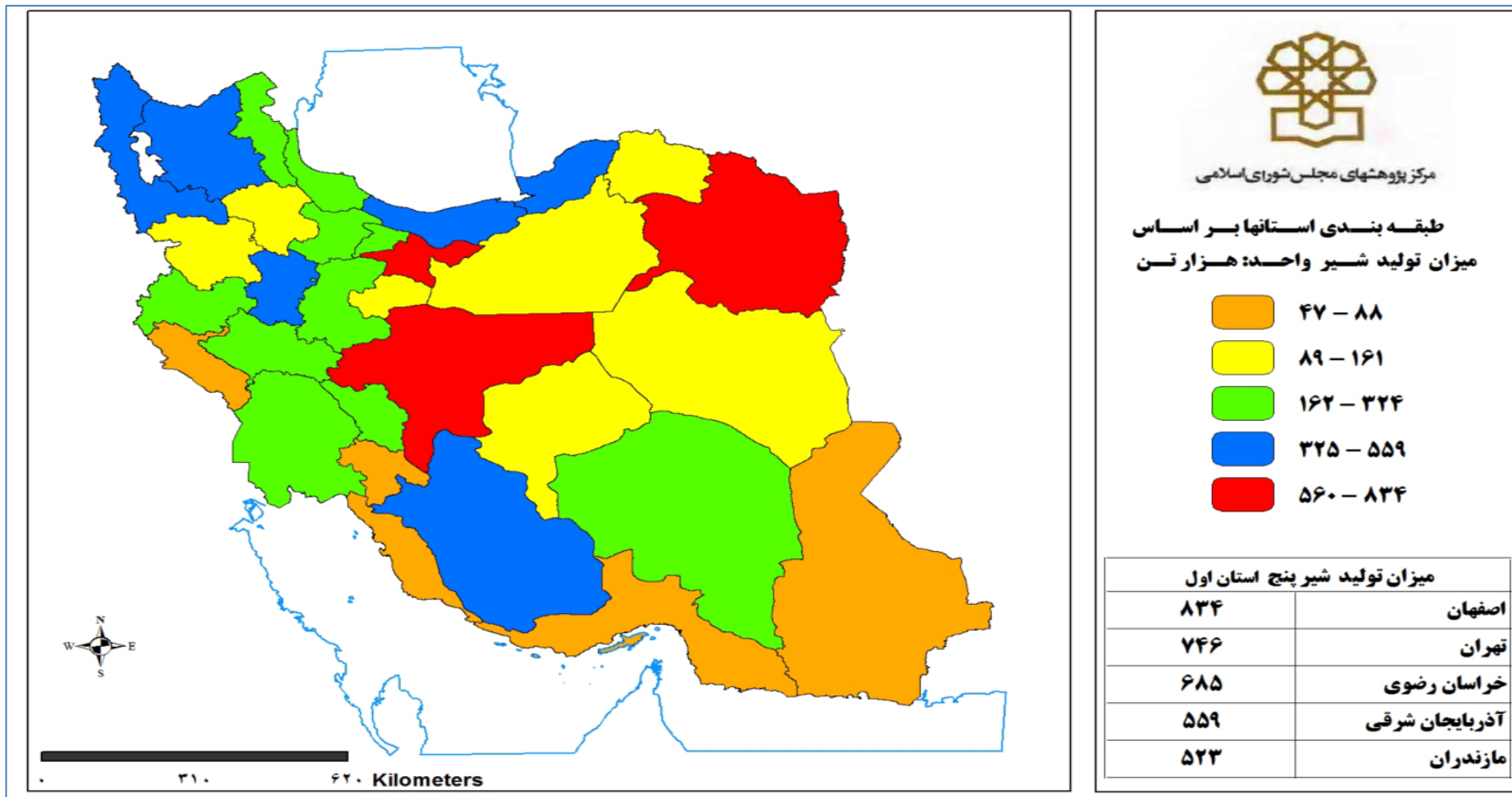
نمودار ۳. میزان تولید شیر در ایران از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳ (هزار تن)

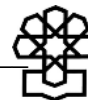

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی.

میزان تولید شیر از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳ بالغ بر $\frac{2}{8}$ میلیون تن افزایش یافته است. شیب افزایش تولید شیر در این سال‌ها تقریباً مشابه بوده است بجز در سال ۱۳۸۷ که به دلیل خشکسالی و سرمای شدید میزان تولید شیر با افت حدود ۶۰۰ هزار تنی مواجه شد. اما بعد از آن روند رو به رشد خود را ادامه داد. به‌طور متوسط نرخ رشد تولید شیر در این بازه زمانی حدود $\frac{2}{5}$ درصد در سال بوده است.

نقشه میزان تولید شیر استان‌های مختلف در سال ۱۳۹۲

۲-۱-۵. واردات

یکی از ابزارهای مرتفع نمودن نیاز داخلی به مواد غذایی واردات می‌باشد. تا قبل از سال ۱۳۸۳ واردات معناداری در شیر و فرآورده‌های لبنی (بجز کره) ثبت نشده اما از سال ۱۳۸۳ به بعد روند رو به رشد واردات فرآورده‌های لبنی آغاز شده است.

جدول ۹. میزان واردات شیر محاسبه شده بر پایه شیر خام از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۳

(هزار تن)*

سال	خامه	شیر خشک	ماست	دوغ	کره**	پنیر	مجموع واردات بر پایه شیر
۱۳۸۰	۳/۴۸	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۱/۲	۰/۱۹	۴/۹
۱۳۸۱	۳/۰۷	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۴/۴	۰/۱۳	۷/۶
۱۳۸۲	۶/۸۰	۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۴/۲	۰/۶۳	۱۱/۶
۱۳۸۳	۲/۲۱	۷۵	۰/۰۰	۰/۰۱	۴/۳	۰/۳۱	۸۱/۸
۱۳۸۴	۱/۳۵	۷۷	۰/۰۲	۰/۰۰	۵/۵	۰/۲۷	۸۴/۱
۱۳۸۵	۶/۶۳	۹۷	۰/۰۲	۰/۰۱	۵/۲	۰/۴۹	۱۰۹/۴
۱۳۸۶	۳/۶۲	۸۶	۰/۰۶	۰/۱۸	۵/۴	۰/۷۵	۹۶/۰
۱۳۸۷	۴/۲۵	۸۰	۰/۰۴	۰/۰۰	۷/۵	۰/۱۶	۹۲/۰
۱۳۸۸	۱۲/۹۳	۷۲	۰/۲۲	۰/۰۰	۷/۳	۰/۵۹	۹۳/۰
۱۳۸۹	۰/۳۹	۱۰۸	۰/۱۸	۰/۱۰	۸/۵	۱/۲۷	۱۱۸/۴
۱۳۹۰	۰/۵۵	۹۸	۰/۰۲	۰/۰۴	۵/۶	۰/۸۸	۱۰۵/۱
۱۳۹۱	۰/۱۹	۲۸۰	۰/۰۱	۰/۰۰	۷	۰/۶۲	۲۸۷/۸
۱۳۹۲	۰/۰۰	۱۴۵	۰/۰۰	۰/۰۰	۷/۳	۰/۰۰	۱۵۲/۳
۱۳۹۳	۰/۰۰	۸۶	۰/۰۰	۰/۰۲	۵/۶	۰/۰۰	۹۱/۶

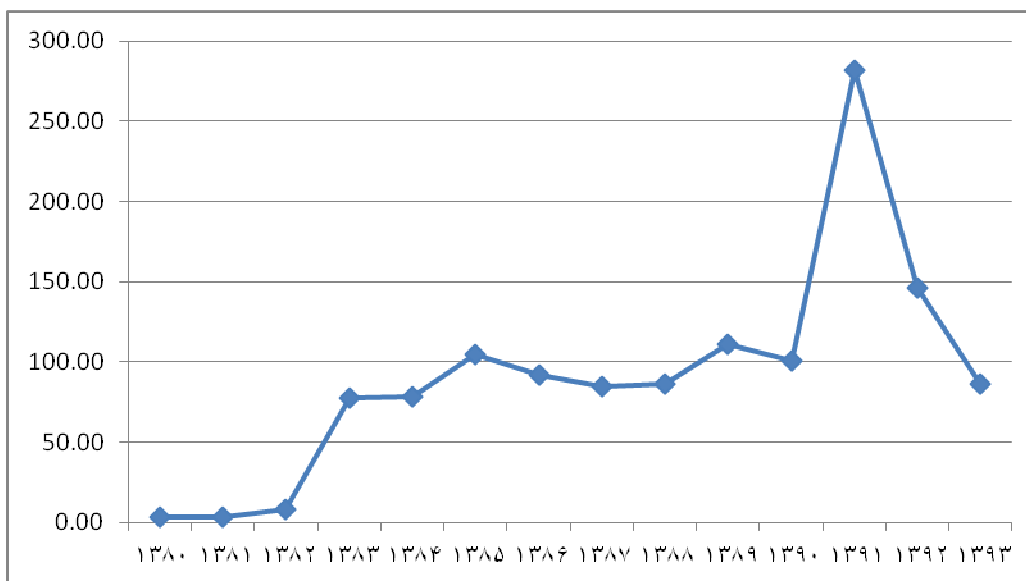
مآخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران و محاسبات کارشناسی.

** واردات تعرفه سایر لبنیات که اجزای آن نامشخص است در محاسبات نیامده است.

** براساس استانداردهای موجود در هر ۱۰۰ گرم کره حدود ۱۴ گرم شیر وجود دارد.

تا قبل از سال ۱۳۸۳ میزان واردات لبنیات بر پایه شیر حداکثر ۱۱/۶ هزار تن در سال بوده اما از سال ۱۳۸۳ به یک‌باره میزان واردات بیش از ۷ برابر شده است. اوج واردات لبنیات بر پایه شیر خام به کشور در حدود ۲۸۸ هزار تن و در سال ۱۳۹۱ ثبت شده و بیشترین واردات در این تراز در قالب شیر خشک صورت گرفته است.

نمودار ۴. روند واردات فرآورده‌های لبنی بر پایه شیر خام (هزار تن)

مآخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران و محاسبات کارشناسی.

به‌طور متوسط از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳ سالانه حدود ۱۰۰ هزار تن معادل شیر خام به ارزش حدود ۲/۸ میلیارد دلار وارد کشور شده است که بیشترین آن مربوط به سال ۱۳۹۱ با بیش از ۳۷۸ میلیون دلار بوده و واردات ارزشی لبنیات کشور به‌طور میانگین سالانه حدود ۲۰۰ میلیون دلار بوده است.

۳-۱-۵. صادرات

ایجاد بازارهای صادراتی مناسب و پایدار به‌ویژه برای محصولات و فرآورده‌هایی که تولید آنها در داخل بیش از نیاز بازار مصرف می‌باشد یکی از راهکارهای مناسب برای تنظیم بازار و افزایش تقاضاست.

جدول ۱۰. صادرات فرآورده‌های لبنی بر پایه شیر خام (هزار تن)

سال	خامه	شیر خشک	ماست	دوغ	پنیر	مجموع صادرات بر پایه شیر*
۱۳۸۰	۳	۰	۰/۰۱	۰/۰۵	۰/۸۵	۳
۱۳۸۱	۱	۰	۰/۰۰۲	۰/۰۶	۱/۸۴	۳
۱۳۸۲	۱	۰	۰/۲۶	۰/۱۲	۳	۴
۱۳۸۳	۰/۲۰	۰/۱۴	۰/۲۲	۰/۱۶	۱/۴۴	۲
۱۳۸۴	۱	۰/۳۲	۲	۱	۲۲	۲۶
۱۳۸۵	۵	۱/۴۰	۲۰	۴	۵۵	۸۵
۱۳۸۶	۸	۱۵	۵۸	۶	۷۱	۱۵۸
۱۳۸۷	۱۰	۳۳	۶۷	۱۰	۶۷	۱۸۷
۱۳۸۸	۱۲	۲۵	۶۸	۱۱	۷۰	۱۸۷

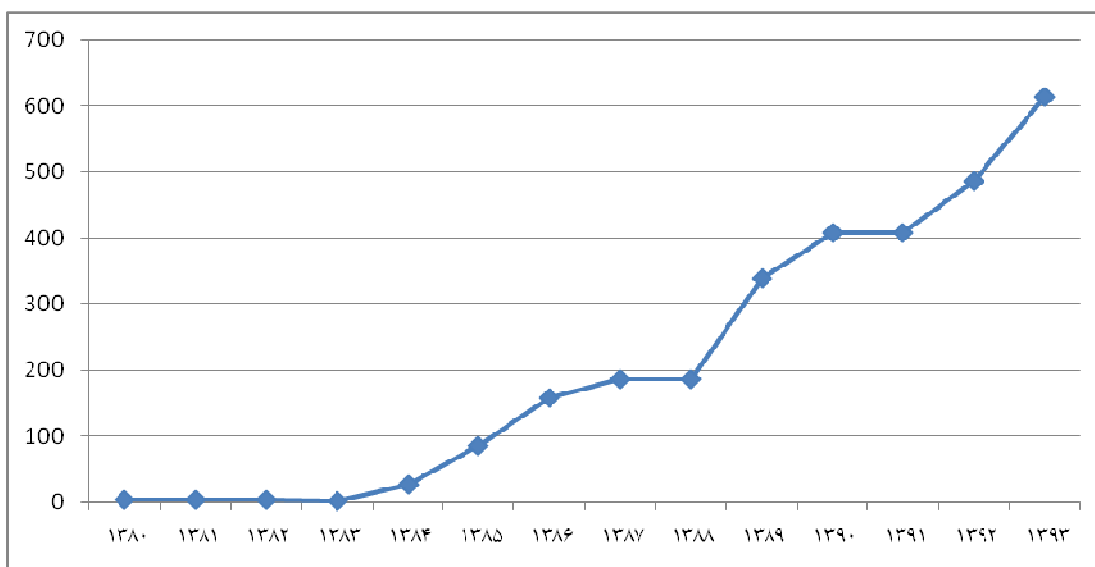
سال	خامه	شیر خشک	ماست	دوغ	پنیر	مجموع صادرات بر پایه شیر*
۱۳۸۹	۱۴	۶۱	۱۰۰	۲۴	۱۴۰	۳۴۰
۱۳۹۰	۱۷	۶۴	۱۱۳	۲۹	۱۸۵	۴۰۹
۱۳۹۱	۱۹	۵۱	۱۳۰	۳۵	۱۷۴	۴۰۷
۱۳۹۲	۲۰	۹۶	۱۴۲	۴۱	۱۸۷	۴۸۶
۱۳۹۳	۲۷	۱۵۳	۱۵۶	۵۴	۲۲۲	۶۱۳

مآخذ: همان.

* اعداد تا یک رقم گرد شده است.

روند صادرات فرآورده‌های لبنی از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳ همواره روندی افزایشی داشته و بیشترین صادرات فرآورده‌های لبنی در بازه زمانی مورد بررسی در سال ۱۳۹۳ شکل گرفته است و در این سال حدود ۶۱۳ هزار تن فرآورده‌های لبنی بر پایه شیر خام صادر شده که بیشترین آن به شکل پنیر بوده است و به‌طور متوسط ۲۲۲ هزار تن بر پایه شیر خام به شکل پنیر، صادرات انجام شده است.

نمودار ۵. میزان صادرات فرآورده‌های لبنی بر پایه شیر خام (هزار تن)

مآخذ: همان.

تا قبل از سال ۱۳۸۳ میزان صادرات فرآورده‌های لبنی ناچیز بوده است اما از سال ۱۳۸۴ صادرات این محصولات افزایش قابل ملاحظه‌ای پیدا کرد به‌نحوی که طی یک دهه میزان صادرات فرآورده‌های لبنی بر پایه شیر خام از ۲ هزار تن به بیش از ۶۰۰ هزار تن در سال ۱۳۹۳ رسید.

۴-۱-۵. تراز تجاری

واردات و صادرات محصولات مختلف به‌طور جداگانه نمی‌تواند به‌عنوان یک پارامتر مثبت یا منفی در نظر گرفته شود و تراز بین این دو متغیر، از شاخص‌های مهم برای ارزیابی وضعیت در محصولات مختلف می‌باشد. در کلاس جهانی کشورهای توسعه یافته سعی بر این دارند که در کالاهای مهم هم صادرکننده عمده باشند و هم واردکننده تا بیشترین نقش را در تنظیم بازار جهانی ایفا کنند. ایران در تراز تجاری شیر تا سال ۱۳۸۹ از نظر ارزشی و تا سال ۱۳۸۵ از نظر وزنی دارای تراز تجاری منفی بود اما از این سال‌ها به بعد تراز تجاری وزنی و ارزشی محصولات لبنی مثبت شده است.

جدول ۱۱. تراز تجاری محصولات لبنی از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳

سال	واردات		صادرات		تراز تجاری	
	واردات وزنی بر پایه شیر خام (هزار تن)	ارزشی (میلیون دلار)	صادرات وزنی بر پایه شیر خام (هزار تن)	ارزشی (میلیون دلار)	وزنی بر پایه شیر خام (هزار تن)	ارزشی (میلیون دلار)
۱۳۸۰	۴/۹	۳۲	۳	۶	-۱/۹	-۲۶
۱۳۸۱	۷/۶	۶۲	۳	۳	-۴/۶	-۵۹
۱۳۸۲	۱۱/۶	۸۱	۴	۳	-۷/۶	-۷۷
۱۳۸۳	۸۱/۸	۹۸	۲	۲	-۷۹/۸	-۹۶
۱۳۸۴	۸۴/۱	۱۱۹	۲۶	۱۹	-۵۸/۱	-۱۰۱
۱۳۸۵	۱۰۹/۴	۱۳۹	۸۵	۶۷	-۲۴/۴	-۷۲
۱۳۸۶	۹۶/۰	۱۷۳	۱۵۸	۱۱۷	۶۲/۰	-۵۵
۱۳۸۷	۹۲/۰	۲۹۱	۱۸۷	۱۵۴	۹۵/۱	-۱۳۷
۱۳۸۸	۹۳/۰	۲۴۶	۱۸۷	۱۸۳	۹۴/۰	-۶۳
۱۳۸۹	۱۱۸/۴	۳۴۱	۳۴۰	۲۹۴	۲۲۱/۶	-۴۶
۱۳۹۰	۱۰۵/۱	۲۸۱	۴۰۹	۳۹۵	۳۰۳/۹	۱۱۳
۱۳۹۱	۲۸۷/۸	۳۹۱	۴۰۷	۴۱۵	۱۱۹/۲	۲۴
۱۳۹۲	۱۵۲/۳	۳۶۵	۴۸۶	۴۶۷	۳۳۳/۷	۱۰۲
۱۳۹۳	۹۱/۶	۲۷۶	۶۱۳	۵۶۱	۵۲۱/۴	۲۸۵

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

در بازه زمانی مورد بررسی مثبت‌ترین تراز تجاری وزنی (بر پایه شیر خام) و ارزشی مربوط به سال ۱۳۹۳ می‌باشد که تراز ارزشی ۲۸۵ میلیون دلار و تراز وزنی (بر پایه شیر خام) ۵۲۱ هزار تن بوده است. پایین‌ترین تراز وزنی شیر در سال ۱۳۸۳ با منفی ۷۹ هزار تن و منفی‌ترین تراز ارزشی نیز در سال ۱۳۸۷ با منفی ۱۳۷ میلیون دلار شکل گرفته است.

۵-۱-۵. سرانه عرضه شیر

سرانه عرضه شیر متغیری است که به متغیرهای مختلفی وابسته است که مهم‌ترین آنها تولید، واردات، صادرات، جمعیت و ضایعات می‌باشد.

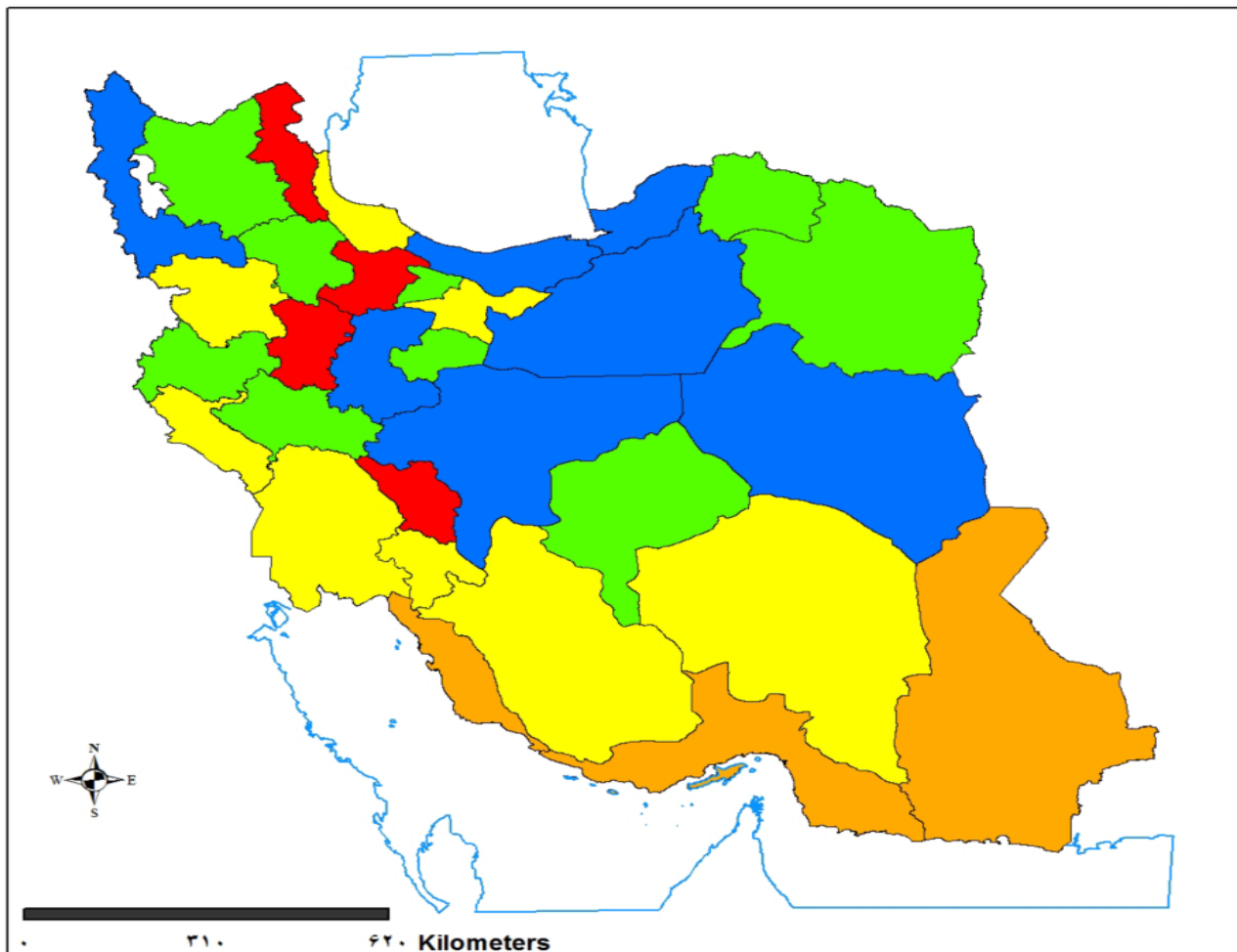
جدول ۱۲. سرانه عرضه شیر در کشور براساس روش ترازنامه غذایی

سال	تولید (هزار تن)	ضایعات (هزار تن)	واردات بر پایه شیر خام (هزار تن)	صادرات بر پایه شیر خام (هزار تن)	عرضه (هزار تن)	جمعیت (هزار نفر)	سرانه عرضه (کیلوگرم)
۱۳۸۰	۵,۷۴۸	۲۳۰	۴	۳	۵,۵۱۹	۶۵,۳۰۱	۸۵
۱۳۸۱	۵,۸۷۷	۲۳۵	۴	۳	۵,۶۴۳	۶۶,۳۰۰	۸۵
۱۳۸۲	۶,۳۱۶	۲۵۳	۸	۴	۶,۰۶۷	۶۷,۳۱۵	۹۰
۱۳۸۳	۶,۷۲۰	۲۶۹	۷۸	۲	۶,۵۲۷	۶۸,۳۴۵	۹۵
۱۳۸۴	۷,۱۷۹	۲۸۷	۷۹	۲۶	۶,۹۴۵	۶۹,۳۹۰	۱۰۰
۱۳۸۵	۷,۴۱۲	۲۹۶	۱۰۵	۸۵	۷,۱۳۵	۷۰,۴۹۶	۱۰۱
۱۳۸۶	۷,۶۴۹	۳۰۶	۹۲	۱۵۸	۷,۲۷۷	۷۱,۵۳۲	۱۰۲
۱۳۸۷	۷,۰۲۳	۲۸۱	۸۵	۱۸۷	۶,۶۴۰	۷۲,۵۸۴	۹۱
۱۳۸۸	۷,۲۰۳	۲۸۸	۸۶	۱۸۷	۶,۸۱۴	۷۳,۶۵۱	۹۳
۱۳۸۹	۷,۴۳۷	۲۹۷	۱۱۱	۳۴۰	۶,۹۱۱	۷۴,۷۳۳	۹۲
۱۳۹۰	۷,۶۸۵	۳۰۷	۱۰۰	۴۰۹	۷,۰۶۹	۷۵,۱۵۰	۹۴
۱۳۹۱	۷,۹۵۱	۳۱۸	۲۸۲	۴۰۷	۷,۵۰۸	۷۶,۲۵۴	۹۸
۱۳۹۲	۸,۲۲۶	۳۲۹	۱۴۶	۴۸۶	۷,۵۵۷	۷۷,۳۷۴	۹۸
۱۳۹۳	۸,۶۰۰	۳۴۴	۸۶	۶۱۳	۷,۷۲۹	۷۷,۸۵۶	۹۹

مآخذ: وزارت جهاد کشاورزی، گمرک جمهوری اسلامی ایران و بانک مرکزی.

سرانه عرضه شیر از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳ حدود ۱۴ کیلوگرم افزایش داشته است. بیشترین سرانه عرضه مربوط به سال ۱۳۸۶ با ۱۰۲ کیلوگرم و کمترین سرانه عرضه مربوط به سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ با ۸۵ کیلوگرم می‌باشد.

نقشه میزان سرانه تولید شیر استانهای مختلف در سال ۱۳۹۲

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

طبقه‌بندی استانی بر اساس

میزان سرانه تولید شیر

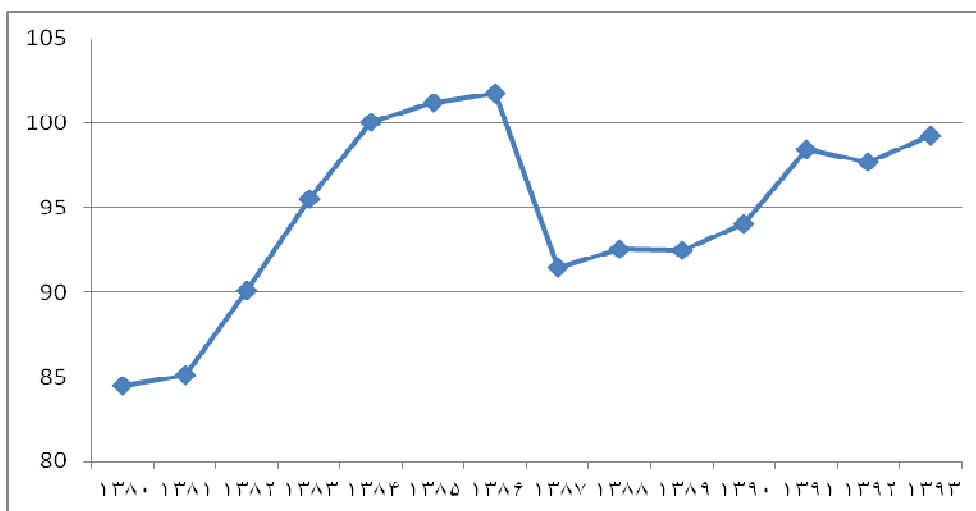
واحد: کیلوگرم/نفر

- ۰ - ۵۰
- ۵۱ - ۱۰۰
- ۱۰۱ - ۱۵۰
- ۱۵۱ - ۲۰۰
- ۲۰۱ - ۲۷۰

میزان سرانه تولید شیر پنج استان اول	
۲۷۰	قزوین
۲۲۶	ازبیل
۲۲۱	چهارمحال و بختیاری
۲۰۷	همدان
۱۹۹	گلستان

نمودار ۶. عرضه سرانه شیر از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۳ (کیلوگرم)

مآخذ: وزارت جهاد کشاورزی، گمرک جمهوری اسلامی ایران و بانک مرکزی.

عرضه سرانه شیر در کشور متأثر از میزان تولید و تراز تجاری نوسان دارد. از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۶ سرانه عرضه به شدت افزایش یافته است و بعد از سال ۱۳۸۷ بعد از کاهش ۱۲ درصدی مجدداً روند افزایشی داشته و در سال ۱۳۹۳ به ۹۹ کیلوگرم رسیده است.

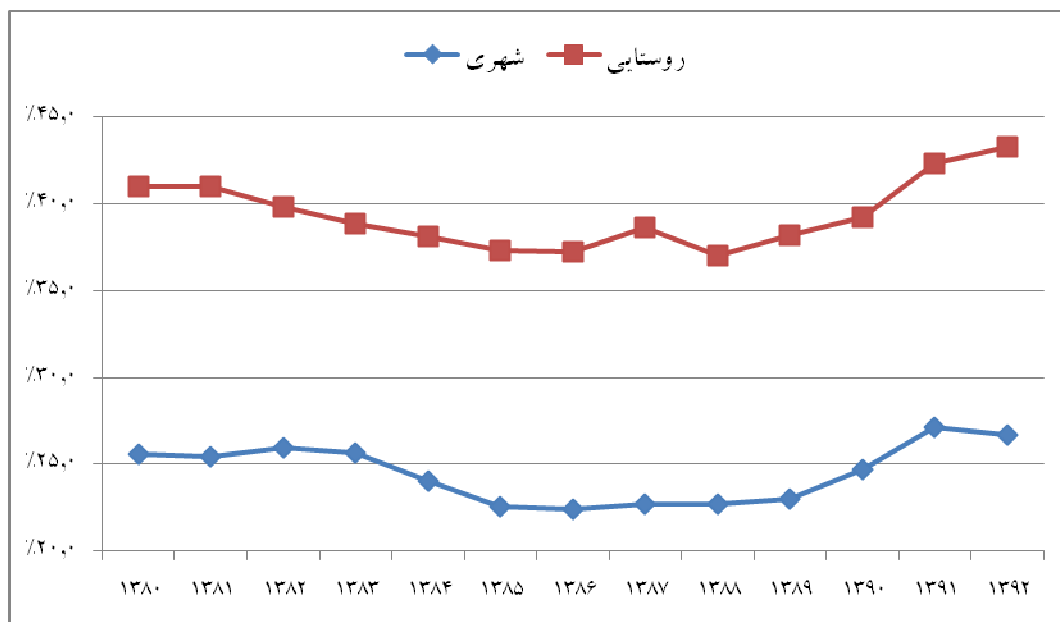
۵-۱-۵. میزان عرضه شیر در فصول مختلف سال

براساس اطلاعات میدانی موجود در تولید شیر گاو در فصول مختلف سال تغییر چندانی رخ نمی‌دهد اما در تولید شیر گوسفند تغییرات فصلی زیادی دیده می‌شود. اوج تولید شیر گوسفند در ایران بین ماه‌های اردیبهشت و تیرماه است و تقریباً میزان تولید این نوع شیر از ابتدای فصل سرد تا اسفندماه متوقف می‌شود (زایمان گوسفندها در مناطق عمده ایران طی ماه‌های آذر تا بهمن صورت می‌گیرد که چند ماه اول، شیر آنها بیشتر برای مصرف بره‌های تازه متولد شده استفاده می‌شود). سهم شیر دام‌های سبک در ایران با در نظر گرفتن تولید ۸ میلیون تنی در سال، حدود ۴۸۰ هزار تن و معادل ۶/۵ درصد از کل تولید شیر کشور است که این مقدار در فصل سرما از چرخه تولید حذف می‌شود (سازمان تعاون روستایی، ۱۳۹۳).

۵-۲. دسترسی اقتصادی

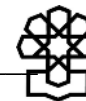
دسترسی اقتصادی در تأمین امنیت غذایی مکمل دسترسی فیزیکی می‌باشد. در مقیاس جهانی یکی از شاخص‌های مهمی که برای ارزیابی دسترسی اقتصادی به غذا مورد استفاده قرار می‌گیرد سهم خوراکی‌ها از کل هزینه خانوار می‌باشد، بر این اساس اگر سهم غذا از کل هزینه خانوار بیشتر از ۳۰ درصد باشد خانواده به درجاتی از ناامنی غذایی دچار شده است (سمپات).

نمودار ۷. سهم خوراکی‌ها در هزینه خانوار شهری و روستایی (درصد)

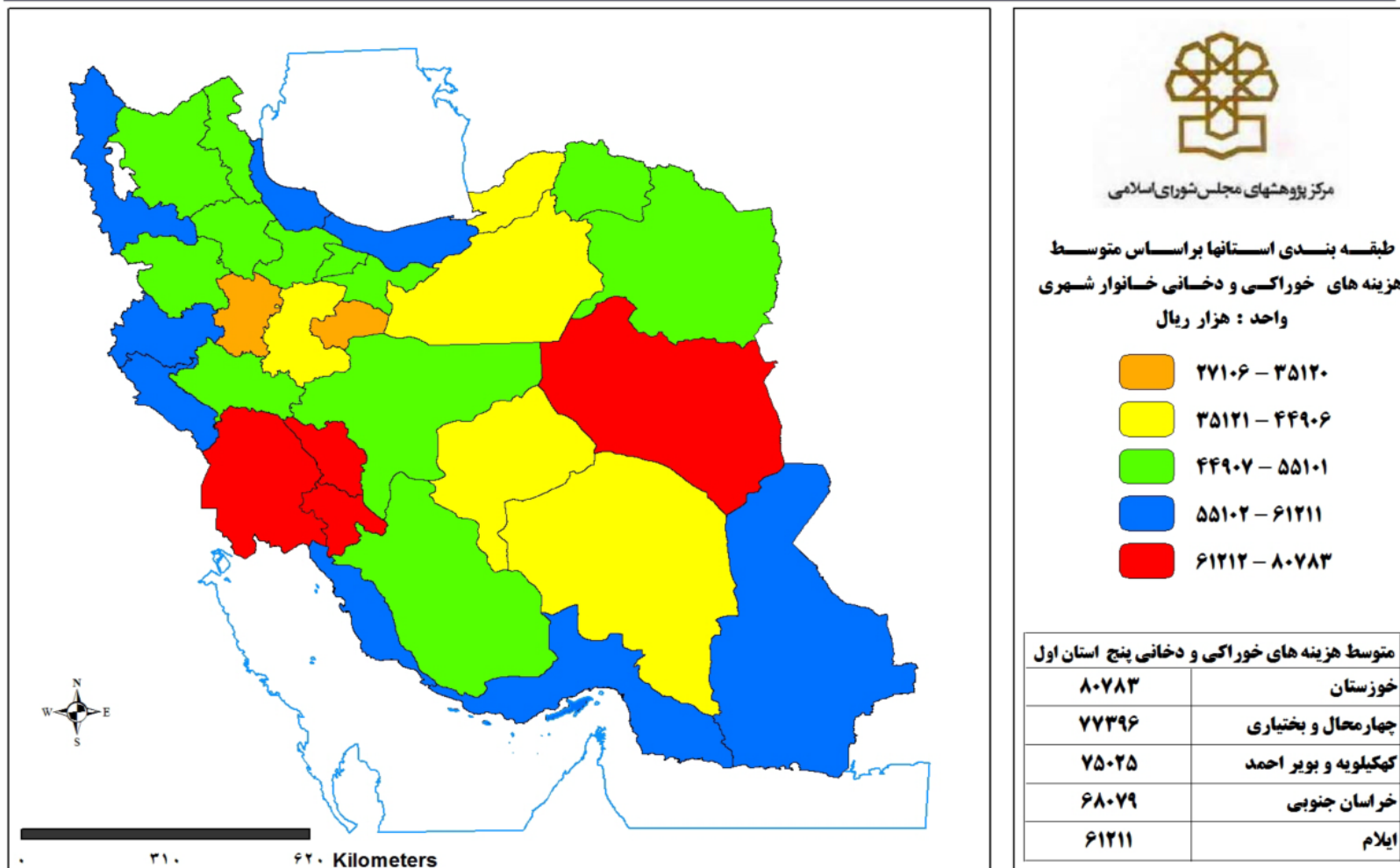

مأخذ: مرکز آمار ایران.

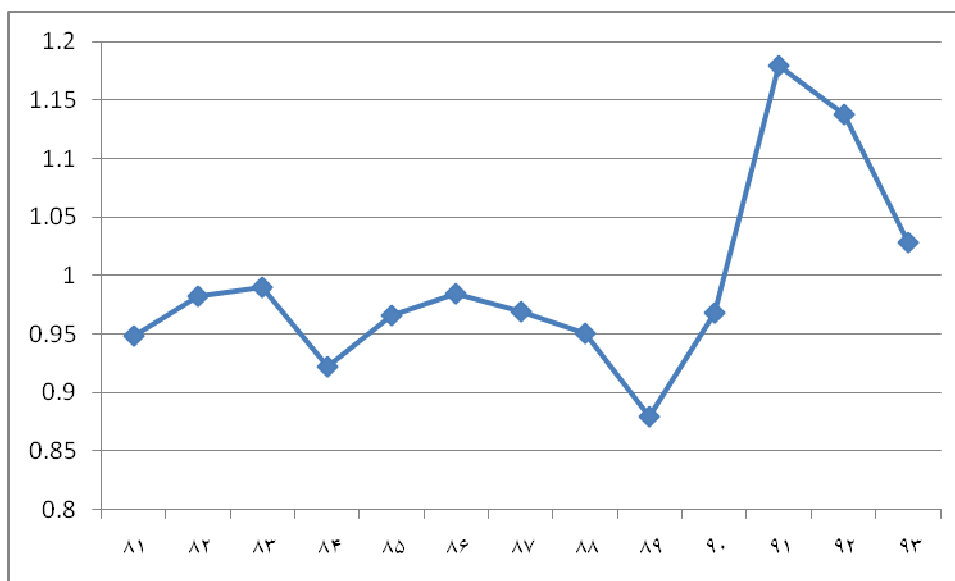
براساس اعلام مرکز آمار کشور بعد از سال ۱۳۸۹ خانواده‌های شهری و روستایی به سمت ناامنی غذایی از بعد دسترسی اقتصادی به غذا حرکت نموده‌اند که در خانواده‌های شهری این امر در سال ۱۳۹۲ متوقف شده و میزان دسترسی اقتصادی به غذا ثابت مانده اما در خانواده‌های روستایی باز هم به سمت ناامنی غذایی بیشتر، پیش رفته است. در این حالت عموماً خانواده‌ها هزینه‌های خود را معطوف به گروه‌های اصلی غذایی می‌نمایند و به گروه‌های به ظاهر غیرضروری مانند لبنیات کمتر توجه می‌کنند. البته با توجه به کاهش نرخ تورم در سال ۱۳۹۳ احتمالاً این شاخص به مقدار جزئی اصلاح خواهد شد (سازمان تعاون روستایی، ۱۳۹۳). براساس اعلام بانک مرکزی ایران، شاخص قیمت گروه لبنیات در فروردین‌ماه ۱۳۹۴ براساس قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ برابر با ۲۴۱/۴ اعلام شده است که حدود ۱۰ درصد بالاتر از شاخص کل اعلام شده می‌باشد و نشانگر آن است که حتی با کاهش احتمالی ضریب ناامنی غذایی در بخش دسترسی اقتصادی به غذا، باز هم افزایش مصرف لبنیات با مشکل مواجه خواهد بود.

نقشه متوسط هزینه های خوراکی و دخانی مناطق شهری استانهای مختلف در سال ۱۳۹۲

نمودار ۸. نسبت شاخص قیمت لبنیات و تخم پرندگان به شاخص بهای کالا و خدمات مصرفی

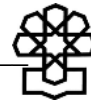

مأخذ: بانک مرکزی.

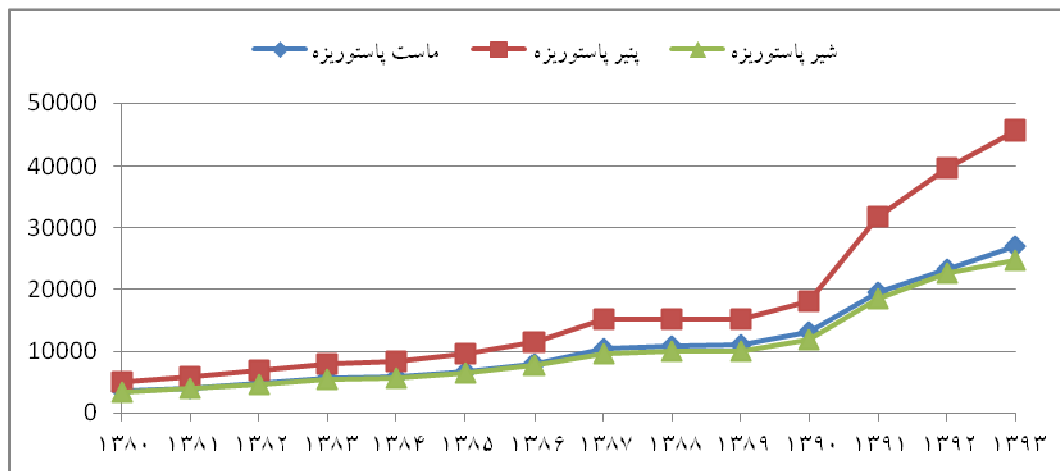
نسبت شاخص قیمت لبنیات به شاخص کل بهای کالا و خدمات مصرفی از سال ۱۳۹۱ تا سال ۱۳۹۳ بیشتر از یک بوده است به این معنی که قیمت این گروه محصولی بیشتر از متوسط کل کالا و خدمات افزایش داشته و قدرت خرید مصرف‌کننده برای محصولات لبنی بیشتر از سایر گروه‌های محصولی کاهش داشته است.

۱-۲-۵. روند تغییرات قیمت لبنیات

تا قبل از سال ۱۳۹۰ قیمت شیر تحت تأثیر یارانه‌های پرداختی توسط دولت قرار داشت و قیمت شیر تازه توسط دولت تعیین می‌شدند. در شرایط حمایتی مذکور، شیر خام و فرآورده‌های لبنی از قیمت متعادلی برخوردار بودند.

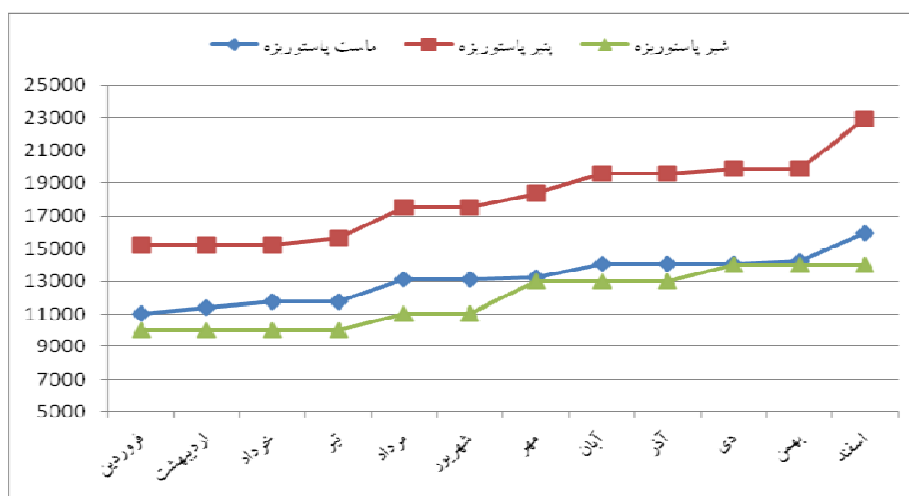
نمودار ۹. تغییرات قیمت لبنیات از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۳ (ریال)

مأخذ: همان.

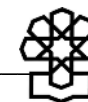
تغییرات قیمت شیر و فرآورده‌های آن تا قبل از سال ۱۳۹۰ با توجه به حمایت‌های یارانه‌ای دولت از شیر و پایین بودن هزینه تمام شده شیر خام، دارای یک روند رو به رشد اما بطئی بوده است اما از آذرماه سال ۱۳۸۹ به بعد با قطع یارانه شیر و افزایش هزینه‌های تمام شده فرآورده‌های لبنی حاصل از هدفمندی یارانه‌ها که هزینه‌های تولید را در دو سمت دامداری‌ها و کارخانجات لبنی افزایش داد موجب یک فرار قیمتی از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۳ شد. براساس اعلام بانک مرکزی قیمت شیر پاستوریزه از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۹ حدود ۳ برابر شده و طی ۴ سال و از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ قیمت این محصول حدود ۲/۵ برابر شده است.

نمودار ۱۰. تغییرات قیمت فرآورده‌های لبنی در سال ۱۳۹۰ (ریال)

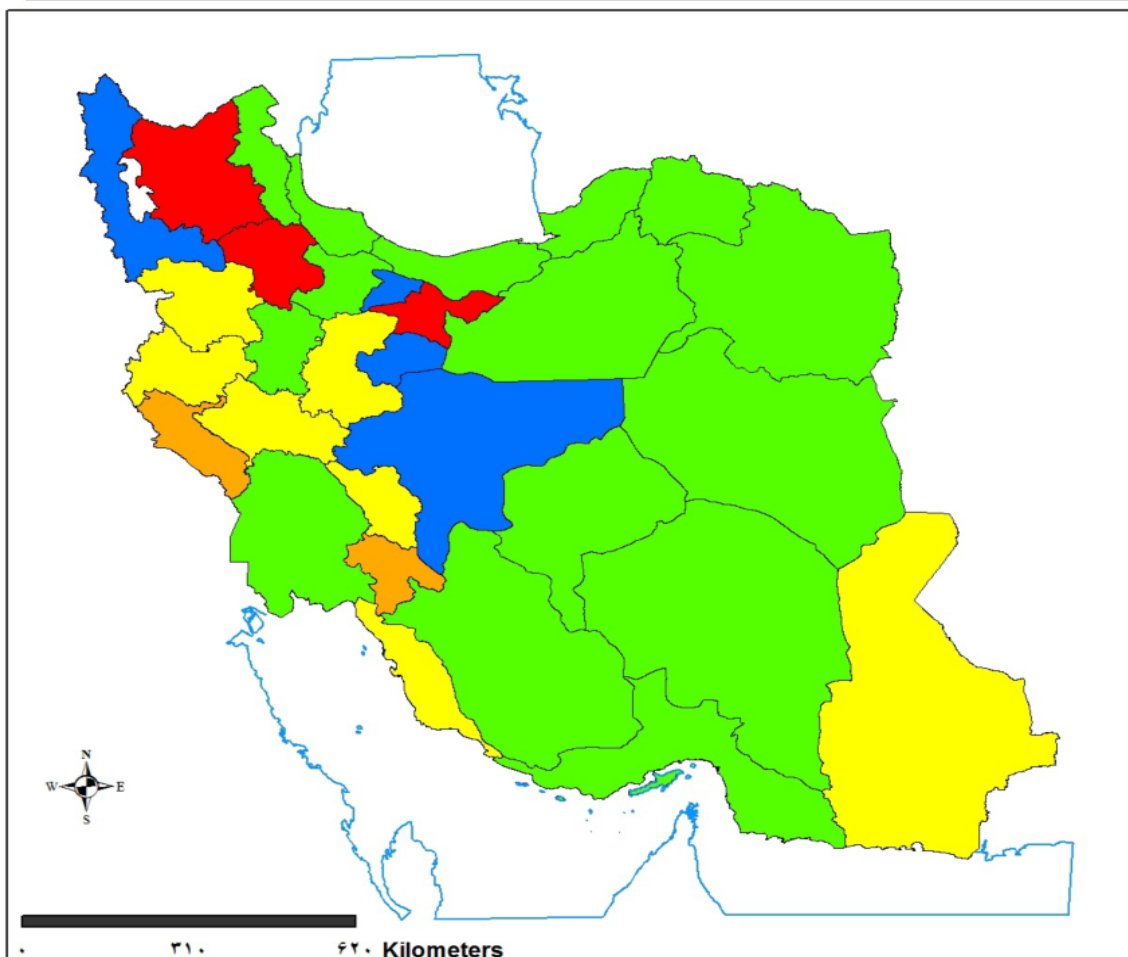

مأخذ: همان.

یارانه شیر از سال ۱۳۹۰ قطع و یارانه حامل‌های انرژی نیز در همین زمان کاهش یافت در ابتدای این مسیر، دولت با اعمال نظارت‌های تعزیراتی سنگین قیمت فرآورده‌های لبنی را تا تیرماه سال ۱۳۹۰ ثابت نگاه داشت که البته این موضوع موجب بروز تخلفاتی مانند استفاده از روغن پالم شد. براساس آمارهای بانک مرکزی قیمت شیر و فرآورده‌های آن در طول سال ۱۳۸۹ و چهار ماه ابتدایی سال ۱۳۹۰ ثابت بوده و از این زمان جهش قیمتی شیر آغاز شد به نحوی که قیمت پنیر پاستوریزه از تیرماه تا پایان سال ۱۳۹۰ بیش از ۵۰ درصد افزایش یافته است. قیمت شیر پاستوریزه و ماست نیز در همین مدت بیش از ۳۰ درصد افزایش داشتند.

نقشه سهم هزینه شیر و فرآورده های آن در هزینه خوراکی و دخانی خانوار در استانهای مختلف طی سال ۱۳۹۲

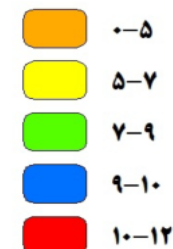

مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی

طبقه بندی استانها بر اساس

سهم هزینه خانوار برای خرید

شیر و فرآورده های آن واحد: درصد

سهم هزینه شیر و فرآورده های آن در هزینه خوراکی و

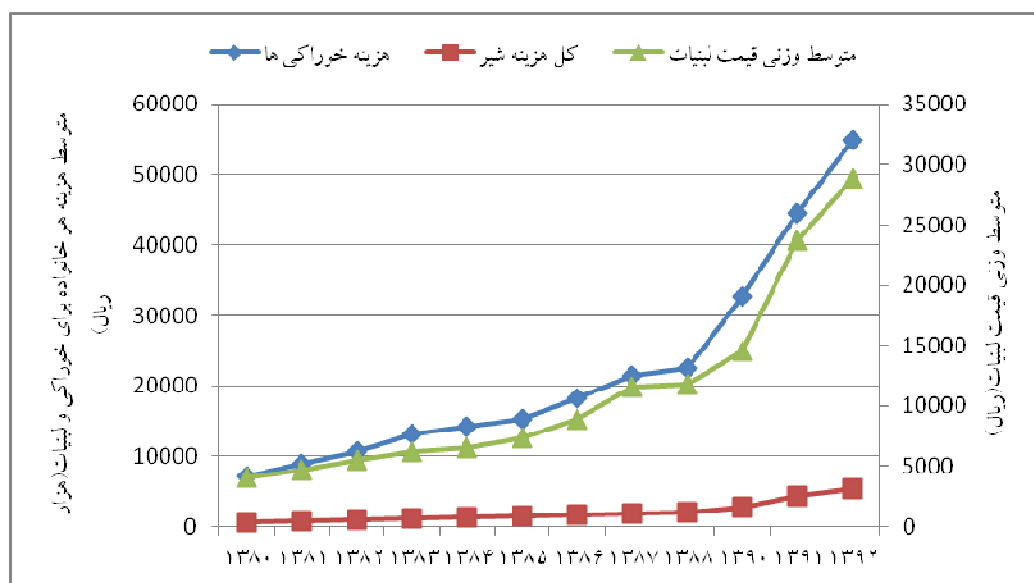
دخانی خانوار پنج استان اول

۱۱/۹	تهران
۱۰/۹	زنجان
۱۰/۷	آذربایجان شرقی
۱۰/۱	قم
۹/۶	آذربایجان غربی

۲-۲-۵. سهم لبنیات در سبد هزینه‌ای خوراکی خانواده‌ها

افزایش قیمت هر نوع محصول یا فرآورده‌ای، اگر با افزایش سهم هزینه‌ای آن در بودجه خانواده‌ها همراه نباشد موجب کاهش مصرف سرانه آن محصول خواهد شد. بعد از سال ۱۳۹۰ قیمت شیر براساس اعلام بانک مرکزی حدود ۲/۵ برابر شده است. اگر این افزایش قیمت با افزایش تخصیص هزینه برای این محصول همراه نباشد، نشانگر کاهش مصرف لبنیات در خانواده‌ها خواهد بود.

نمودار ۱۱. هزینه خوراکی، لبنیات و متوسط وزنی قیمت لبنیات خانوادگی شهری از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲

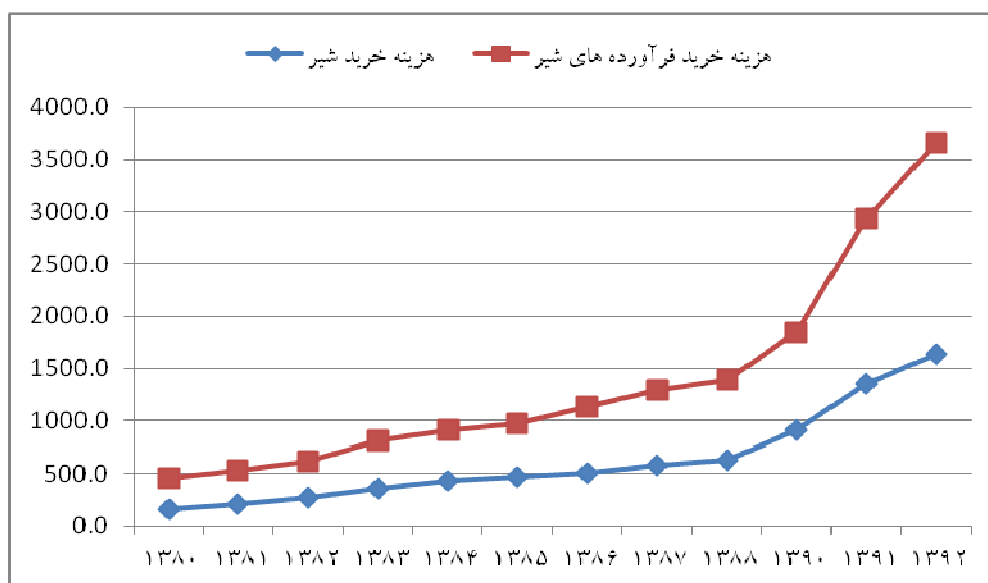
مأخذ: مرکز آمار ایران و بانک مرکزی.

از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۸ میزان هزینه هر خانواده شهری برای خرید لبنیات حدوداً ۳/۳ برابر شده، درحالی که متوسط وزنی قیمت لبنیات حدوداً ۲/۸ برابر و موجب افزایش میزان سرانه مصرف لبنیات در هر خانواده شهری از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸ شده است. اما از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۱ این جریان به صورت عکس ادامه یافته است. در این بازه زمانی میزان هزینه هر خانواده شهری برای خرید لبنیات حدود ۹۲ درصد افزایش یافته، درحالی که متوسط وزنی قیمت لبنیات بیش از ۹۸ درصد افزایش داشته است. بررسی روند تغییرات قیمت و هزینه هر خانواده شهری، نشان از کاهش سرانه مصرف لبنیات بعد از سال ۱۳۹۰ را دارد به عبارت دیگر قدرت خرید خانواده‌های شهری برای لبنیات کاهش یافته است.

نمودار ۱۲. هزینه سالیانه فرآورده‌های شیر و شیر در یک خانواده شهری از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲

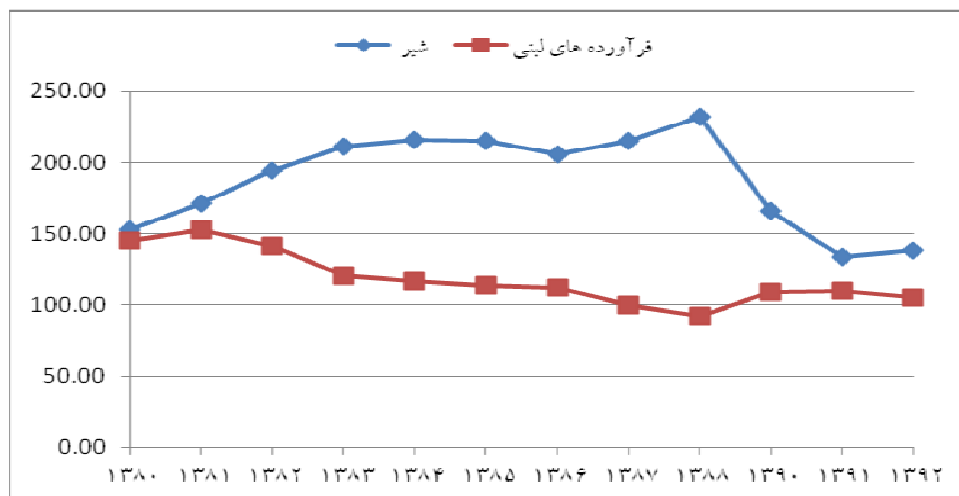
(هزار ریال)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

تا قبل از سال ۱۳۹۰ روند هزینه در هر گروه از لبنیات دارای نسبت تقریباً مشابهی بود، اما بعد از سال ۱۳۹۰ و به مجرد حذف یارانه شیر، سبد هزینه‌ای خانواده‌های شهری برای لبنیات دستخوش تغییرات معناداری شده و میزان هزینه هر خانواده شهری در هر دو گروه شیر و فرآورده‌های آن افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است این مسئله می‌تواند ناشی از افزایش بیشتر قیمت فرآورده‌ها نسبت به شیر و یا کاهش سرانه بیشتر شیر نسبت به فرآورده‌های آن باشد. بررسی قیمت‌ها نشان می‌دهد که در گروه لبنیات، بعد از سال ۱۳۹۰ پنیر و بعد از آن شیر و ماست به ترتیب بیشترین افزایش قیمت را داشته و افزایش بیشتر سهم هزینه‌ای فرآورده‌های لبنی با کاهش مصرف سرانه همراه بوده است.

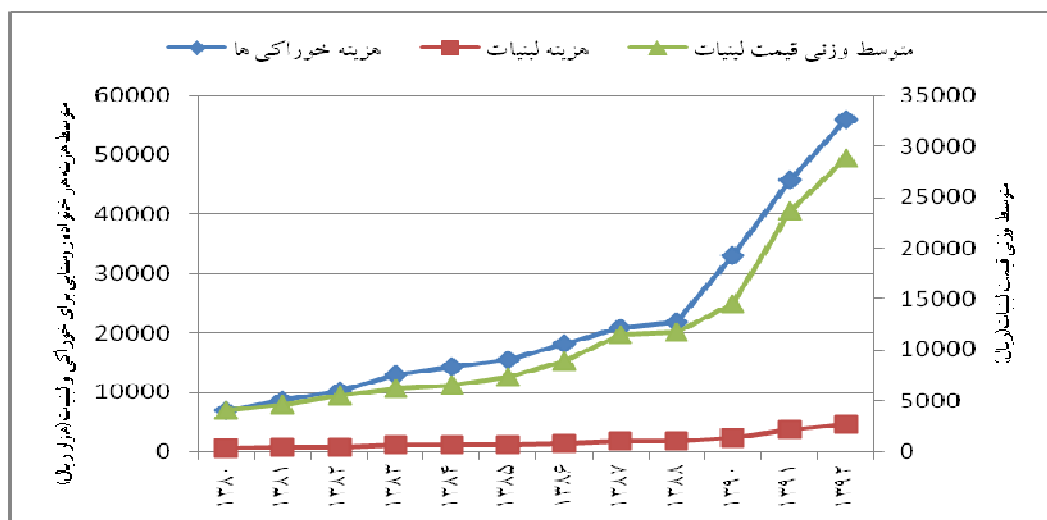
نمودار ۱۳. تغییرات سرانه شیر و فرآورده‌های لبنی در هر خانواده شهری (کیلوگرم)

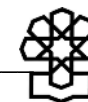
مأخذ: بانک مرکزی.

آمار سرانه مصرف شیر و فرآورده‌های لبنی در هر خانواده شهری که توسط بانک مرکزی اعلام شده است نشان می‌دهد که بعد از سال ۱۳۹۰ میزان مصرف سرانه شیر هر خانواده شهری کاهش یافته اما مصرف سرانه پنیر و ماست افزایش داشته است. بررسی این آمار نشان می‌دهد که مصرف شیر بعد از سال ۱۳۸۰ و تحت تأثیر توزیع شیر یارانه‌ای افزایش و مصرف فرآورده‌های لبنی کاهش یافته است. اما بعد از سال ۱۳۹۰ با واقعی‌تر شدن نسبت قیمت شیر به فرآورده‌های آن، مصرف شیر تازه کاهش و مصرف فرآورده‌های شیر افزایش یافته است.

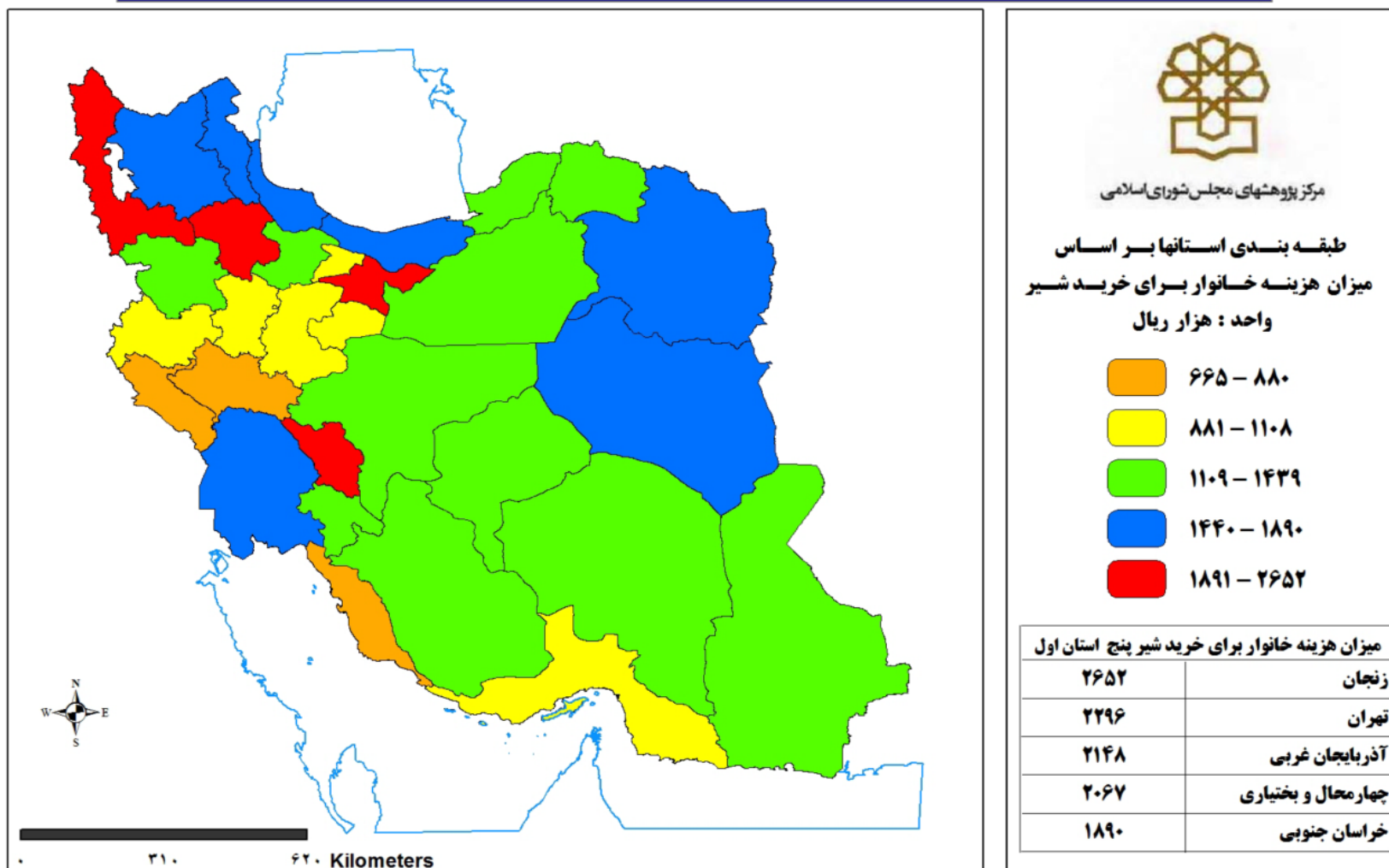
نمودار ۱۴. هزینه خوراکی، لبنیات و متوسط وزنی قیمت لبنیات خانوارهای روستایی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲

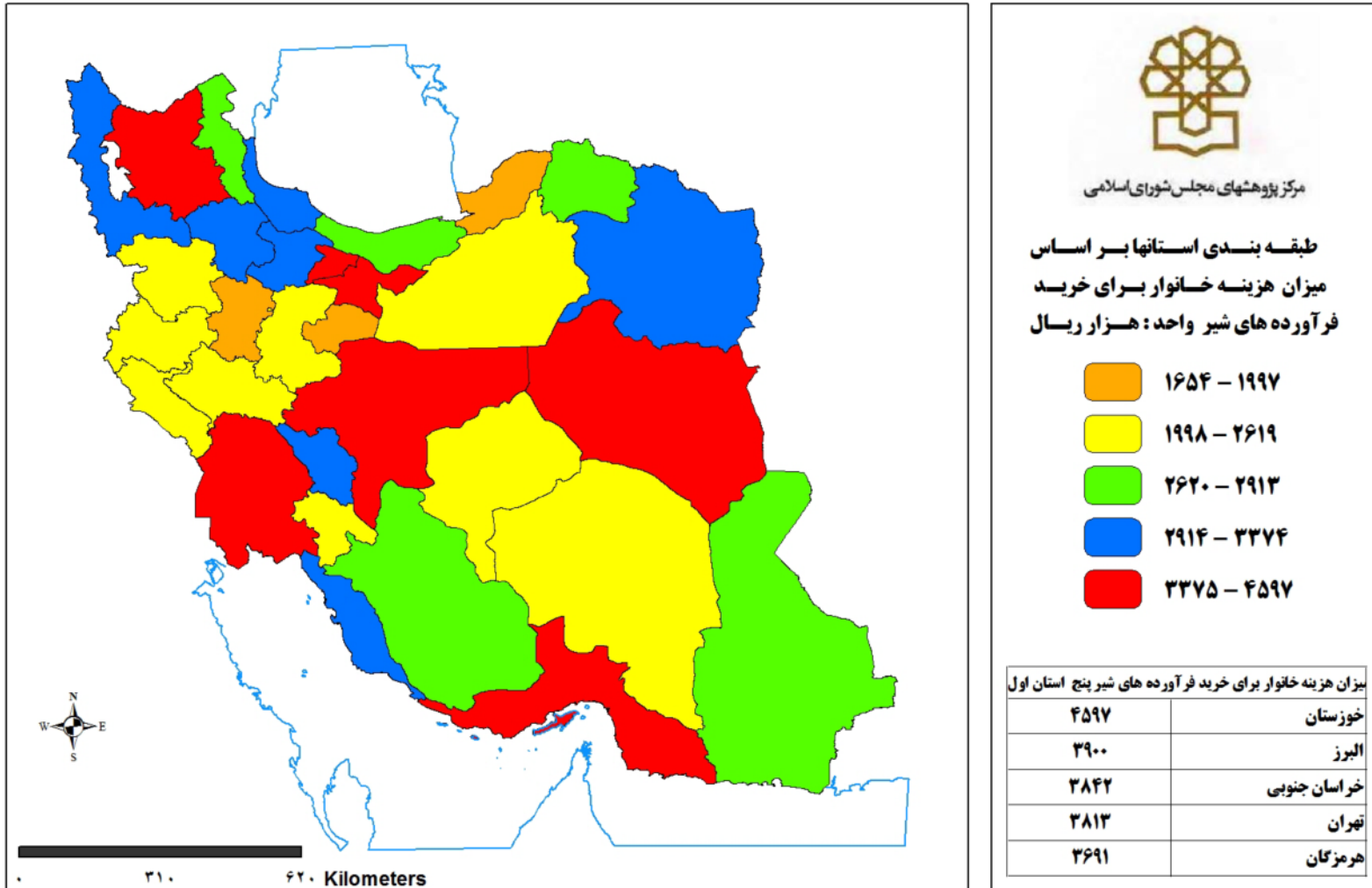
مأخذ: مرکز آمار ایران، بانک مرکزی.

نقشه میزان هزینه خانوار برای خرید انواع شیر در استانهای مختلف طی سال ۱۳۹۲

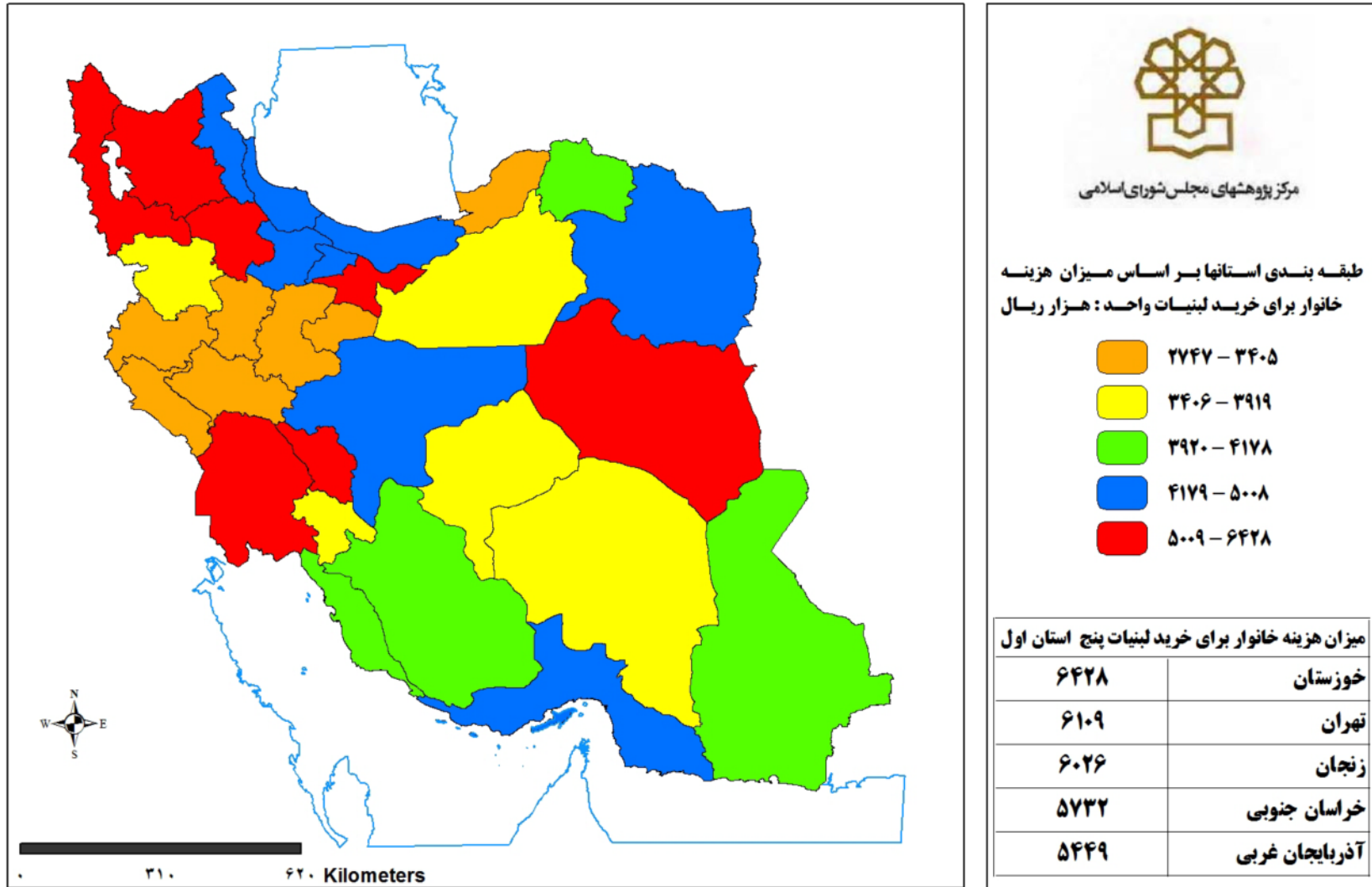

نقشه میزان هزینه خانوار برای خرید فرآورده های شیر در استانهای مختلف طی سال ۱۳۹۲

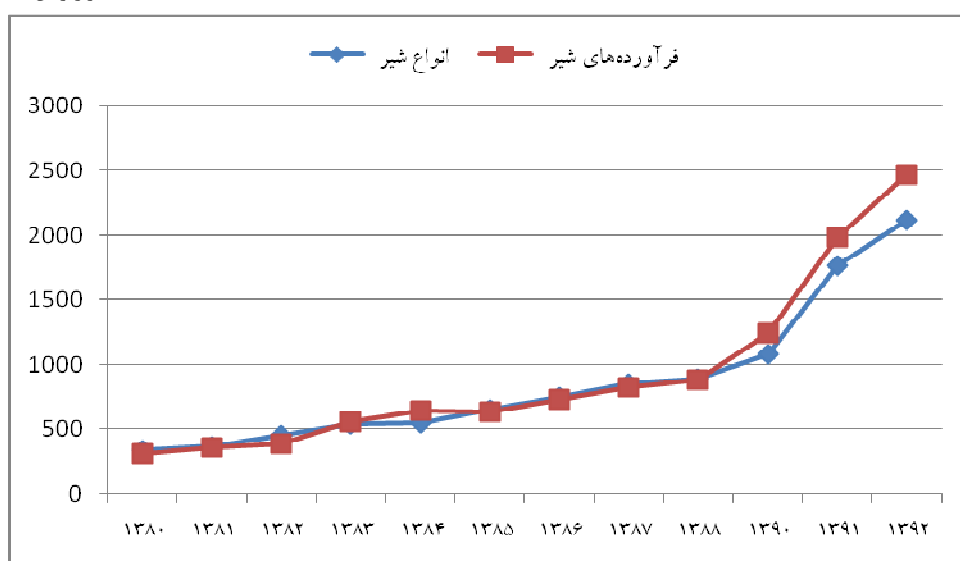

نقشه میزان هزینه خانوار برای خرید لبنیات در استانهای مختلف طی سال ۱۳۹۲

بررسی هزینه لبنیات در خانواده‌های روستایی نشان می‌دهد که از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۸ قیمت وزنی لبنیات ۲/۸ برابر و هزینه لبنیات برای هر خانواده روستایی حدود ۲/۷ برابر شده که باعث کاهش سرانه مصرف لبنیات در این دوره زمانی در خانواده‌های روستایی شده است. اما از سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۲ متوسط قیمت لبنیات حدود ۹۸ درصد و هزینه برای خرید لبنیات در هر خانواده روستایی نیز ۹۸ درصد رشد داشته است که به سبب ثابت ماندن سرانه مصرف لبنیات برای هر خانواده روستایی بوده است.

نمودار ۱۵. هزینه سالیانه فرآورده‌های شیر و شیر در یک خانواده روستایی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ (هزار ریال)

مأخذ: مرکز آمار ایران.

اطلاعات منتشره مرکز آمار ایران در زمینه هزینه خانواده روستایی برای شیر و فرآورده‌های لبنی نشان می‌دهد که از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۸ میزان هزینه خانواده‌های روستایی برای شیر و فرآورده‌های آن تقریباً برابر بوده است و از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ میزان هزینه پرداختی برای این دو گروه لبنی در خانواده‌های روستایی با هم متفاوت شده که دلیل اصلی آن را می‌توان در افزایش بیشتر قیمت فرآورده‌های لبنی در مقایسه با شیر تازه جستجو کرد.

۳-۲-۵. بررسی هزینه لبنیات در دهک‌های مختلف هزینه‌ای

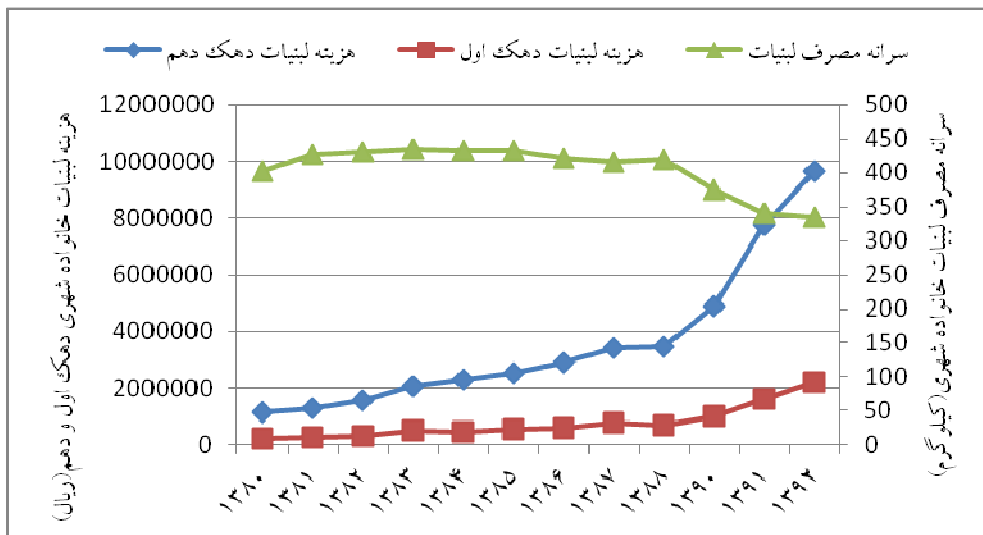
الف) خانواده‌های شهری

بعد از حذف یارانه شیر و کاهش یارانه حامل‌های انرژی و افزایش هزینه تمام شده شیر، قیمت شیر و لبنیات روند افزایشی شدیدی را آغاز کرد که براساس اعلام بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قیمت شیر از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ حدود ۹۰ درصد، قیمت پنیر حدود ۱۲۰ درصد و ماست حدود ۷۷ درصد افزایش داشته

است. افزایش قیمت اگر با افزایش درآمد خانواده‌ها همراه نباشد موجب کاهش مصرف می‌شود.

نمودار ۱۶. سرانه مصرف لبنیات، هزینه لبنیات دهک اول و دهک دهم هزینه هر خانواده شهری

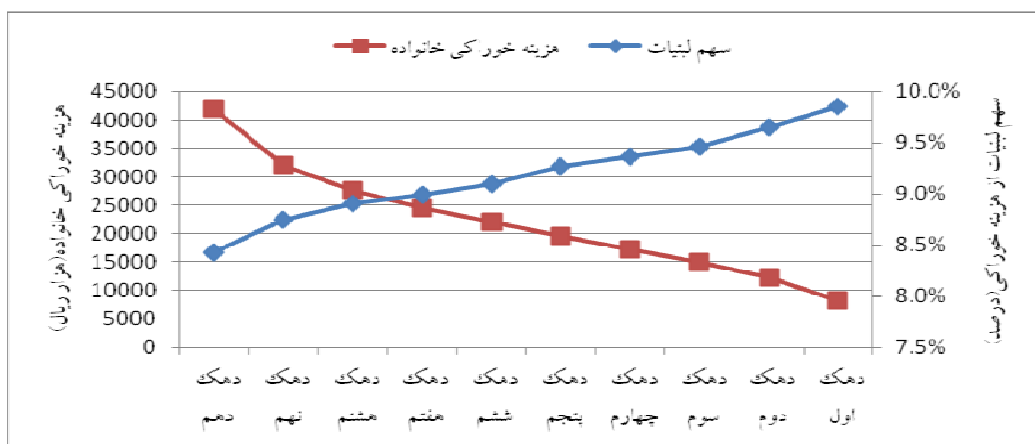

مأخذ: مرکز آمار ایران و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

براساس اعلام مرکز آمار ایران سرانه هزینه یک خانواده شهری بعد از سال ۱۳۹۰ حدود ۹۲ درصد افزایش یافته است این درحالی است که متوسط وزنی قیمت لبنیات در همین مدت بیش از ۹۸ درصد افزایش داشته است. با توجه به اینکه میزان درآمد و هزینه خانواده‌ها در دهک‌های مختلف درآمدی متفاوت می‌باشد بنابراین میزان تأثیر این افزایش قیمت بر روی کاهش میزان مصرف هر خانواده متفاوت است.

نمودار ۱۷. متوسط هزینه خوراکی خانواده‌های شهری از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ به تفکیک دهک

هزینه‌ای و سهم هزینه لبنیات از کل هزینه خوراکی

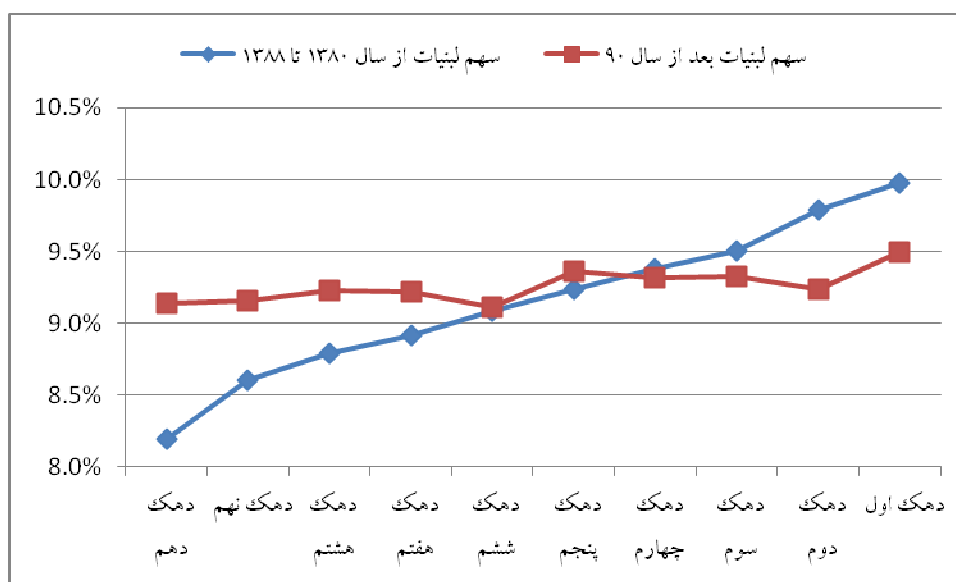

مأخذ: مرکز آمار ایران.

از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۲ به‌طور متوسط هر خانواده در دهک دهم حدود ۵/۱ برابر یک خانواده دهک اول هزینه خوراک و غذای خود کرده است. در همین بازه زمانی یک خانواده متعلق به دهک دهم شهری جامعه ۸/۴ درصد از هزینه‌های مربوط به خوراک خود را صرف خرید لبنیات می‌کند در حالی که یک خانواده دهک یک حدود ۱۰ درصد از هزینه‌های خود را صرف خرید لبنیات می‌کند. به‌طور متوسط یک خانواده در دهک ده هزینه‌ای، در بازه زمانی مورد بررسی ۴/۵ برابر سهم یک خانواده دهک یک برای خرید لبنیات هزینه پرداخت کرده است.

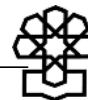
نمودار ۱۸. سهم لبنیات قبل و بعد از سال ۱۳۹۰ در هزینه خوراکی خانواده شهری به تفکیک دهک هزینه‌ای

(درصد)

مأخذ: همان.

بررسی روند سهم لبنیات در هزینه خانواده‌ها به تفکیک دهک هزینه‌ای نشان می‌دهد که تا قبل از سال ۱۳۹۰ و قطع شیر یارانه‌ای اختلاف بین دهک دهم و دهک اول در سهم لبنیات از کل هزینه خوراکی خانواده حدود ۱/۸ درصد بوده، اما تا سال ۱۳۹۳ این عدد به ۰/۴ درصد رسیده است.

جدول ۱۳. متوسط سهم لبنیات در هزینه خوراکی خانواده شهری در دو مقطع زمانی

(درصد)

سهم لبنیات از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸	سهم لبنیات بعد از سال ۱۳۹۰	
۸/۲	۹/۱	دهک دهم
۸/۶	۹/۲	دهک نهم
۸/۸	۹/۲	دهک هشتم
۸/۹	۹/۲	دهک هفتم
۹/۱	۹/۱	دهک ششم
۹/۲	۹/۴	دهک پنجم
۹/۴	۹/۳	دهک چهارم
۹/۵	۹/۳	دهک سوم
۹/۸	۹/۲	دهک دوم
۱۰/۰	۹/۵	دهک اول
۹/۱	۹/۳	متوسط

مأخذ: همان.

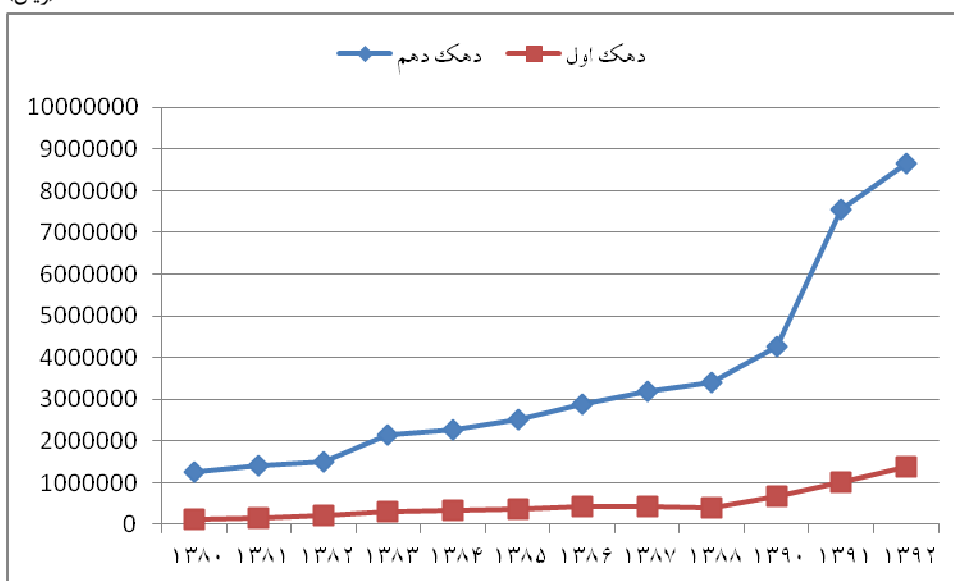
متوسط سهم لبنیات از کل هزینه خوراکی‌ها در خانواده‌های شهری بعد از سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است و با توجه به کاهش سرانه مصرف، بیانگر کاهش دسترسی اقتصادی مصرف‌کننده‌ها به لبنیات می‌باشد. اما در چهار دهک اول تا چهارم متوسط سهم لبنیات در هزینه خانواده‌های شهری بعد از سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است که با توجه به شرایط اقتصادی این دهک‌ها این کاهش سهم به دلیل کاهش بیشتر سرانه مصرف لبنیات نسبت به دهک‌های بالاتر می‌باشد. از طرفی با توجه به اینکه دهک‌های کم‌درآمد جامعه بیشترین تمایل به استفاده از شیر یارانه‌ای را داشته‌اند بنابراین با قطع یارانه شیر، کاهش مصرف لبنیات این دهک‌ها نسبت به دهک‌های پردرآمدتر قابل ملاحظه بوده است.

ب) خانواده‌های روستایی

روستاییان بنا به شرایط اقتصادی و درآمدی همواره دارای درآمد پایین‌تری از شهرنشینان هستند. براساس اعلام مرکز آمار ایران از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۲ به‌طور متوسط میزان درآمد هر خانواده روستایی حدود ۴۰ درصد کمتر از یک خانواده شهری بوده است و این مسئله مؤید پایین‌تر بودن قدرت خرید این بخش از جامعه می‌باشد.

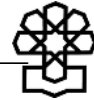
نمودار ۱۹. هزینه لبنیات دهک دهم و دهک اول خانواده روستایی از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۲

(ریال)

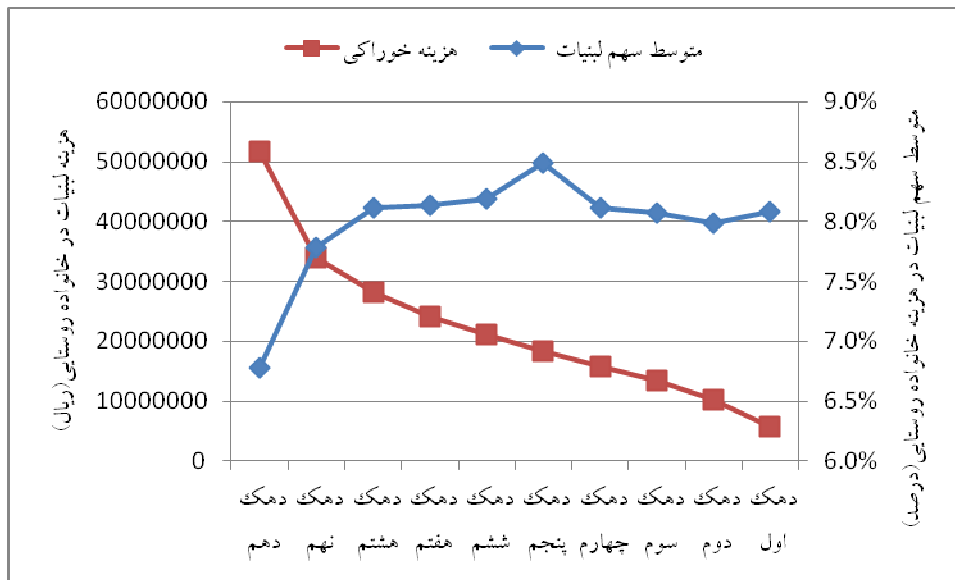

مأخذ: همان.

در خانواده‌های روستایی با توجه به قدرت خرید پایین‌تر آنها نسبت به خانواده‌های شهری افزایش قیمت لبنیات تأثیر بیشتری بر روی میزان مصرف لبنیات خواهد داشت. بررسی روند تغییرات هزینه لبنیات در خانواده‌های روستایی در دهک اول و دهم روستایی نشان می‌دهد که دهک دهم به دلیل محدودیت کمتر منابع مالی همگام با افزایش قیمت لبنیات هزینه‌های این گروه محصولی را در داخل خانواده افزایش داده است اما در دهک اول به دلیل محدودیت‌های شدید مالی امکان ثابت نگاه داشتن مصرف سرانه لبنیات را نداشته است.

نمودار ۲۰. متوسط هزینه خوراکی خانواده‌های روستایی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ به تفکیک دهک هزینه‌ای و سهم هزینه لبنیات از کل هزینه خوراکی

مأخذ: مرکز آمار.

براساس اعلام مرکز آمار ایران به‌طور متوسط از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ خانواده‌های روستایی که در دهک دهم درآمدی قرار دارند حدود ۹ برابر دهک اولی‌ها برای خوراک خود هزینه می‌کنند. در این بازه زمانی به‌طور متوسط هر خانواده روستایی در دهک دهم ۶/۸ درصد از درآمد خود را صرف خرید لبنیات کرده است درحالی که دهک اول ۸/۱ درصد از درآمد خود را صرف خرید این فرآورده مهم غذایی نموده است. دهک دهم تا هشتم همراه با کاهش هزینه خوراکی با افزایش سهم لبنیات تا حدی کاهش سرانه را جبران نموده‌اند اما از دهک هفتم به دهک اول با وجود کاهش هزینه‌های خوراکی خانواده، سهم لبنیات تقریباً ثابت بوده است که به معنی کاهش معنادار سرانه مصرف لبنیات از دهک هفتم تا دهک اول نسبت به دهک دهم تا هشتم می‌باشد.

جدول ۱۴. متوسط سهم لبنیات در هزینه خوراکی خانواده روستایی در دو مقطع زمانی (درصد)

سهم لبنیات از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸	سهم لبنیات بعد از سال ۱۳۹۰	دهک
۶/۷	۶/۸	دهک دهم
۸/۱	۷/۸	دهک نهم
۸/۵	۸/۱	دهک هشتم
۸/۹	۸/۱	دهک هفتم
۹/۱	۸/۲	دهک ششم
۹/۱	۸/۵	دهک پنجم

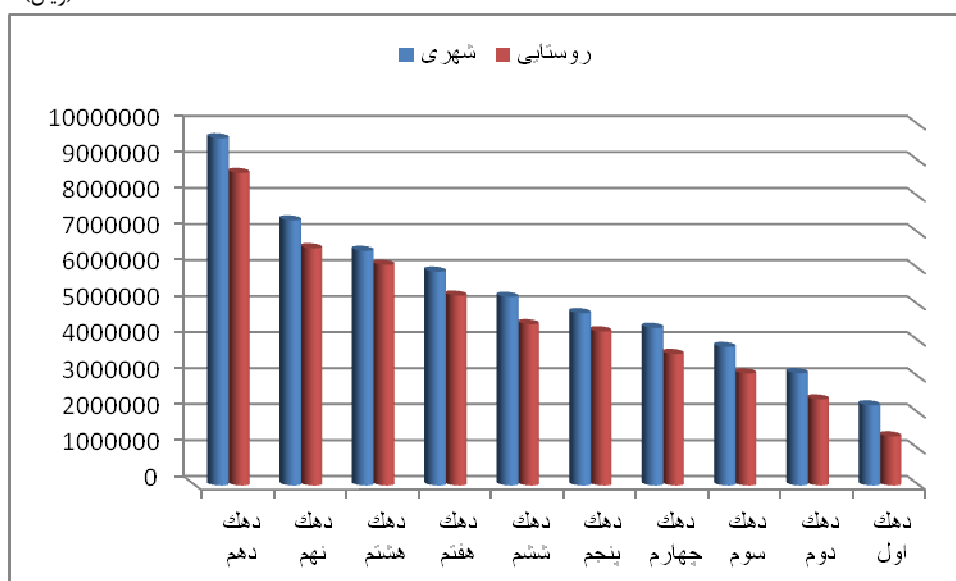
سهم لبنیات از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸	سهم لبنیات بعد از سال ۱۳۹۰	
۹/۱	۸/۱	دهک چهارم
۹/۴	۸/۱	دهک سوم
۹/۴	۸/۰	دهک دوم
۹/۲	۸/۱	دهک اول
۸/۷	۸/۰	متوسط

مأخذ: مرکز آمار ایران.

در بین خانواده‌های روستایی متوسط سهم لبنیات از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸ حدود ۸/۷ درصد بوده و بعد از سال ۱۳۸۸ تا سال ۱۳۹۲ این عدد به ۸ درصد کاهش یافته است. در بین دهک‌های هزینه‌ای فقط دهک دهم سهم لبنیات را از کل هزینه خوراکی‌ها افزایش داده است و بقیه دهک‌های هزینه‌ای سهم لبنیات را با افزایش قیمت آن، کاهش داده‌اند که نشان‌دهنده کاهش سرانه مصرف لبنیات در خانواده‌های دهک اول تا نهم روستایی می‌باشد.

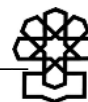
نمودار ۲۱. مقایسه هزینه لبنیات خانواده شهری و روستایی در دهک‌های مختلف هزینه‌ای

(ریال)

مأخذ: همان.

در تمام دهک‌های هزینه‌ای میزان هزینه‌ای که خانواده‌ها برای خرید لبنیات می‌پردازند در خانواده‌های شهری بالاتر است. کمترین اختلاف این هزینه در دهک هشتم هزینه‌ای می‌باشد که خانواده‌های شهری حدود ۷ درصد بیشتر از یک خانواده روستایی برای خرید لبنیات پرداخت می‌کند و بیشترین اختلاف مربوط به دهک اول درآمدی است که اختلاف هزینه خانواده شهری با خانواده

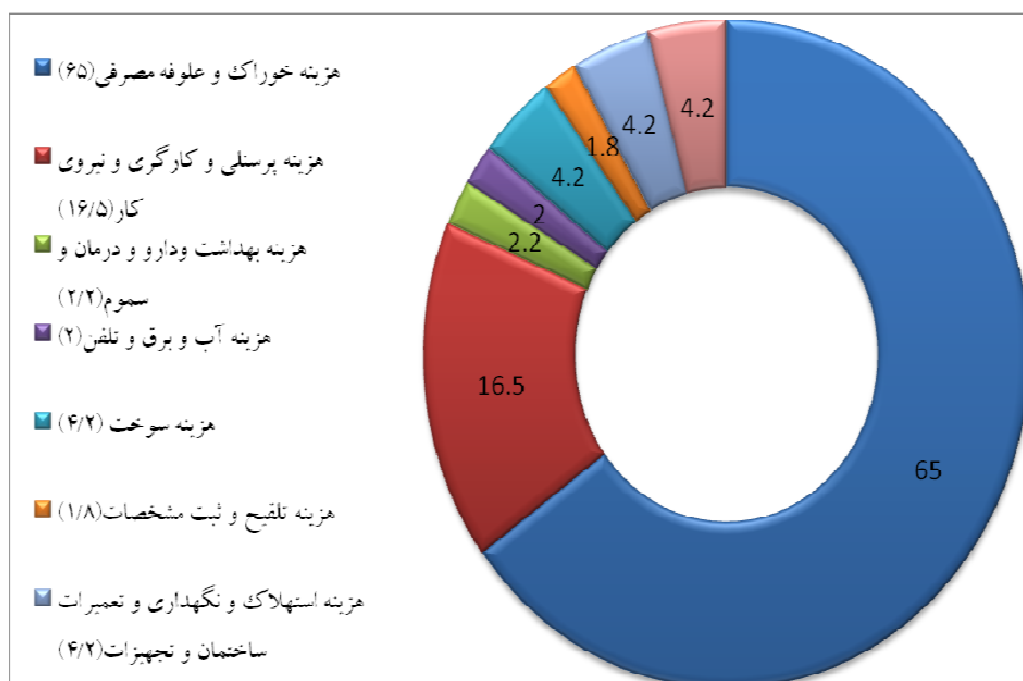
روستایی برای خرید لبنیات بیش از ۶۰ درصد می‌باشد. در کل به‌طور متوسط خانواده‌های شهری برای خرید لبنیات حدود ۲۰ درصد بیشتر از یک خانواده روستایی هزینه می‌کنند.

۶. بررسی عوامل فنی کاهش مصرف شیر

۶-۱. کاهش سرانه حاصل از کاهش وزن بسته‌بندی‌ها لبنیات

هزینه تولید محصولات کشاورزی تحت تأثیر پارامترهای مختلف و متفاوتی است و شیر نیز به‌عنوان یکی از انواع محصولات کشاورزی از این قاعده مستثنا نیست.

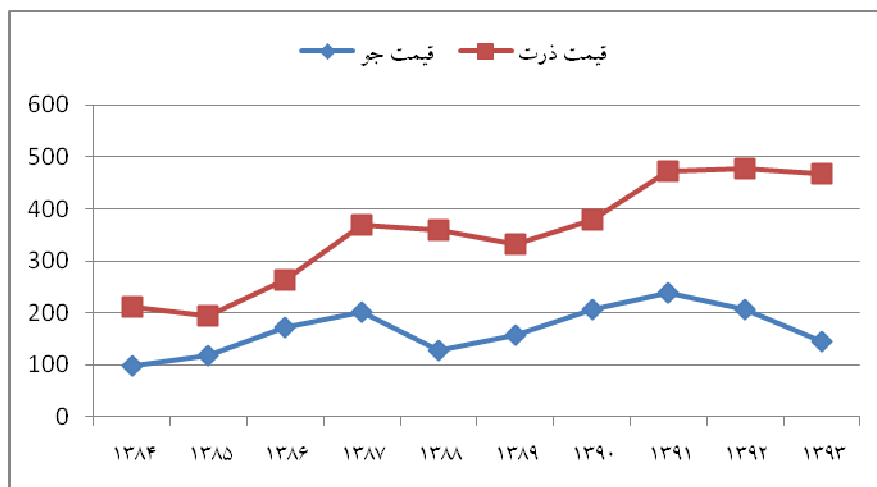
نمودار ۲۲. متوسط درصد هزینه‌های تولید شیر در کشور (درصد)

مأخذ: معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی.

بیشترین سهم در هزینه تولید شیر مربوط به علوفه است که حدود ۶۵ درصد از کل هزینه تولید شیر را دربر می‌گیرد. بعد از هزینه علوفه هزینه کارگری و پرسنلی با ۱۶/۵ درصد بیشترین سهم را در هزینه تولید شیر دارد.

نمودار ۲۳. تغییرات قیمت جهانی ذرت و جو از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۳ (تن/دلار)

مأخذ: موندی ایندکس.

بین سال‌های ۱۳۸۸ تا سال ۱۳۹۱ قیمت جهانی جو و کنجاله سویا به‌عنوان مهم‌ترین مواد غذایی تشکیل‌دهنده جیره غذایی دام‌های سنگین به‌ترتیب ۸۵ و ۳۱ درصد رشد کرد و از آنجایی که در تأمین این دو محصول کشاورزی، کشور وابستگی نسبتاً بالایی به واردات دارد بنابراین هزینه‌های تولید بخش دام به‌شدت افزایش یافت. نکته قابل توجه اینکه بعد از رشد قیمت جهانی در این دو محصول، بازار داخلی ایران به‌شدت تحت تأثیر افزایش قیمت جهانی قرار گرفت اما بعد از سال ۱۳۹۱ که قیمت‌های جهانی افت کرد، قیمت این دو محصول در کشور، نه تنها کاهش نیافت، بلکه روند افزایشی را نیز پیش گرفته است به‌عنوان مثال قیمت کنجاله در بازار جهانی از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۳ حدود ۳ درصد کاهش داشته است اما در بازار داخلی این نهاده مهم دامی حدود ۱۸ درصد رشد قیمت داشته است. در مورد قیمت جو نیز همین شرایط دیده می‌شود، در حالی که قیمت جو در سال ۱۳۹۳ در بازار جهانی حدود ۲۹ درصد افت نموده است قیمت آن در بازار داخلی حدود ۲۴ درصد رشد کرده است.

در ماه‌های پایانی سال ۱۳۸۹ با اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها و افزایش قیمت حامل‌های انرژی، هزینه تولید برای دامداران و همچنین تولیدکنندگان فرآورده‌های لبنی افزایش یافت که این موضوع به همراه افزایش قیمت علوفه باعث افزایش شدید هزینه تولید شد اما در سال ۱۳۸۹ قیمت خرید شیر خام افزایش چندانی نداشت و قیمت مصرف‌کننده هم با استفاده از ابزارهای تعزیراتی ثابت نگاه داشته شد.

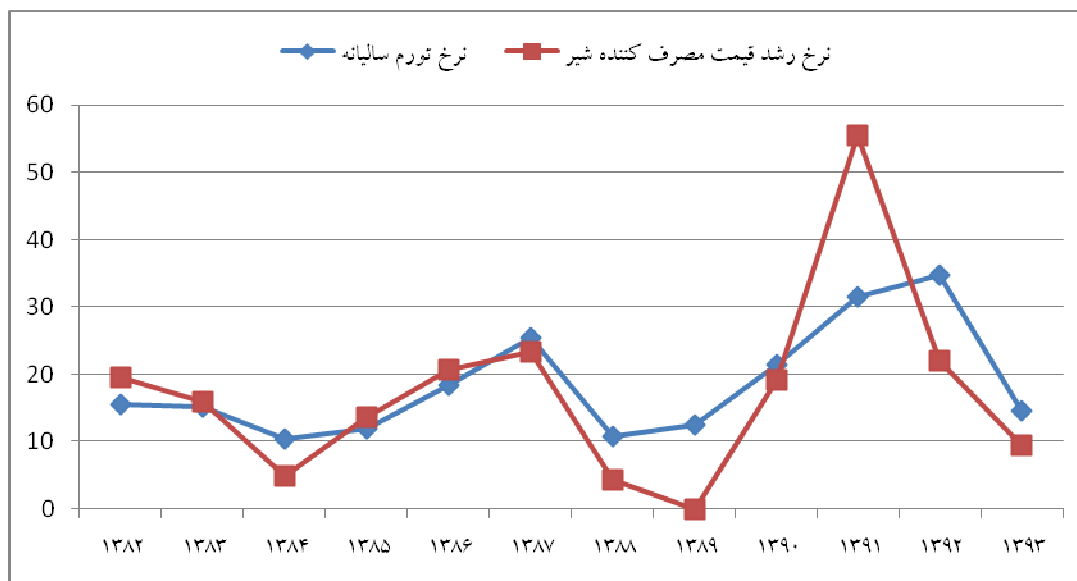
جدول ۱۵. نسبت قیمت شیر پاستوریزه سمت مصرف‌کننده به قیمت شیر خام درب دامداری

سال	متوسط سالیانه قیمت شیر درب کارخانه (ریال)	قیمت مصرف‌کننده شیر پاستوریزه (ریال)	نسبت قیمت مصرف‌کننده شیر به قیمت شیر خام
۱۳۸۱	۱,۷۹۶	۳,۸۹۷	۲/۱۷
۱۳۸۲	۲,۱۴۲	۴,۶۶۱	۲/۱۸
۱۳۸۳	۲,۴۷۶	۵,۴۰۱	۲/۱۸
۱۳۸۴	۲,۶۴۰	۵,۶۶۶	۲/۱۵
۱۳۸۵	۲,۹۰۳	۶,۴۴۲	۲/۲۲
۱۳۸۶	۳,۴۹۷	۷,۷۷۸	۲/۲۲
۱۳۸۷	۴,۵۲۶	۹,۵۹۲	۲/۱۲
۱۳۸۸	۴,۸۹۹	۱۰,۰۰۰	۲/۰۴
۱۳۸۹	۴,۸۷۸	۱۰,۰۰۰	۲/۰۵
۱۳۹۰	۴,۹۸۴	۱۱,۹۱۷	۲/۳۹
۱۳۹۱	۸,۵۴۶	۱۸,۵۳۶	۲/۱۷
۱۳۹۲	۱۰,۶۴۴	۲۲,۶۲۳	۲/۱۳
۱۳۹۳	۱۱,۹۵۲	۲۴,۷۷۳	۲/۰۷

مأخذ: بانک مرکزی، پشتیبانی امور دام.

بررسی قیمت مصرف‌کننده و قیمت تولیدکننده شیر خام از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۳ نشان می‌دهد که تا قبل از سال ۱۳۸۸ این نسبت حداقل ۲/۱۲ و حداکثر ۲/۲۲ برابر بوده است اما در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ این نسبت به ۲/۰۴ کاهش یافته است. هرچند در سال ۱۳۹۰ این نسبت به نحوی اصلاح شده است که خلأ دو سال قبل از آن را جبران کند اما همین کاهش حاشیه سود، آغازی شد بر تقلب‌هایی مانند استفاده از روغن پالم در محصولات پرچرب برای جبران کاهش حاشیه سود منتج از ثابت نگاه داشتن دستوری قیمت لبنیات.

نمودار ۲۴. مقایسه نرخ تورم با نرخ رشد قیمت مصرف‌کننده شیر (درصد)

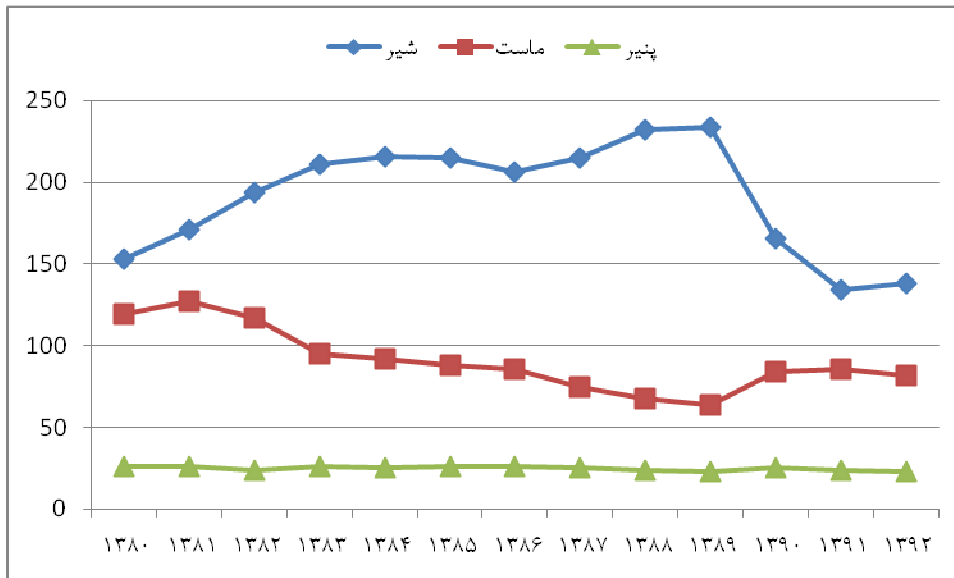
مآخذ: بانک مرکزی و محاسبات کارشناسی.

تا قبل از سال ۱۳۸۸ روند افزایش قیمت شیر در سمت مصرف‌کننده، همواره با نرخ تورم متناسب بوده است. اما از سال ۱۳۸۸ تا سال ۱۳۹۰ با توجه به اعمال تعزیرات شدید دولت بر قیمت شیر، قیمت این فرآورده لبنی کمتر از نرخ تورم افزایش یافت و به همین دلیل کارخانه‌های لبنی از نظر حاشیه سود با مشکلاتی مواجه شدند و برای کم کردن آن با مجوزهای غیررسمی وزن محصولات خود را بدون تغییر در بسته‌بندی‌ها و برای ثابت نگاه داشتن قیمت هر فرآورده، کاهش دادند. به‌عنوان مثال شیرهای کیسه‌ای که همواره به‌عنوان شیرهای یک لیتری عرضه می‌شد با کاهش وزن ۱۰ درصدی مواجه شد (البته وزن صحیح این محصولات روی بسته‌بندی درج می‌شد) با توجه به اینکه خرید خانواده‌ها براساس تعداد شیر برای مصرف در یک دوره زمانی مشخص بود، بنابراین بدون اینکه خانواده‌ها متوجه شوند ۱۰ درصد از میزان مصرف سرانه شیر تازه آنها کاسته شده است و به‌عبارت دیگر خانواده‌ها علی‌رغم کاهش ۱۰ درصدی وزنی در مصرف سرانه برای شیر تازه، از نظر روانی، کاهش مصرف لبنیات را چندان احساس نکرده‌اند.

نمودار ۲۵. سرانه مصرف فرآورده‌های لبنی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ در خانواده‌های شهری

(کیلوگرم)

مأخذ: بانک مرکزی.

آمارهای ارائه شده بانک مرکزی نشان می‌دهد که از سال ۱۳۸۸ تا سال ۱۳۸۹ میزان مصرف سرانه شیر ثابت بوده، اما از سال ۱۳۸۹ به بعد مقدار آن به شدت کاهش یافته است. در مورد پنیر و ماست نیز به رغم اینکه کاهش وزن بسته‌بندی در آنها هم اتفاق افتاد این روند دیده نمی‌شود. دلیل این مسئله هم می‌تواند در ماهیت مصرف این دو فرآورده لبنی باشد که نسبت به شیر از اهمیت بالاتری در حضور بر سر سفره‌های خانواده‌ها برخوردار هستند و مصرف آن وابستگی بالایی به وزن واقعی آنها دارد اما در مورد شیر تازه این وابستگی بیشتر به تعداد بسته‌بندی خریداری شده بوده است.

۲-۶. صنایع فرآوری شیر در ایران

صنایع لبنی ایران رسماً از سال ۱۳۳۶ آغاز به کار کردند و از آن سال تاکنون روند توسعه را پیش گرفته است. براساس اطلاعات موجود و کسب شده از انجمن صنایع لبنی ایران تا پایان سال ۱۳۹۲ حدود ۱۲ تا ۱۳ میلیون تن ظرفیت جذب شیر برای تولید فرآورده‌های لبنی در کشور وجود دارد که در سال ۱۳۹۲ با توجه به ظرفیت‌های تولید و مصرف، حدود ۶/۸ میلیون تن شیر جذب نموده‌اند البته ظرفیت یاد شده مربوط به صنایع لبنی صنعتی است و صنایع لبنی سنتی دارای ظرفیت جذب شیر جداگانه هستند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که هر ساله حدود نیمی از ظرفیت صنایع لبنی صنعتی ایران غیرفعال باقی می‌ماند که این مسئله به دلیل محدودیت در عرضه و تقاضاست.

۷. بررسی سیاست‌های مؤثر بر کاهش مصرف شیر

۷-۱. سیاست‌های حمایتی و یارانه‌ها

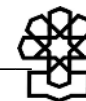
میزان سرانه مصرف شیر به علت افزایش بُعد ایمنی غذا که از مهم‌ترین ابعاد امنیت غذایی است، به‌عنوان یکی از شاخصه‌های توسعه‌یافتگی در دنیا شناخته می‌شود و کشورهای توسعه‌یافته با حمایت‌های مستقیم و غیرمستقیم از تولید این محصول در پی کم کردن هزینه تولید آن هستند تا قیمت تمام شده محصول را پایین آورده و میزان تقاضای آن را افزایش دهند.

جدول ۱۶. سهم یارانه از درآمد ناخالص تولید شیر در کشورهای منتخب اروپایی (درصد)

کشور	۲۰۰۰	۲۰۰۴	۲۰۰۶
بلژیک	۱۱	۱۹	۲۸
جمهوری چک	-	۴۴	۶۰
یونان	۱۴	-	۴۶
استونی	-	۳۲	۴۳
فرانسه	۲۲	۳۳	۴۰
ایرلند	۱۵	۲۲	۳۶
اتریش	۳۲	۴۴	۴۲
فنلاند	۷۲	۷۳	۷۷
سوئد	۳۶	۴۱	۵۶
انگلستان	۱۶	۲۳	۳۴

Source: Mark Curtis.2011.

بررسی میزان یارانه پرداختی در کشورهای اروپایی نشان می‌دهد که سهم این یارانه‌ها در قیمت نهایی شیر بسیار بالاست و روند آن از سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۰۶ نشان می‌دهد که این یارانه‌ها همواره در حال افزایش می‌باشند. به‌عنوان نمونه در مورد کشوری مانند فنلاند که دارای بالاترین مصرف سرانه شیر در دنیا هست حدود ۷۷ درصد از قیمت نهایی شیر در مزرعه را یارانه‌های پرداختی در بر می‌گیرد. در کشورهای مختلف همواره به روش‌های مختلف سعی بر افزایش مصرف سرانه شیر دارند و برای نیل به این هدف سیاست‌ها و راهکارهای مختلفی را در پیش می‌گیرند که در ادامه خلاصه‌ای از آن آورده شده است.

جدول ۱۷. نحوه حمایت کشورهای منتخب از تولید شیر در سال ۲۰۱۰

نام کشور	نوع حمایت و شرح آن
روسیه	پرداخت ۴۰۰۰ روبل یارانه به‌ازای هر رأس گاو
	پرداخت هزینه اسپرم برای تلقیح مصنوعی ۱۰۰ روبل برای هر دُز
	پرداخت ۱۲ روبل به‌ازای خرید هر کیلو دام جهت پرورش
	پرداخت ۱۰۰ روبل یارانه برای عملیات اصلاح نژاد برای هر رأس
	تأمین ۳۰ درصد اعتبارات خرید تجهیزات صنایع لبنی به‌صورت یارانه
	تأمین و پرداخت ۱۰۰ درصد سود اعتبارات مزارع دامپروری به‌صورت یارانه
	تعیین تعرفه برای واردات محصولات لبنی
ترکیه	پرداخت ۳۰۰ لیر یارانه به‌ازای تولید هر تن شیر خشک جایگزین واردات
	پرداخت یک لیر یارانه به‌ازای هر کیلو وزن دام کشتار مازاد بر ۱۹۰ کیلوگرم وزن هر دام (این مبلغ تا ۱/۵ لیر قابل افزایش است)
	پرداخت ۶۰ لیر یارانه برای هر گوساله متولد شده با روش تلقیح مصنوعی برای اصلاح نژاد
	پرداخت ۲۰ لیر یارانه برای واکسن بروسلوز هر گوساله متولد شده
	پرداخت یارانه تا سقف ۳۵ درصد قیمت تلیسه داخلی و ۲۵ درصد قیمت تلیسه وارداتی به‌منظور توسعه واحدهای تولیدی
	تعیین حقوق گمرکی ۱۵۰ درصدی برای واردات شیر
	تعیین حقوق گمرکی ۲۲۵ درصدی برای واردات گوشت
	محدود کردن واردات دام و لبنیات فقط از سه کشور اروگوئه، استرالیا و نیوزلند تلاش برای افزایش سهم بز سانن در تولیدات دامی
آمریکا	برنامه حمایتی قیمت این برنامه به‌منظور حمایت از تولیدکننده در برابر کاهش قیمت‌های بازار و حمایت از مصرف‌کننده در برابر نوسانات قیمت و تغییرات عرضه و تقاضای فصلی صورت می‌گیرد
	برنامه‌های ترویجی و کنترل امراض - انواع پرداخت‌های مستقیم: حمایت از طریق ایجاد شرایط بازاریابی، هیئت‌های بازاریابی شیر تشکیل شده است
	کنترل وارداتی و یارانه‌های صادراتی حمایت از طریق ایجاد سهمیه‌های وارداتی جهت کاهش واردات و پرداخت یارانه‌های صادراتی جهت افزایش صادرات انجام می‌شود
	تقویت کشش بازار داخلی
	افزایش قدرت چانه‌زنی ضعیف تولیدکنندگان شیر در مقابل خریداران

نام کشور		نوع حمایت و شرح آن
کانادا	جلوگیری از عدم تعادل فصلی در عرضه و تقاضا به دلیل فاسد شدن شیر	با استفاده از این سیستم کشاورزان به صورت هماهنگ عمل می‌کنند، به طوری که میزان تولید برای یک دوره معین براساس تخمین‌هایی که از تقاضا برآورد می‌شود، تعیین می‌گردد و با تعیین سهمیه‌های مشخص تولید محدود می‌شود
	ایجاد سیستم مدیریت عرضه لبنیات	کمسیون لبنیات کانادا سالیانه، قیمت‌های حمایتی برای محصولات لبنی و شیر را تعیین می‌کند
	قیمت‌های حمایتی	سهمیه‌های بازار به صورت استانی توسط هیئت بازاریابی استانی تعیین می‌گردد و در نهایت کل سهمیه در سطح ملی توسط کمیته مدیریت عرضه شیر کانادا تعیین می‌شود
	بازاریابی شیر به صورت ملی	این برنامه به منظور حمایت از درآمد کشاورزان انجام می‌شود
	کنترل واردات از طریق ایجاد تعرفه و سهمیه‌های وارداتی	با کنترل عرضه شیر منطقه‌ای از طریق سهمیه تولید منطقه‌ای پارانه‌های تولیدی
	سهمیه‌های تولید شیر:	تعیین قیمت‌های مداخله‌ای به عنوان قیمت کف برای بعضی از محصولات لبنی
	برنامه‌های حمایتی قیمتی داخلی و خریدهای داخلی	محدودیت‌های وارداتی از طریق ایجاد تعرفه
	محدودیت‌های وارداتی از طریق ایجاد تعرفه	پارانه‌های صادراتی برای مازاد لبنیات داخلی
اتحادیه اروپا	پارانه‌های صادراتی برای مازاد لبنیات داخلی	عرضه شیر منطقه‌ای با توجه به سهمیه تولید منطقه‌ای
	عرضه شیر منطقه‌ای با توجه به سهمیه تولید منطقه‌ای	قیمت‌های مداخله‌ای به عنوان قیمت‌های کف، برای کره و بازارها داخلی پودر شیر بدون چربی (خریدهای عمومی کره و پودر شیر بدون چربی وقتی که قیمت‌های بازار به کمتر از ۹۲ درصد قیمت مداخله‌ای برای دو هفته متوالی کاهش یابد)
	قیمت‌های مداخله‌ای به عنوان قیمت‌های کف، برای کره و بازارها داخلی پودر شیر بدون چربی (خریدهای عمومی کره و پودر شیر بدون چربی وقتی که قیمت‌های بازار به کمتر از ۹۲ درصد قیمت مداخله‌ای برای دو هفته متوالی کاهش یابد)	پرداخت‌های کمکی برای مصرف داخلی فرآورده‌های لبنی (به خصوص پودر شیر بدون چربی برای غذای حیوانات، کره برای شیرینی و بستنی، شیر و محصولات شیری عرضه شده به مدارس)
	پرداخت‌های کمکی برای مصرف داخلی فرآورده‌های لبنی (به خصوص پودر شیر بدون چربی برای غذای حیوانات، کره برای شیرینی و بستنی، شیر و محصولات شیری عرضه شده به مدارس)	پارانه‌های داخلی برای استفاده صنعتی کره و بازارهای داخلی پودر شیر بدون چربی
	پارانه‌های داخلی برای استفاده صنعتی کره و بازارهای داخلی پودر شیر بدون چربی	پارانه‌های تولیدی
پارانه‌های صادراتی و تعرفه‌های وارداتی برای هر یک از محصولات لبنی نهایی		

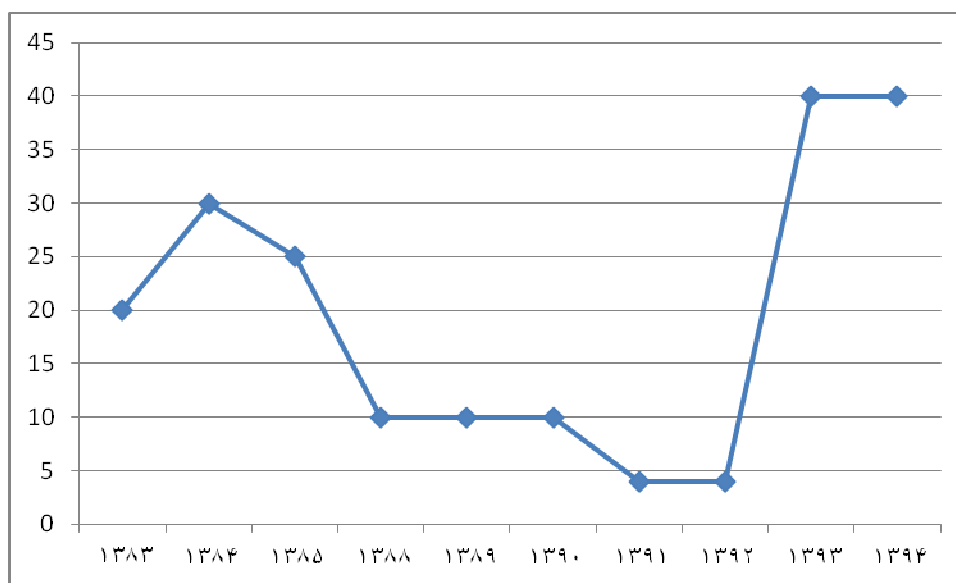
مأخذ: اتحادیه دامداران ایران.

نکته مشترک حمایت‌ها از فرآورده‌های لبنی این است که یارانه‌ها، بیشتر سمت تولیدکننده را هدف گرفته‌اند و سعی دارند هزینه‌های تولید را تا حد امکان کاهش دهند تا شیر به صورت عام با قیمت کمتر در اختیار مصرف‌کننده قرار گیرد. در کشورهای مورد بررسی، عموماً در بخش مصرف، یارانه عمومی برای مصرف‌کنندگان در نظر گرفته نشده است بلکه شیر یارانه‌ای برای جوامع هدف توزیع می‌شود که مهم‌ترین آنها مدارس و دهک‌های پایین درآمدی است. این گونه یارانه‌ها باعث می‌شود هم تولیدکننده به پایداری درآمد خود اطمینان داشته باشد و هم حداقل نیاز قشر آسیب‌پذیر در مصرف شیر تأمین شود.

اما در ایران وضعیت به گونه‌ای دیگر دنبال شده است. در سال‌های اخیر اقداماتی مانند حذف یارانه انواع داروهای دامی، کاهش یارانه سبوس، اعمال تعزیرات شدید و بعضاً بی‌منطق بر محصولات لبنی، کاهش شدید تعرفه واردات شیر خشک صنعتی و واردات بی‌رویه محصولات لبنی خارجی باعث ناپایدار شدن و بالا رفتن ریسک تولید و قیمت تمام شده این فرآورده مهم شده است و به این صورت حمایت عام معناداری در تولید شیر صورت نمی‌گیرد.

نمودار ۲۶. تعرفه واردات شیر خشک صنعتی (درصد)

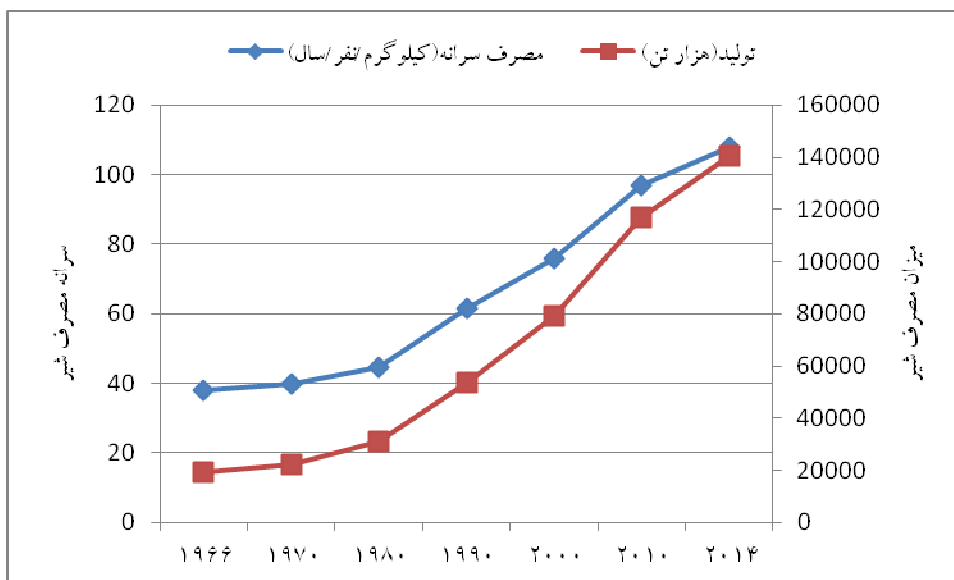
مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

۲-۷. واگرایی سیاست‌های توسعه صنایع شیر در ایران

نکته مهم دیگری که در کشورهای توسعه‌یافته و یا در حال توسعه دیده می‌شود این است که سیاست‌های آنها در هر زمینه توسعه‌ای همگراست و به گونه‌ای سیاست‌گذاری می‌شود که اهداف در تقابل با هم قرار نگرفته و موجب آسیب‌های دو چندان نشود، به عنوان نمونه در کشور هندوستان که

دارای بالاترین نرخ رشد در تولید شیر در دو دهه گذشته بوده است همواره با اتخاذ سیاست‌های حمایتی در دو سمت تولیدکننده و مصرف‌کننده موجب پایداری زنجیره ارزش شیر شده است.

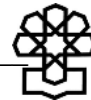
نمودار ۲۷. تغییرات تولید و مصرف سرانه شیر در کشور هندوستان

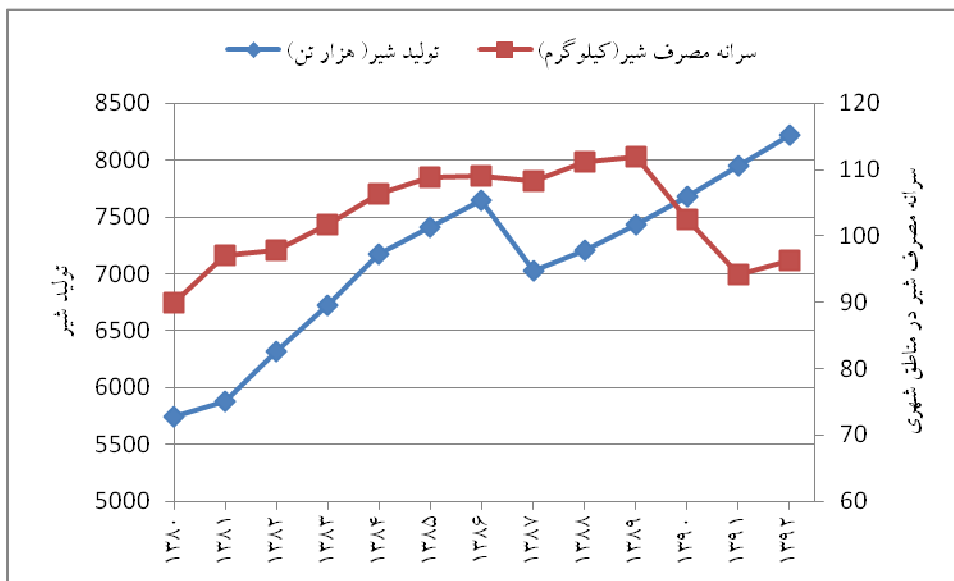
مأخذ: دپارتمان کشاورزی آمریکا.

افزایش تولید شیر در کشور هند که به نام انقلاب سفید در این کشور مشهور شده است یک سیاست تک‌بعدی و بدون در نظر گرفتن زوایای مختلف آن نبوده است، بلکه به‌عنوان یک بسته سیاستی تمام عوامل مؤثر و متأثر را در نظر گرفته است. افزایش تولید شیر در کشور هند با سیاست‌های افزایش مصرف آن در کشور که شامل اتخاذ سیاست‌هایی نظیر دادن یارانه‌های تولید و یارانه‌های مصرف به جوامع هدف بوده همراه شده است تا هم تولید به شکل پایداری توسعه پیدا کرده باشد و هم سلامت جامعه دچار خدشه نشده باشد.

بررسی سیاست‌های توسعه تولید شیر در ایران نشان می‌دهد که در برخی مواقع سیاست‌های اتخاذ شده دچار واگرایی بوده و حصول به یک هدف، خدشه بر هدف دیگری را موجب شده است. روند افزایش تولید شیر در ایران از سال‌ها پیش آغاز شده است و میزان تولید شیر در ایران افزایش قابل ملاحظه‌ای پیدا کرده است.

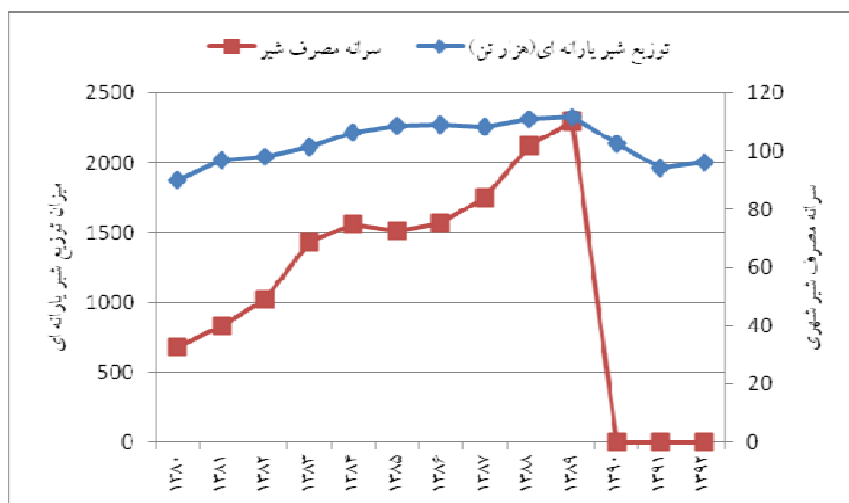
نمودار ۲۸. تغییرات مصرف سرانه شیر در مناطق شهری و تولید شیر در کشور

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی و بانک مرکزی.

مصرف سرانه شیر و میزان تولید آن تا قبل از سال ۱۳۸۹ با روندی تقریباً مشابه در حال افزایش بود، اما با اتخاذ سیاست‌هایی نظیر هدفمند کردن یارانه‌ها و قطع یارانه شیر برای مصرف‌کننده، مصرف سرانه شیر کاهش یافت. اما سیاست‌های افزایش تولید همچنان پابرجا بوده و با توجه به اینکه در ایران حمایت معناداری از تولید شیر برای پایین آوردن قیمت تولید نمی‌شود، در نتیجه قیمت تمام‌شده شیر و فرآورده‌های آن توان رقابت برای صادرات را نیز ندارند بنابراین زنجیره ارزش این محصول دچار مشکل می‌شود.

نمودار ۲۹. تغییرات سرانه شیر و میزان توزیع شیر یارانه از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲

مأخذ: بانک مرکزی.

از سال ۱۳۸۹ با تغییر سیاست دولت در حمایت عام از مصرف‌کننده شیر، توزیع شیر و فرآورده‌های شیر یارانه‌ای حذف شد که با توجه به تجربیات جهانی قابل تأیید است اما نکته منفی این اقدام این است که برخلاف تجربیات جهانی که یارانه‌ها در سمت تولیدکننده معطوف به ارائه یارانه نهاده‌های تولید و در سمت مصرف‌کننده معطوف به اقشار آسیب‌پذیر جامعه می‌باشد، در ایران فقط حذف یارانه شیر و حامل‌های انرژی صورت گرفت و سیاست‌های جبرانی برای حمایت توأمان از تولید و مصرف در نظر گرفته نشد و این امر موجب ایجاد شرایطی شد که هم‌اکنون جامعه از نظر شیوع بیماری‌های ناشی از افت مصرف شیر در خطر قرار گرفته است و ازسوی دیگر کارخانجات لبنی با کاهش میزان فروش و دامداران نیز با مشکل افزایش هزینه تولید و نامتناسب بودن هزینه تولید و قیمت فروش محصول خود مواجه شده‌اند.

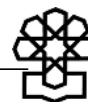
یکی دیگر از سیاست‌هایی که در سال ۱۳۹۳ باعث کاهش مصرف لبنیات در کشور شد، اعلام وزارت بهداشت مبنی بر استفاده از روغن‌های گیاهی به‌ویژه پالم در محصولات لبنی در کشور بود که البته این موضوع توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نیز به شرح زیر تأیید شد.

«در صنایع لبنی برای تولید محصولات پرچرب عموماً از روغن‌های گیاهی و مخصوصاً پالم استفاده می‌کنند اما برخلاف استانداردهای موجود نام روغن مصرفی در آن را روی محصول خود درج نمی‌کنند و به نوعی غش در معامله می‌نمایند» (میرباقری، ۱۳۹۳).

اصل برخورد با متخلفین که از روغن پالم در تولیدات خود استفاده می‌کردند، امری پسندیده بود اما نحوه ورود وزارت بهداشت به این موضوع موجب شد که صنایع لبنی در کوتاه‌مدت با افت شدید فروش محصولات خود مواجه شوند. این افت فروش به‌خصوص در مورد محصولات پرچرب بیشتر اتفاق افتاد. اما در بلندمدت تا حدی آثار این موضوع از بین رفت اما برآوردهای میدانی نشان از آن دارد هنوز آثار روانی ماجرای پالم که حدود یک سال از طرح آن گذشته است در جامعه دیده می‌شود. این شکل جهت‌گیری‌ها در بدنه دولت نیز یکی از سیاست‌هایی است که با سیاست افزایش تولید و مصرف محصولات لبنی در تضاد قرار گرفته است.

۸. فرهنگ و عادات اجتماعی

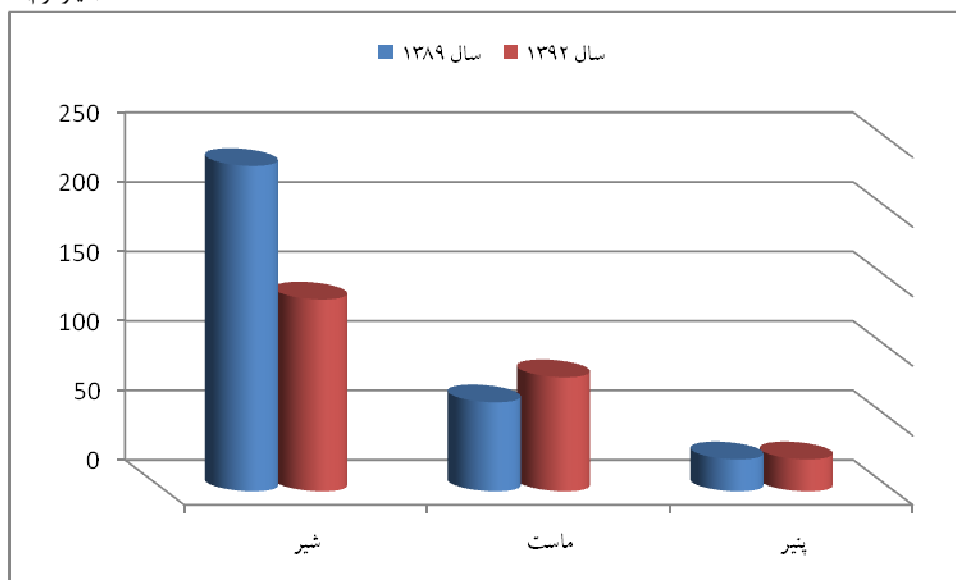
شیر در دنیا به‌عنوان یک محصول باارزش غذایی بالا و درعین‌حال ارزان‌قیمت مطرح است و به‌دلیل ارزش‌های بالای غذایی آن سعی بر گسترش مصرف آن وجود دارد. یکی از مشکلاتی که در کشورهای درحال توسعه از جمله ایران در مورد مصرف لبنیات با آن مواجه است عدم وجود نیاز روانی کافی در مصرف لبنیات خصوصاً شیر تازه می‌باشد. مصرف پنیر و ماست (خصوصاً پنیر) که بیشتر جنبه غذایی اصلی در سبد مصرفی خانواده‌های ایرانی دارند، جای خود را در سبد هزینه خانواده‌ها باز نموده‌اند و به

عنوان یک غذای اصلی کمتر از شیر تازه متأثر از شرایط اقتصادی و اجتماعی قرار می‌گیرند.

نمودار ۳۰. تغییرات سرانه مصرف خانواده‌های شهری از سال ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۲

(کیلوگرم)

مأخذ: همان.

در بین سه فرآورده اصلی لبنی بیشترین کاهش مصرف بعد از حذف یارانه شیر مربوط به شیر تازه می‌باشد که مصرف آن در خانواده‌های شهری بیش از ۴۰ درصد کاهش یافته است. مصرف پنیر در این مدت زمانی تغییر چندانی نکرده، اما میزان مصرف ماست در این خانواده‌ها افزایش ۲۸ درصدی داشته است و دلیل این موضوع را می‌توان با حذف تولید ماست خانگی با استفاده از شیرهای یارانه‌ای بعد از حذف یارانه شیر مرتبط دانست.

ذهنیت عامه مردم در ایران به شیر تازه به‌عنوان یک غذای فرعی است و به همین دلیل با تغییرات در قیمت و دسترسی اقتصادی به آن میزان مصرف آن به‌شدت متأثر می‌شود. از طرفی میزان مصرف فرآورده‌های لبنی دیگر با توجه به ماهیت مصرف دارای محدودیت‌هایی است و برای افزایش مصرف لبنیات، مهم‌ترین هدف باید مصرف شیر تازه باشد.

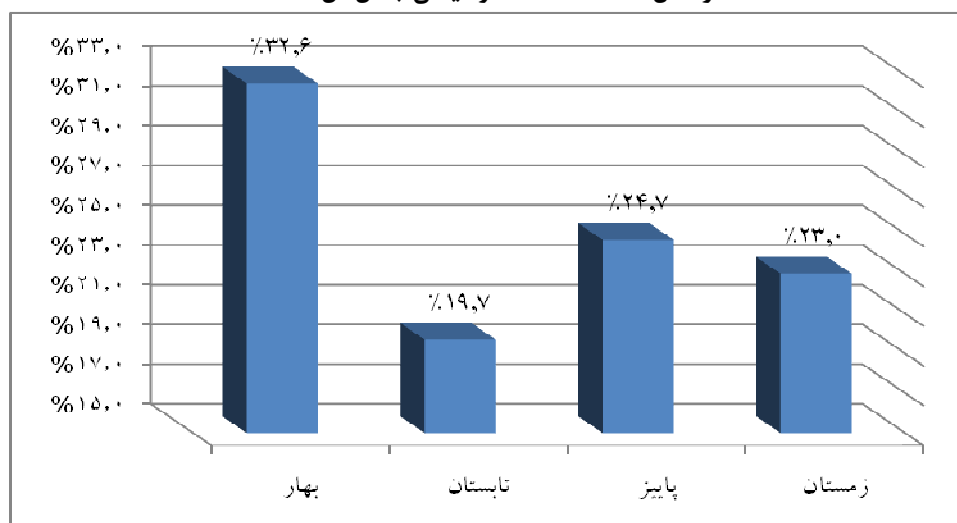
۸-۱. تغییرات فصلی تقاضا

یکی دیگر از خصوصیات فرهنگی مردم ایران در زمینه مصرف شیر تغییرات فصلی مصرف شیر می‌باشد. ایرانیان مصرف شیر را عمدتاً مربوط به فصول سردتر سال می‌دانند و در فصل گرم سال شیر را خصوصاً به‌صورت تازه کمتر مصرف می‌کنند.

براساس اطلاعات واصله از سازمان میادین میوه و تره‌بار و فرآورده‌های کشاورزی شهرداری تهران

میزان مصرف شیر در فصول مختلف دچار نوسانات معناداری است

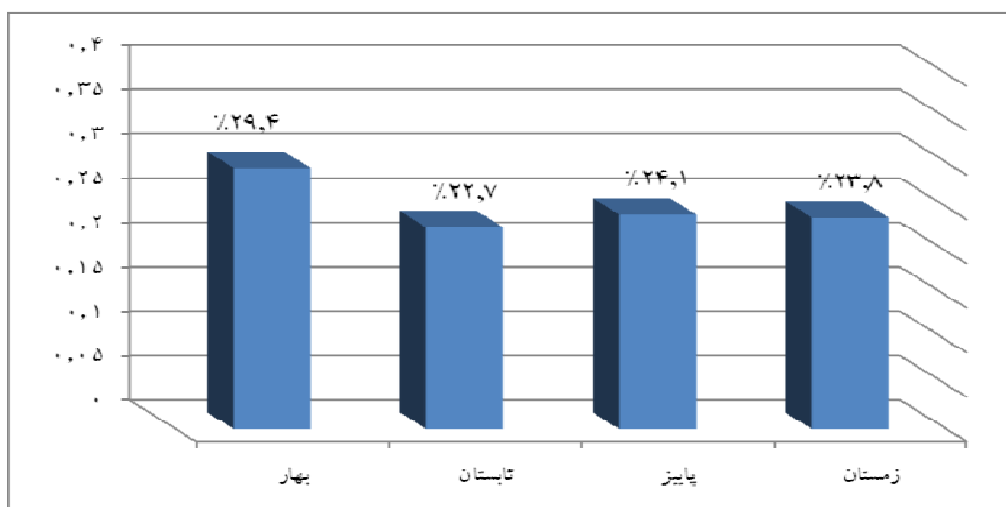
نمودار ۳۱. متوسط چهارساله سهم فصول مختلف در کل عرضه شیر
از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ در میدان جلال آل احمد

مأخذ: سازمان میادین میوه و تره‌بار.

براساس اطلاعات سازمان میادین شهرداری تهران، میزان مصرف شیر تازه شهروندان تهرانی در فصل تابستان دارای کمترین و در فصل بهار بیشترین مقدار است البته ذکر این نکته ضروری است که این تغییر در مصرف فقط مربوط به شیر تازه می‌باشد و فرآورده‌های لبنی مانند پنیر و ماست از این روند پیروی نکرده و با نوسان جزئی در تمام فصول، تقریباً دارای مصرف متعادلی است.

نمودار ۳۲. متوسط چهارساله سهم فصول مختلف در کل عرضه پنیر از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ در میدان جلال آل احمد

مأخذ: همان.

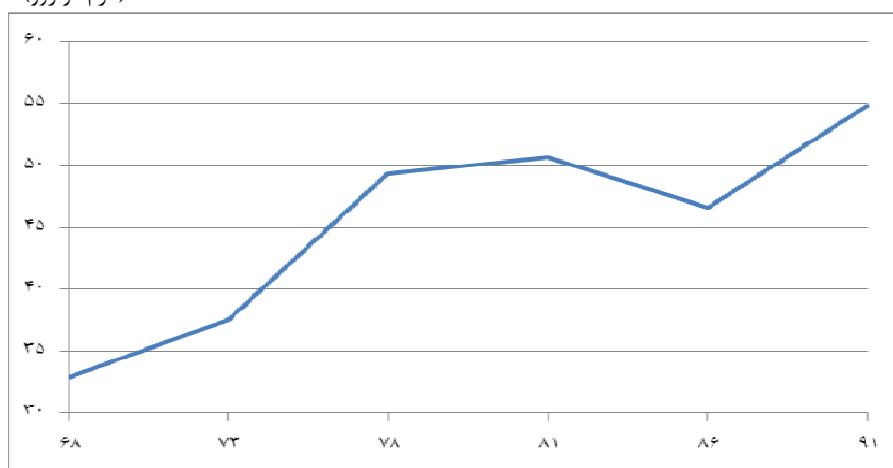

۲-۸. تغییر فرهنگ غذایی، از فرآورده‌های لبنی طبیعی به سمت نوشابه‌های صنعتی

یکی از فرآورده‌های لبنیاتی که مصرف آن تا حدی مختص ایران و کشورهای عربی است، دوغ می‌باشد که به‌عنوان نوشیدنی همراه با غذا (عموماً با غذاهای سنتی ایرانی) مصرف می‌شود. در سال‌های اخیر و با توجه به گسترش فرهنگ غذایی غرب در ایران که مبتنی بر استفاده از روغن برای پخت غذاها به‌صورت سرخ کرده می‌باشد، تغییر فرهنگ غذای ایرانی که عموماً بر استفاده از غذاهای آب‌پز تکیه داشت، اتفاق افتاده است.

نمودار ۳۳. مقایسه میزان مصرف روغن در دوره‌های مختلف زمانی با سبب مطلوب غذایی

(گرم در روز)

مأخذ: میرباقری، ۱۳۹۳.

روند فزاینده استفاده از روغن تا حدی است که مصرف سرانه در روز هر فرد از سال ۱۳۶۸ تا سال ۱۳۹۱ حدود ۶۸ درصد افزایش داشته است و این به معنی افزایش مصرف غذاهای سرخ کرده و از جمله فست‌فودها می‌باشد. تغییر نوع غذا از آب‌پز به سرخ‌کرده علاوه بر زیان‌هایی که برای افزایش بیماری‌های قلبی و عروقی دارد موجب شده است فرهنگ استفاده از نوشیدنی‌های سنتی (دوغ) به استفاده از نوشابه‌های گازدار (با توجه به اینکه عموماً در کنار غذاهای سرخ‌کرده از این‌گونه نوشابه‌ها استفاده می‌شود)، تغییر کند. این نوع نوشابه‌ها با توجه به ماهیت شیمیایی خود دارای آثار منفی بر روی سلامت انسان می‌باشند که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

مصرف نوشابه‌های گازدار به دلیل PH پایین موجب تخریب مینای دندان می‌شود (Grenby, 1990). این‌گونه نوشابه‌ها با توجه به دارا بودن کربوهیدرات در فرمول خود موجب ایجاد اسیدهای ارگانیک توسط میکروارگانیسم‌های موجود در دندان و بزاق می‌شود که منجر به پوسیدگی دندان می‌شود (Grobler, 1985).

افزایش مصرف نوشابه‌های گازدار خصوصاً در بین دختران نوجوان موجب افزایش خطر

کاهش^۱ BMD شده است (Wyshak, 2000, McGartland, 2003 و Whiting, 2001) البته برخی بر این اعتقادند که این اثر مخرب نوشابه‌ها مربوط به جایگزین شدن نوشابه به جای شیر در رژیم غذایی جوانان و نوجوانان می‌باشد تا اثر مستقیم مصرف نوشابه‌ها (Fitzpatrick, 2003). کافتین موجود در برخی از نوشابه‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تشدیدکننده پوکی استخوان مطرح است که میزان تأثیر آن با افزایش سن مصرف‌کننده افزایش می‌یابد (Massey, 1993). Hernandez, 1993 و Rapuri, 2001). وجود اسید فسفریک در نوشابه‌ها که از کلسیم موجود در بدن برای خنثی شدن استفاده می‌کنند موجب هدررفت کلسیم موجود در بدن می‌شود. (Amato, 1998) تحقیقات نشان داده‌اند حتی در ورزشکارانی که نوشابه‌های گازدار مصرف می‌کنند ریسک ابتلا به پوکی استخوان ۱/۴ برابر کسانی است که از این نوشیدنی استفاده نمی‌کنند. این ریسک برای دختران به حدود سه برابر می‌رسد (Wyshak, 2000).

۹. بررسی مصرف نوشابه در ایران

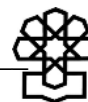
در مورد مصرف سرانه نوشابه‌های گازدار در ایران آمار دقیقی موجود نیست اما با توجه به اینکه میزان تولید نوشابه در ایران حدود ۲/۶ میلیارد لیتر اعلام شده است می‌تواند عدد تقریبی ۳۰ تا ۳۲ لیتر نوشابه در سال را به‌عنوان مصرف سرانه نوشابه برای هر ایرانی در نظر گرفت.

شاید در نگاه اول این‌طور به‌نظر برسد که میزان مصرف نوشابه در ایران نسبت به کشورهایمانند آمریکا یا مکزیک بسیار پایین است و جای نگرانی نیست اما با توجه به اینکه بیشترین اثر سوء مصرف نوشابه بر روی کلسیم موجود در بدن می‌باشد بنابراین افزایش میزان مصرف لبنیات و گوشت قرمز می‌تواند از آثار سوء آن، حداقل در زمینه تأمین کلسیم از دست رفته بکاهد. به‌عنوان مثال مردم آمریکا که دارای بالاترین مصرف نوشابه در دنیا می‌باشد به‌طور سرانه سالانه ۲۸۰ کیلوگرم شیر و فرآورده‌های آن و بیش از ۱۰۰ کیلوگرم گوشت مصرف می‌کنند و منابع غنی از کلسیم را دریافت می‌کنند. اما در ایران رژیم غذایی تا حدودی با فقر منابع اصلی کلسیم (گوشت و لبنیات) مواجه است بنابراین مصرف نوشابه‌های گازدار می‌تواند آثار نامطلوب دو چندان داشته باشد.

۹-۱. تولید و تجارت نوشابه در ایران

براساس اعلام انجمن صنفی نوشابه ایران میزان تولید نوشابه تا سال ۱۳۹۱ در ایران در حدود ۲/۶ میلیارد لیتر بوده است و براساس اعلام گمرک جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳ بیش از ۳۲۷ هزار تن به ارزش ۱۶۰ میلیون دلار نوشابه به خارج از کشور صادر شده است و در همین

1. Bone Mineral Density

بازه زمانی ۴۰۵ هزار تن نوشابه به ارزش ۲۲۰ میلیون دلار به کشور وارد شده است.

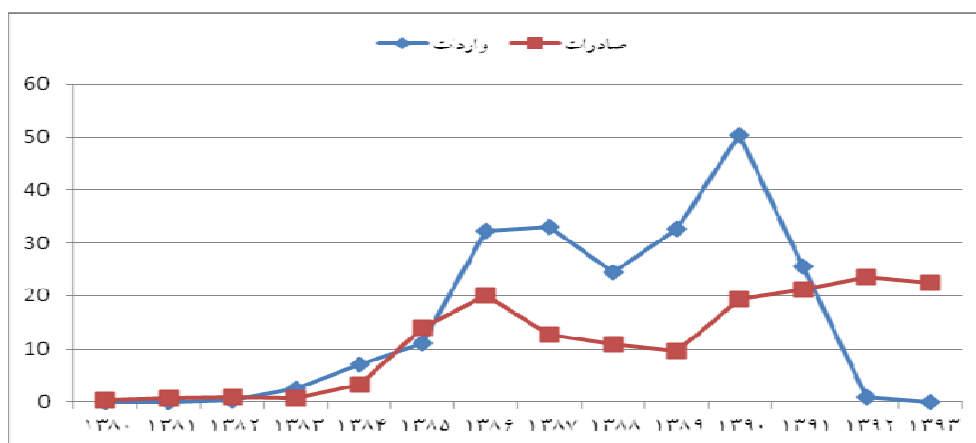
جدول ۱۸. میزان واردات و صادرات نوشابه‌های غیرالکلی

صادرات		واردات		سال
ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	
۰/۴۰	۰/۴۷	۰	۰	۱۳۸۰
۱	۱	۰	۰	۱۳۸۱
۱	۱	۰/۳	۱	۱۳۸۲
۰/۸۰	۱/۲۰	۳	۴	۱۳۸۳
۳/۳۲	۱۱/۶۱	۷	۱۸	۱۳۸۴
۱۴/۰۵	۶۳/۱۲	۱۱	۲۶	۱۳۸۵
۲۰	۷۸	۳۲	۶۴	۱۳۸۶
۱۳	۴۸	۳۳	۶۳	۱۳۸۷
۱۱	۲۵	۲۴	۴۰	۱۳۸۸
۱۰	۱۸	۳۳	۵۵	۱۳۸۹
۱۹	۲۷	۵۰	۸۹	۱۳۹۰
۲۱	۲۲	۲۶	۴۳	۱۳۹۱
۲۴	۱۷	۱	۲	۱۳۹۲
۲۲	۱۵	۰	۰	۱۳۹۳

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

بررسی آمار گمرک نشان می‌دهد که در بازه زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۳ بیشترین واردات نوشابه از نظر وزنی مربوط به سال ۱۳۸۹ می‌باشد که در آن سال حدود ۸۹ هزار تن نوشابه وارد کشور شده است. بیشترین صادرات هم مربوط به سال ۱۳۸۶ بوده است که بیش از ۷۸ هزار تن نوشابه از کشور صادر شده است و حدود ۲۰ میلیون دلار ارزآوری داشته است.

نمودار ۳۴. میزان واردات و صادرات ارزشی نوشابه از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۳ (میلیون دلار)

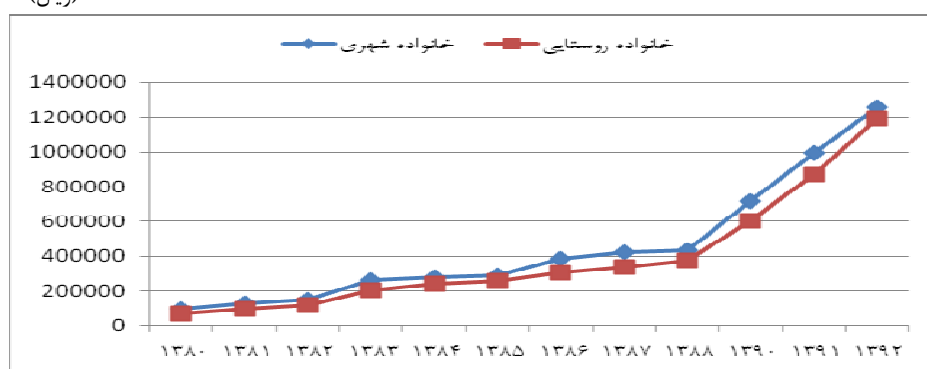
مأخذ: گمرک.

بیشترین صادرات ارزشی نوشابه در سال ۱۳۹۲ با بیش از ۲۲ میلیون دلار اتفاق افتاده و بیشترین واردات این محصول نیز مربوط به سال ۱۳۹۰ با ۵۰ میلیون دلار بوده است. در این بازه زمانی به طور متوسط هر ساله ۱۶ میلیون دلار صرف واردات شده است و ۱۱ میلیون دلار ارز حاصل از صادرات این محصول بوده است. آمار واردات و صادرات نوشابه نشان می‌دهد که حدود یک درصد از تولید نوشابه ایران به سایر کشورها صادر می‌شود و بیش از ۹۹ درصد از آن در داخل کشور مصرف می‌شود.

۹-۲. بررسی مصرف نوشابه در مناطق شهری و روستایی

مصرف نوشابه در مناطق مختلف ایران اعم از روستایی و یا شهری با هم متفاوت است. براساس اعلام مرکز آمار ایران به طور متوسط و در بازه زمانی سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ هر خانواده شهری ۱۵ درصد بیشتر از خانواده روستایی برای خرید نوشابه هزینه کرده است.

نمودار ۳۵. متوسط هزینه خرید نوشابه در خانواده‌های شهری و روستایی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ (ریال)

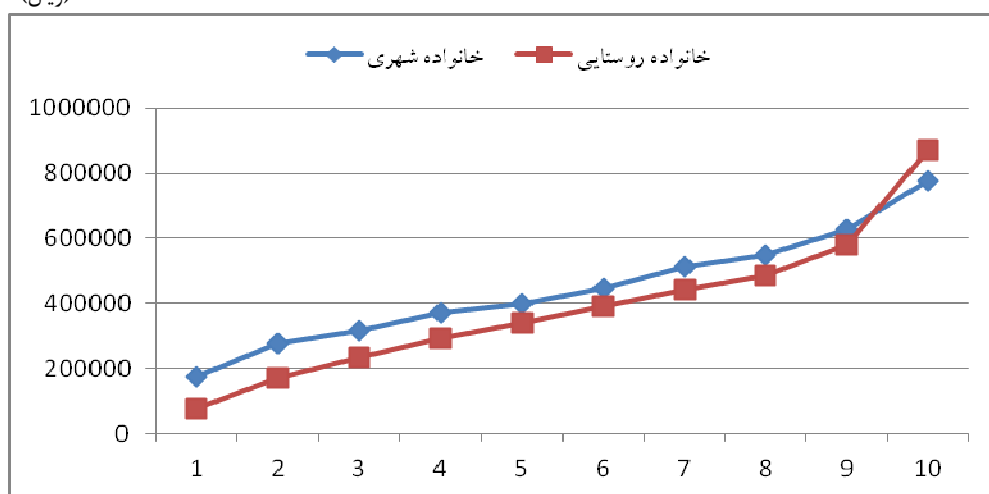

مأخذ: مرکز آمار ایران.

میزان مصرف نوشابه در بازه زمانی مورد بررسی همواره در مناطق شهری بیشتر از مناطق روستایی و تا قبل از سال ۱۳۹۲ این تفاوت به طور متوسط حدود ۱۵ درصد بوده است اما در سال ۱۳۹۲ اختلاف مصرف نوشابه در مناطق شهری و روستایی به ۶ درصد کاهش پیدا کرده است. در بین دهک‌های درآمدی در مناطق شهری طی بازه زمانی مورد بررسی هر خانواده دهک دهمی به طور متوسط ۱/۷ برابر یک خانواده دهک اولی برای نوشابه هزینه می‌کند و در مناطق روستایی میزان هزینه نوشابه خانواده دهک دهمی ۲/۲ برابر خانواده دهک اولی برای نوشابه می‌باشد.

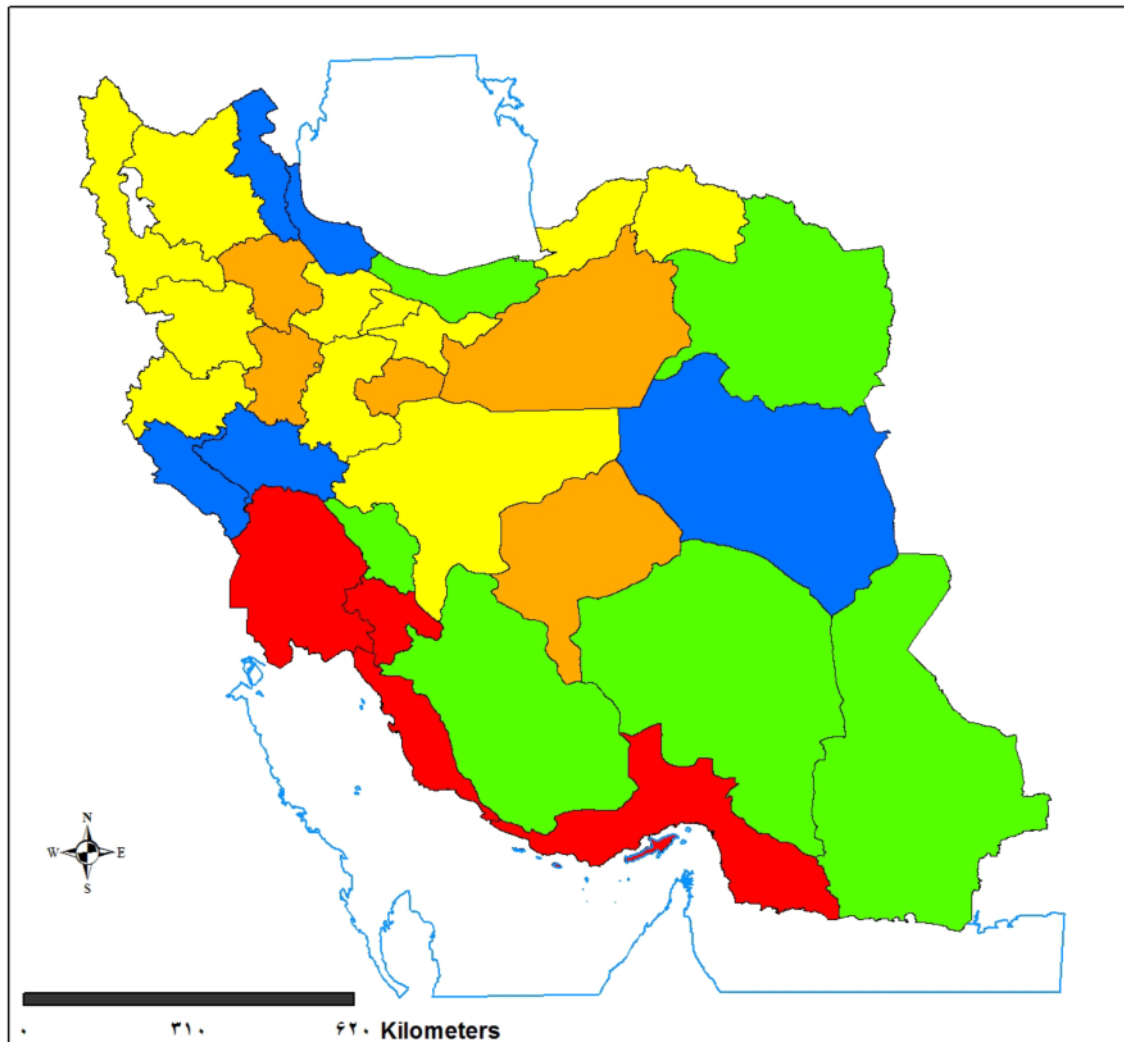
نمودار ۳۶. متوسط هزینه خانواده‌های شهری و روستایی برای خرید نوشابه در دهک‌های مختلف هزینه‌ای (ریال)

مأخذ: همان.

اختلاف میزان هزینه‌کرد هر خانواده روستایی در دهک اول هزینه‌ای نسبت به دهک متناظر خود در مناطق شهری حدود ۵۰ درصد می‌باشد. این اختلاف هرچقدر به طرف دهک پردرآمد جامعه حرکت می‌کند کمتر شده و در دهک دهم میزان هزینه‌کرد در خانواده روستایی به حدی است که از خانواده‌های شهری نیز بالاتر است.

نقشه میزان هزینه خانوار برای خرید انواع نوشابه در استانهای مختلف طی سال ۱۳۹۲

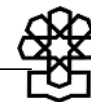
مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

طبقه‌بندی استانها بر اساس
میزان هزینه خانوار برای خرید
انواع نوشابه واحد: هزار ریال

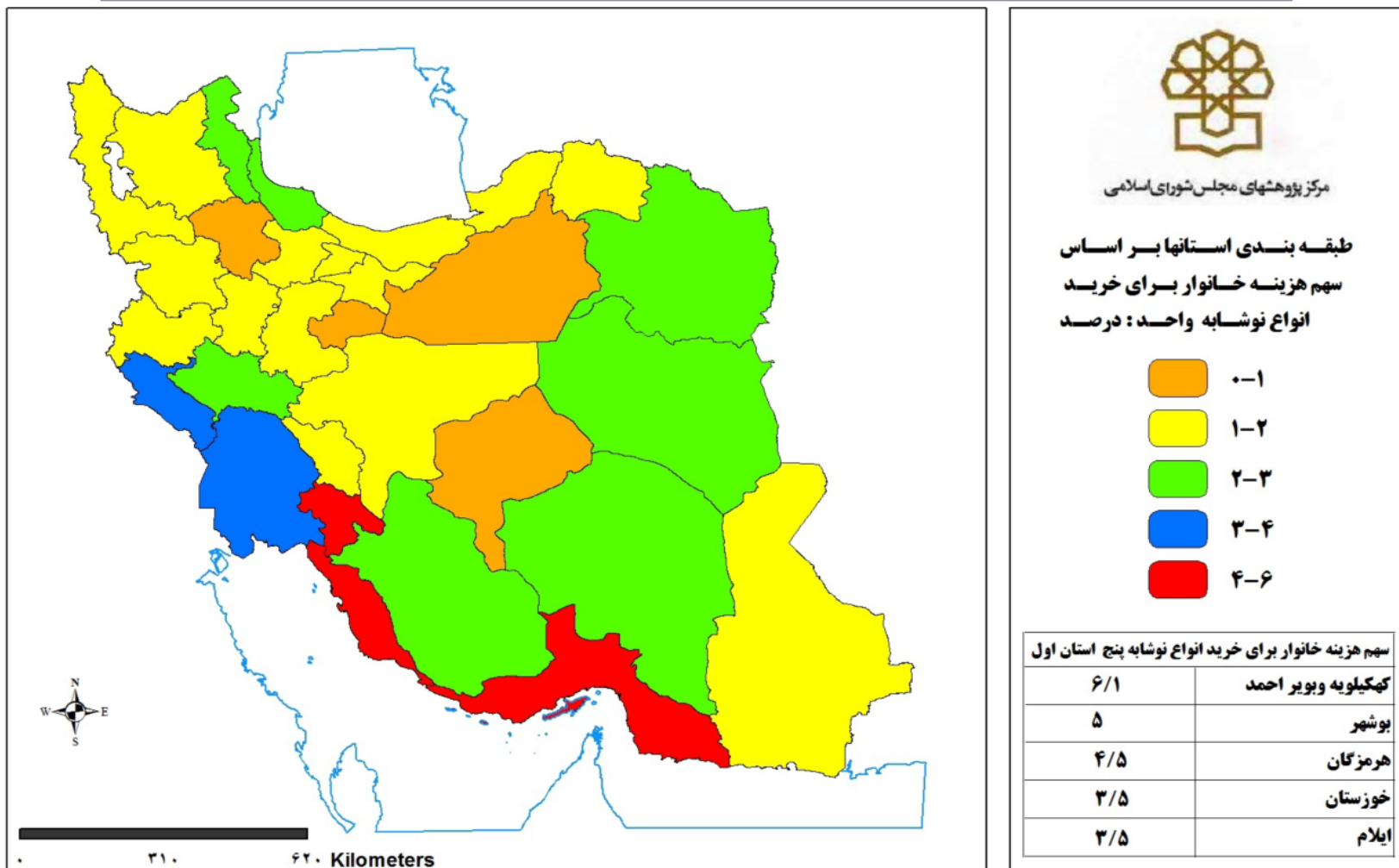
- ۳۴۴ - ۶۸۲
- ۶۸۳ - ۱۱۶۵
- ۱۱۶۶ - ۱۴۷۷
- ۱۴۷۸ - ۲۱۶۴
- ۲۱۶۵ - ۴۵۶۶

میزان هزینه خانوار برای خرید انواع نوشابه پنج استان اول

۴۵۶۶	کهگیلویه و بویر احمد
۳۰۱۱	بوشهر
۲۸۵۵	خوزستان
۲۷۰۷	هرمزگان
۲۱۶۴	ایلام

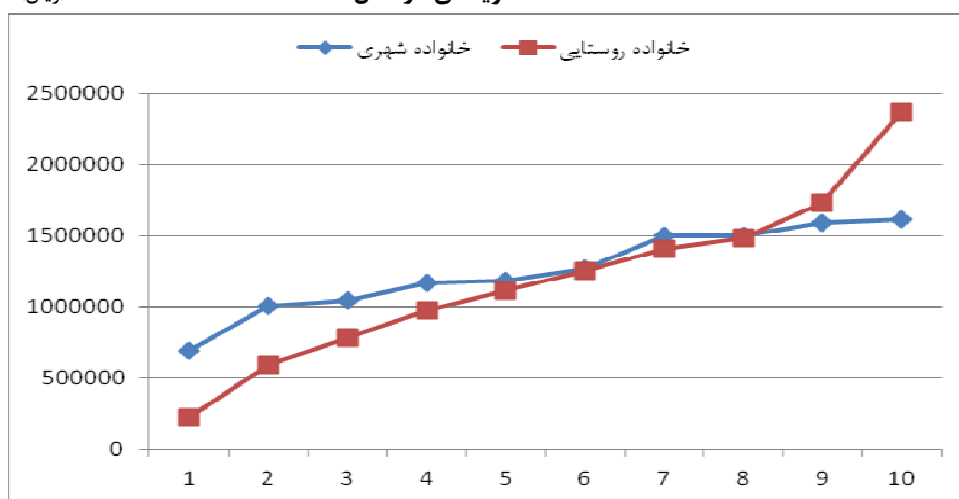

نقشه سهم هزینه خانوار برای خرید انواع نوشابه در استانهای مختلف طی سال ۱۳۹۲

در این دهک یک خانواده روستایی حدود ۱۲ درصد بیشتر از یک خانواده شهری برای خرید نوشابه هزینه کرده است.

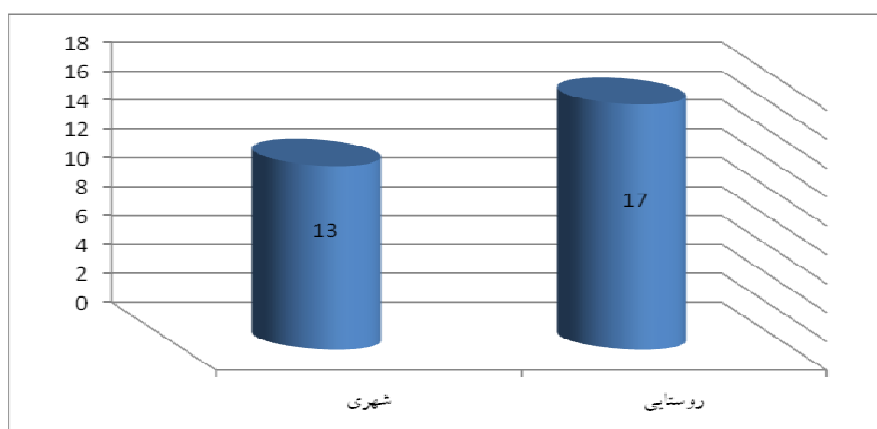
نمودار ۳۷. متوسط هزینه خانواده‌های شهری و روستایی برای خرید نوشابه در دهک‌های مختلف هزینه‌ای در سال ۱۳۹۲ (ریال)

مأخذ: همان.

در طول سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ رفتار هزینه‌ای خانواده‌های شهری و روستایی برای مصرف نوشابه دچار تغییر شده است به این صورت که میزان هزینه‌کرد برای نوشابه از دهک پنج تا دهک هشت در دو منطقه روستایی و شهری برابر شده است و دهک‌های نهم و دهم نیز در مصرف نوشابه از مناطق شهری پیشی گرفته‌اند.

نمودار ۳۸. نسبت هزینه نوشابه در سال ۱۳۹۲ به سال ۱۳۸۰ خانواده‌های شهری و روستایی

مأخذ: مرکز آمار.

میزان هزینه‌ای که یک خانواده شهری برای خرید نوشابه در سال ۱۳۹۲ متقبل شده است حدود ۱۳ برابر سال ۱۳۸۰ می‌باشد و در خانواده روستایی این عدد در حدود ۱۷ برابر می‌باشد این در حالی است که در این بازه زمانی در مورد فرآورده‌های لبنی در مناطق شهری حدود ۸ برابر و برای مناطق روستایی حدود ۷ برابر بوده است.

با توجه به اینکه آمارهای قیمت مصرف‌کننده و هزینه‌های مربوط به اجزای مؤثر در قیمت تمام شده نوشابه در کشور در سال‌های مختلف از سوی وزارت صنعت، معدن و تجارت در اختیار مرکز پژوهش‌ها قرار نگرفت امکان برآوردها و مقایسه‌های دقیق‌تر در مورد این محصول به‌وجود نیامد، اما نکته قابل تأملی که در مقایسه قیمتی لبنیات و نوشابه وجود دارد این است که قیمت برای مصرف‌کننده هر لیتر نوشابه به‌طور متوسط ۱۲۰۰۰ تا ۱۴۰۰۰ ریال است در حالی که قیمت هر لیتر شیر پاستوریزه براساس اعلام بانک مرکزی حدود ۲۴۰۰۰ ریال می‌باشد. به‌عبارت دیگر هر لیتر نوشابه نصف هر لیتر شیر قیمت دارد و این مزیت قیمتی با توجه به اهمیت کیفی شیر و همچنین مضرات نوشابه تا حدی غیرمنطقی به نظر می‌رسد. مصرف نوشابه‌های گازدار علاوه بر مشکلات مرتبط با دفع کلسیم با توجه به متوسط ۱۲ درصد محتوی قند موجب ایجاد کالری بالا و احتمال ابتلا به اضافه وزن و دیابت می‌شود.

جدول ۱۹. تعداد مبتلایان به دیابت در کشور در سال ۲۰۱۴

مقدار	شرح
۵۳,۰۳۹	کل جمعیت بزرگسال کشور (هزار نفر)
۸/۶	فراوانی دیابت (درصد)
۴,۵۸۱	تعداد کل (هزار نفر)
۳۸,۰۷۹	تعداد مرگومیر ناشی از دیابت (نفر)
۲,۲۹۰	تعداد افراد دیابتی ناشناخته (هزار نفر)

مأخذ: فدراسیون جهانی دیابت.

براساس اعلام فدراسیون جهانی دیابت در ایران حدود ۴/۵ میلیون نفر که حدود ۱/۱ درصد از افراد دیابتی سرتاسر دنیا را شامل می‌شود، به دیابت مبتلا هستند و هر ساله بیش از ۳۸ هزار نفر بر اثر این بیماری فوت می‌کنند. براساس این آمار حدود ۲/۲ میلیون از افراد دیابتی در کشور وجود دارند که هنوز به بیماری خود واقف نیستند.

در کنار بیماری قند، باید عنوان کرد که ۵۵ درصد از ایرانیان از اضافه‌وزن رنج می‌برند و همچنین بیماری یوکی استخوان یکی از مهم‌ترین بیماری‌هایی است که در اثر کمبود کلسیم خصوصاً در سنین بالای ۵۰ سال اتفاق می‌افتد نیز دلیلی است بر اینکه عوامل تشدیدکننده این بیماری‌ها باید در کشور کنترل شود.

خلاصه وضع موجود

- شیر یکی از مهم‌ترین مواد غذایی است که با توجه به کیفیت غذایی بالای آن در عین حال نسبت به سایر محصولات دامی از قیمت مناسب‌تری برخوردار است.
- بنابر آمار وزارت جهاد کشاورزی میزان تولید شیر از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳ در ایران بیش از ۵۰ درصد افزایش داشته است و این افزایش تولید، در تمام سال‌های این بازه زمانی ادامه داشته است و فقط در سال ۱۳۸۷ که مصادف با سرما و خشکسالی شدید بود روند افزایشی تولید برای یک سال متوقف شد.
- در بین استان‌های مختلف کشور سه استان اصفهان، تهران و خراسان رضوی دارای بالاترین تولید شیر در کشور می‌باشند و در سال ۱۳۹۲ این سه استان حدود ۲/۲ میلیون لیتر شیر تولید کرده‌اند که برابر با ۲۵ درصد از کل تولید شیر ایران در این سال بوده است.
- تا قبل از سال ۱۳۸۴ واردات معناداری در لبنیات (بجز کره حیوانی) ثبت نشده است اما از این سال با تغییر رویکرد دولت و کاهش تدریجی تعرفه واردات، واردات محصولات لبنی آغاز شد و بیشترین آن در سال ۱۳۹۱ و برابر با ۲۸۱ هزار تن بر پایه شیر خام بوده است. صادرات محصولات لبنی نیز هر ساله با رشد مواجه بوده است و بیشترین آن در سال ۱۳۹۳ و به مقدار ۶۱۳ هزار تن ثبت شده است. تراز تجاری محصولات لبنی از نظر وزنی تا سال ۱۳۸۶ و از نظر ارزشی تا سال ۱۳۹۰ همواره منفی بوده است و از آن سال‌ها تا سال ۱۳۹۳ تراز آن همواره مثبت بوده است.
- از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۳ متوسط سرانه عرضه شیر خام در کشور حدود ۹۴ کیلوگرم بوده است که در سال‌های مختلف و بسته به شرایط تولید متفاوت بوده است. حداکثر سرانه عرضه لبنیات مربوط به سال ۱۳۸۶ و به مقدار ۱۰۲ کیلوگرم و حداقل آن در سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱ و به مقدار ۸۵ کیلوگرم ثبت شده است.
- در بین استان‌های مختلف کشور، استان‌های قزوین، اردبیل، چهارمحال و بختیاری، همدان و گلستان دارای بالاترین سرانه تولید شیر می‌باشند و استان‌های سیستان و بلوچستان، بوشهر و هرمزگان دارای کمترین سرانه تولید شیر خام می‌باشند.
- شیر در ایران از دو منبع دام سنگین و سبک تأمین می‌شود که با توجه به شرایط تولید، شیر استحصالی از دام سنگین در تمام ماه‌های سال در دسترس می‌باشد اما شیر دام‌های سبک در برهه‌ای از زمان تولید نمی‌شود. ۶/۵ درصد از شیر تولیدی کشور مربوط به دام سبک می‌باشد که در فصل سرما از چرخه تولید حذف می‌شود.
- سهم خوراکی‌ها از کل هزینه خانوار در مناطق شهری در سال ۱۳۹۲ حدود ۲۷ درصد بوده است که از نظر استانداردهای جهانی در محدوده امن غذایی قرار گرفته است اما در مناطق روستایی این عدد

بالغ بر ۴۳ درصد است که نشان می‌دهد خانواده‌های روستایی در ایران به درجاتی از ناامنی غذایی دچار شده‌اند.

• در بین استان‌های کشور، استان‌های قم و همدان کمترین هزینه را برای خرید محصولات خوراکی و دغانی در سال ۱۳۹۲ پرداخت کرده‌اند و استان‌های خوزستان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد و خراسان جنوبی بیشترین هزینه را برای محصولات خوراکی و دغانی پرداخت نموده‌اند.

• بعد از سال ۱۳۹۱ همواره شاخص قیمت لبنیات بالاتر از شاخص کل بوده است که نشان می‌دهد در این بازه زمانی میزان افزایش قیمت لبنیات بیشتر از سایر کالاها و خدمات بوده است.

• بعد از حذف یارانه شیر و همچنین کاهش یارانه حامل‌های انرژی، قیمت لبنیات به‌شدت رشد کرد که در بین فرآورده‌های لبنی پنیر با افزایش قیمت ۲۵۰ درصدی روبرو شد، قیمت شیر پاستوریزه و ماست هم در این بازه زمانی ۲۰۰ درصد افزایش داشت.

• در بین خانواده‌های ایرانی، خانواده‌های ساکن در استان‌های تهران، زنجان و آذربایجان شرقی بیشترین سهم را از کل هزینه خوراکی نسبت به استان‌های دیگر به لبنیات اختصاص داده و استان‌های ایلام و کهگیلویه و بویراحمد از حیث این شاخص، کمترین سهم را به خرید لبنیات اختصاص می‌دهند.

• بعد از حذف یارانه شیر در کشور و تا سال ۱۳۹۳ متوسط وزنی قیمت لبنیات حدود ۹۸ درصد افزایش داشته است درحالی که خانواده‌های شهری در این بازه زمانی فقط ۹۲ درصد به هزینه لبنیات خود افزوده‌اند که این به معنی کاهش سرانه مصرف لبنیات در این بازه زمانی است. خانواده‌های شهری بعد از حذف یارانه شیر، سهم شیر تازه را در سبد مصرفی خود کاهش داده‌اند.

• آمار سرانه مصرف بانک کشاورزی نشان می‌دهد که حذف یارانه شیر بر روی مصرف شیر تازه، تأثیر منفی و در مصرف فرآورده‌های آن، تأثیر مثبت محدودی داشته است. دلیل آن را هم می‌توان در حذف تولید ماست خانگی از چرخه مصرف فرآورده‌های لبنی و خرید مستقیم آن جستجو کرد.

• در سال ۱۳۹۲ استان‌های آذربایجان غربی، تهران، چهارمحال و بختیاری و زنجان نسبت به سایر استان‌ها بیشترین هزینه را برای مصرف شیر تازه متحمل شده‌اند و استان‌های آذربایجان شرقی، البرز، تهران، خراسان جنوبی، خوزستان، هرمزگان و خراسان رضوی دارای بیشترین هزینه برای خرید فرآورده‌های لبنی (بجز شیر تازه) هستند.

• در مجموع کل فرآورده‌های لبنی در سال ۱۳۹۲ استان‌های خوزستان، تهران، زنجان، خراسان جنوبی و آذربایجان غربی بیشترین هزینه را برای خرید کل محصولات لبنی پرداخت نموده‌اند و استان‌های قم، مرکزی، گلستان، ایلام، کرمانشاه و کردستان در رده‌های آخر در هزینه برای خرید لبنیات هستند.

• در مناطق روستایی میزان هزینه پرداختی برای شیر و فرآورده‌های لبنی از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰

تقریباً برابر بوده است اما از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ تمایل بیشتر به هزینه‌کرد برای خرید فرآورده‌های لبنی بوده است.

- از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۹۲ در هر خانواده دهک دهمی در مناطق شهری حدوداً ۴/۵ برابر یک خانواده در دهک اول برای خرید لبنیات هزینه می‌کند.

- متوسط سهم لبنیات از کل هزینه‌های خوراکی و دخانی هر خانوار شهری افزایش یافته است اما سرانه مصرف آن کاهش یافته است که این به معنی ورود خانواده‌های شهری به منطقه ناامنی از نظر دسترسی اقتصادی به شیر و فرآورده‌های آن است.

- خانواده‌های دهک‌های پردرآمد در مناطق شهری بعد از سال ۱۳۹۰ سهم لبنیات از کل هزینه خوراکی و دخانی را افزایش داده‌اند اما دهک‌های کم‌درآمد به دلیل همسان نبودن افزایش درآمدها با میزان افزایش قیمت لبنیات، قادر به افزایش این سهم نبوده و حتی در مواردی سهم لبنیات را از هزینه خانواده کاهش داده‌اند که به معنی ایجاد ناامنی در دسترسی اقتصادی به لبنیات در دهک‌های کم‌درآمد جامعه می‌باشد.

- در مناطق روستایی خانواده‌های دهک ده حدوداً ۹ برابر خانواده‌های دهک اول برای خوراک خود هزینه می‌کنند، این شاخص در مناطق شهری حدود ۵/۵ برابر است که نشانگر وجود شکاف بیشتر از نظر امنیت غذایی بین دهک‌های هزینه‌ای در روستاها نسبت به شهرهاست.

- در مناطق روستایی هم مانند مناطق شهری دهک دهمی‌ها با توجه به قدرت مالی بیشتر میزان هزینه خرید لبنیات را تقریباً همگام با افزایش قیمت آن افزایش داده‌اند اما دهک اولی‌ها و کلاً دهک‌های کم‌درآمد روستایی با توجه به توان مالی ناچار به کاهش سرانه مصرف شده‌اند.

- بعد از سال ۱۳۹۰ فقط دهک دهم از دهک‌های هزینه‌ای در روستاها توانایی افزایش سهم لبنیات از کل هزینه خوراکی خانواده را داشته است و بقیه دهک‌ها مجبور به کاهش سهم شده‌اند که منتهی به کاهش سرانه مصرف می‌شود.

- به‌طور متوسط هر خانواده شهری حدود ۲۰ درصد بیشتر از یک خانواده روستایی برای خرید لبنیات می‌پردازد این اختلاف در دهک اول هزینه‌ای حدود ۶۰ درصد و در دهک‌های بالای هزینه‌ای حدود ۷ تا ۱۰ درصد می‌باشد.

- میزان تقاضا برای ماست پس از حذف شیر یارانه‌ای به دلیل حذف تولید ماست خانگی از شیرهای یارانه‌ای توزیع شده افزایش یافته است. مصرف پنیر تغییر محسوسی نکرده است اما میزان مصرف شیر تازه حدوداً ۴۰ درصد کاهش داشته است.

- مصرف لبنیات در ایران در فصول مختلف سال متفاوت است. میزان مصرف لبنیات در فصل تابستان به حداقل می‌رسد. البته کاهش مصرف لبنیات مربوط به کاهش مصرف شیر تازه می‌باشد و مصرف

- دیگر فرآورده‌های لبنی در فصول مختلف تغییر معناداری ندارد.
- تولید نوشابه در ایران بیشتر به‌منظور تأمین نیاز داخلی است و این صنعت سهم قابل توجهی در صادرات غیرنفتی کشور ندارد. براساس اعلام گمرک جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۳ میزان ارزآوری این صنعت برای کشور فقط ۲۲ میلیون دلار بوده است.
 - مصرف نوشابه هر خانواده در مناطق روستایی تا قبل از سال ۱۳۹۲ حدود ۱۵ درصد کمتر از خانواده‌های ساکن در مناطق شهری بوده است اما این اختلاف در سال ۱۳۹۲ به ۶ درصد کاهش یافته است. در مناطق شهری خانواده‌های دهک ده ۱/۷ برابر دهک اولی‌ها برای نوشابه هزینه می‌کنند درحالی که در مناطق روستایی این نسبت ۲/۲ برابر می‌باشد.
 - مقایسه متوسط میزان هزینه دهک‌های مختلف درآمدی برای خرید نوشابه از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ در مناطق روستایی و شهری حاکی از آن است که تا دهک نهم میزان هزینه برای نوشابه در مناطق شهری بالاتر از روستایی است اما برای خانواده‌های دهک دهم ساکن روستاها، میزان هزینه برای خرید نوشابه بیشتر از دهک دهم شهری است.
 - در بین استان‌های مختلف، در سال ۱۳۹۲ استان‌های خوزستان، کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر و هرمزگان بیشترین هزینه را برای خرید نوشابه نسبت به استان‌های دیگر داشته‌اند و سهم نوشابه از کل هزینه خوراکی‌ها و دخانی این استان‌ها، نسبت به دیگر استان‌ها قابل ملاحظه است.
 - در سال ۱۳۹۲ هر خانواده روستایی ۱۷ برابر سال ۱۳۸۰ برای خرید نوشابه هزینه کرده و این درحالی است که خانواده‌های شهری ۱۳ برابر سال ۱۳۸۰ برای خرید نوشابه هزینه کرده‌اند.

تحلیل و نتیجه‌گیری

- هزینه تولید شیر تحت تأثیر عوامل مختلفی است که مهم‌ترین آن هزینه علوفه می‌باشد. از سال ۱۳۸۹ کاهش یارانه حامل‌های انرژی و همچنین افزایش قیمت علوفه موجب افزایش قیمت تمام شده شیر خام شده و تلاش برای ثابت نگه داشتن قیمت مصرف‌کننده شیر با بهره‌گیری از ابزار تعزیرات، موجب کاهش حاشیه سود صنایع لبنی و بروز تخلقاتی مانند استفاده از روغن پالم در محصولات شد.
- اصرار دولت برای ثابت نگاه‌داشتن قیمت مصرف‌کننده، علیرغم افزایش هزینه‌های تولید هم در سمت تولیدکننده شیر خام و هم در سمت تولیدکننده لبنیات و افزایش قیمت خوراک دام باعث شد که صنایع لبنی اقدام به کاهش وزن تعدادی از محصولات خود بدون تغییر در بسته‌بندی‌ها کرده و با این اقدام در ظاهر قیمت مصرف‌کننده درج شده روی فرآورده‌های لبنی ثابت ماند، البته این اقدام صنایع لبنی باعث بالا رفتن مجموع هزینه تمام شده محصولات به‌دلیل هزینه بسته‌بندی ثابت به ازای محصول کمتر شده است.

• ایران از نظر تأمین خوراک فشرده دام وابستگی بالایی به واردات دارد به همین دلیل قیمت‌های جهانی خوراک دام، تأثیر بالایی در قیمت تمام شده محصولات دامی در کشور داشته و افزایش قیمت جهانی علوفه همواره در قیمت داخلی آن تأثیرگذار بوده است اما زمانی که قیمت جهانی کاسته می‌شود تأثیر آن در قیمت خوراک دام در داخل به‌کندی و حتی کمتر از نوسانات قیمت جهانی در قیمت‌های داخلی بروز می‌کند.

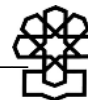
• حمایت‌های یارانه‌ای از مهم‌ترین ابزارهای حاکمیتی است که دولت‌ها از تولیدکننده محصولات مهم حمایت می‌کنند. این یارانه‌ها در کشورهای توسعه‌یافته سهم بالایی از هزینه تولید شیر را دربر می‌گیرند اما در ایران نه تنها حمایت معناداری از تولید شیر انجام نمی‌شود بلکه در برخی موارد هم با اتخاذ سیاست‌های نامناسب مانند کاهش تعرفه واردات موجب ایجاد آسیب‌های جدی به زیرساخت‌های تولید می‌شود.

• نگرش تک‌بعدی به سیاست‌گذاری در حوزه‌های مختلف به‌خصوص بخش کشاورزی، یکی از مهم‌ترین آفات است که گریبانگیر برنامه‌های توسعه در کشور می‌باشد. یکی از سیاست‌های اصلی کشور در امنیت غذایی، بالا بردن کیفیت سبد غذایی مصرفی می‌باشد و افزایش مصرف فرآورده‌های لبنی یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های افزایش کیفیت سبد غذایی است. براساس این سیاست افزایش تولید فرآورده‌های دامی در دستور کار وزارت جهاد کشاورزی قرار گرفت اما سیاست‌هایی مانند کاهش تعرفه واردات محصولات لبنی، حذف یارانه‌های مختلف در بخش تولیدات دامی و اقداماتی مانند چالش روغن پالم در محصولات لبنی، آثار مخرب معناداری را بر توسعه مصرف فرآورده‌های لبنی وارد کرده است. به‌طور خاص در مورد لبنیات سیاست‌های اتخاذ شده بجای همگرایی دچار واگرایی شده و آسیب‌های جدی در حوزه سلامت و پایداری تولید محصولات لبنی ایجاد کرده است.

• حذف شیر یارانه‌ای در ایران موجب کاهش مصرف لبنیات در کشور شده است. بررسی تجربیات جهانی نشان می‌دهد که ارائه شیر یارانه‌ای به‌صورت عام و بدون هدفگذاری اقشار مشخص در دنیا منسوخ شده است و دو سیاست جایگزین آن شده است؛ نخست ارائه یارانه تولید برای تعدیل قیمت تمام شده شیر و دوم ارائه شیر یارانه‌ای به جوامع هدف مانند دانش‌آموزان، زنان باردار و دهک‌های کم‌درآمد جامعه. اما در ایران فقط حذف شیر یارانه‌ای صورت گرفت و از تولید نه تنها حمایتی صورت نگرفت بلکه به افزایش هزینه‌های تولید نیز دامن زده شد.

• تنها حمایت مشخصی که در سال ۱۳۹۳ و ابتدای سال ۱۳۹۴ از تولیدکننده شیر صورت گرفت خرید تضمینی شیر توسط وزارت جهاد کشاورزی بود که در استان‌های تولیدکننده عمده شیر اقدام به خرید تضمینی شیر کرد.

• عملکرد وزارت بازرگانی سابق پس از سال ۱۳۸۴ و سیاست‌های ضدتولید این وزارتخانه در کاهش

تعرفه واردات به منظور ایجاد فضای رانتی برای تعدادی محدود واردکننده، باعث شد که زیرساخت‌های تولید لبنیات به شدت آسیب ببیند و با افزوده شدن اقداماتی مانند حذف یارانه‌های انرژی بدون حمایت‌های جایگزین و ماجرایی استفاده از روغن پالم در محصولات لبنی، این صنعت با آسیب‌های جدی روبرو شد که در نهایت موجب به مخاطره افتادن سلامت جامعه، به خصوص قشر کم‌درآمد آن شده است.

- در سبد مصرفی لبنیات خانواده‌های ایرانی عمدتاً سه محصول شیر، ماست و پنیر وجود دارد. از بین این سه محصول شیر تازه، بیشترین آسیب و افت مصرف را از افزایش قیمت متحمل شده است و دیگر فرآورده‌های لبنی با توجه به جایگاه تثبیت شده در سبد غذایی خانواده با افت مصرف قابل ملاحظه‌ای مواجه نشده‌اند.

- تغییر تدریجی ذائقه و فرهنگ غذایی در ایران موجب افزایش مصرف روغن و غذاهای سرخ شده و افزایش تمایل به مصرف نوشابه‌های گازدار شده است که آثار مخربی بر سلامت انسان دارد. نوشابه‌های گازدار علاوه بر ایجاد بیماری‌های گوارشی و پوسیدگی دندان باعث دفع کلسیم از بدن و بروز مشکلاتی مانند پوکی استخوان در جامعه شده است.

- میزان سرانه مصرف نوشابه در ایران حدود ۳۳ لیتر است که نسبت به بزرگ‌ترین مصرف‌کننده‌های نوشابه دنیا یعنی آمریکا (۱۶۱ لیتر) و مکزیک (۱۰۴ لیتر) عدد بالایی نیست.

- هرچند ایران از نظر میزان مصرف نوشابه در رده‌های نخست دنیا قرار ندارد اما مصرف سرانه نوشابه را به دلیل آثار آن بر روی سلامت انسان باید با توجه به سبد غذایی مصرفی در هر جامعه مورد ارزیابی قرار داد، لذا باید توجه داشت آمریکایی‌ها سالیانه بیش از ۲۸۰ کیلوگرم لبنیات و ۱۲۰ کیلوگرم گوشت که از منابع عمده کلسیم هستند مصرف می‌کنند و تا حدودی آثار سوء مصرف نوشابه‌های گازدار را برطرف می‌کنند. اما در ایران سرانه مصرف لبنیات حدود یک‌سوم و سرانه مصرف گوشت یک‌ششم آمریکایی‌ها می‌باشد و به‌طور معمول رژیم غذایی ایرانی‌ها با فقر کلسیم مواجه است که با مصرف نوشابه‌های گازدار به این فقر غذایی دامن زده می‌شود.

- قیمت مصرف‌کننده هر لیتر نوشابه در سال ۱۳۹۳ حدود ۱۲,۰۰۰ تا ۱۴,۰۰۰ ریال بوده است در حالی که قیمت هر لیتر شیر براساس اعلام بانک مرکزی حدود ۲۴,۰۰۰ ریال بوده است. در سال ۱۳۹۳ قیمت هر کیلوگرم شیر حدود دو برابر قیمت هر لیتر نوشابه بوده است و این مزیت قیمتی مطمئناً بر روی افزایش سرانه مصرف نوشابه و کاهش مصرف شیر آثار معناداری داشته است.

- افزایش محدود و ناچیز قیمت نوشابه ناشی از کاهش قیمت نهاده‌ای مانند شکر (که حدود ۱۲ درصد ارزش نوشابه را تشکیل می‌دهد)، در مقایسه با افزایش شدید قیمت فرآورده‌های لبنی (مثل دوغ) موجب ایجاد مزیت قیمتی قابل ملاحظه نوشابه در مقایسه با شیر شده است.

- افزایش بیماری‌هایی مانند دیابت، پوکی استخوان و اضافه‌وزن در کشور مجموعه‌ای از شاخص‌های هشداردهنده‌ای است که باید مسئولین را مجاب به اتخاذ سیاست‌هایی برای اصلاح سبد غذایی کشور متناسب با شرایط سلامت جامعه کند.
- وضعیت کاهش سرانه لبنیات و افزایش مصرف نوشابه به‌گونه‌ای است که اگر سیاست‌های ترمیمی برای آن در نظر گرفته نشود در میان‌مدت وضعیت بیماری‌هایی مانند دیابت و پوکی استخوان بسیار حاد خواهد شد.
- کاهش سرانه مصرف لبنیات و ایجاد ناتعادلی در عرضه و تقاضای شیر موجب دخالت دولت در بازار شیر و اقدام وزارت جهاد کشاورزی در خرید تضمینی شیر شده است.
- سلامت محصول لبنی همواره باید مدنظر وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی قرار داشته باشد اما نحوه رسیدگی به این مسئله نباید باعث ایجاد مشکل جدید و بعضاً تشدید آنها شود. نحوه عمل وزارت بهداشت در مسئله پالم منجر به متوقف شدن مصرف این روغن در لبنیات شد و به نوعی باعث کاهش میزان اسیدهای چرب اشباع به‌ویژه اسید پالمیتیک در سبد مصرفی خانواده‌ها شد که در بلندمدت باعث کاهش احتمال ابتلا به بیماری‌های قلبی و عروقی خواهد شد. اما نحوه اقدام، موجب کاهش مصرف لبنیات و سرانه مصرف کلسیم در کشور شد که در صورت تداوم مصرف کم شیر در بلندمدت، موجب گسترش بیماری پوکی استخوان خواهد شد.
- کاهش محسوس تبلیغات رسانه‌ای در زمینه مصرف شیر و فرآورده‌های آن در سال‌های اخیر یکی از دلایلی است که به کاهش سرانه مصرف لبنیات دامن زده است.
- بررسی عوامل مرتبط با میزان مصرف شیر و نوشابه‌های گازدار طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ در کشور نشان داد که در بین عوامل مورد بررسی، تعداد محدودی از عوامل به‌عنوان محدودکننده مصرف لبنیات در کشور مطرح هستند که به قرار زیر است عبارتند از:
 ۱. روند افزایش قیمت لبنیات بیش از نرخ تورم و بیشتر از شاخص کل کالا و خدمات مصرفی،
 ۲. واگرایی در سیاست‌های توسعه صنایع لبنی،
 ۳. کاهش وزن بسته‌بندی‌های لبنی،
 ۴. کاهش حمایت‌ها و یارانه،
 ۵. نسبت قیمت شیر به نوشابه،
 ۶. تغییر الگوی غذایی مردم از غذاهای آب‌پز به غذاهای سرخ‌کردنی.
- بررسی انجام شده نشان می‌دهد روند کنونی نسبت قیمت شیر و نوشابه موجب تقویت مصرف نوشابه خواهد شد.

با توجه به آسیب‌شناسی انجام شده و شناسایی عوامل اصلی کاهش مصرف لبنیات در کشور باید براساس آسیب‌های شناسایی شده روش‌هایی برای حذف یا کاهش این آسیب‌ها ارائه کرد که تا حد امکان قابلیت اجرا داشته باشد بر همین اساس موارد ذیل پیشنهاد می‌شود:

۱. عامل اصلی کاهش مصرف لبنیات شرایط قیمتی این محصول است. کنترل قیمت لبنیات در کوتاه‌مدت با کاهش هزینه‌های تولید از طریق ارائه یارانه به تولیدکننده و یا افزایش تقاضا با ارائه شیر یارانه‌ای به دهک‌های هدف امکان‌پذیر است. ارائه یارانه تولید مانند علوفه ارزان قیمت باعث کاهش قیمت تمام شده شیر به صورت عام خواهد شد بنابراین این شیوه کنترل قیمت شیر در سطح کشور به صورت یکنواخت اثرگذار خواهد بود و متوسط سرانه شیر را تقویت می‌کند. راه حل دوم که ارائه شیر یارانه‌ای است اگر به شیوه سال‌های گذشته انجام شود، شیوه‌ای ناکارآمد است. توزیع شیرهای یارانه‌ای باید فقط در دهک‌های پایین درآمدی و جوامع هدفی مانند دانش‌آموزان صورت پذیرد.

۲. با توجه به اینکه یکی از دلایل اصلی پایین بودن سرانه مصرف لبنیات مصرف بسیار اندک دهک‌های کم درآمد جامعه می‌باشد تقویت این دهک‌ها موجب افزایش معنادار متوسط مصرف لبنیات در کشور خواهد شد.

۳. سیاستگذاری در بخش کشاورزی از شکل کنونی که سیاست‌های نقطه‌ای و تک‌بعدی است به شکل چندبعدی و زنجیره‌ای تغییر کند. سیاستگذاران بخش کشاورزی باید برنامه‌ریزی‌ها را در طول زنجیره ارزش انجام دهند تا موجب ایجاد ناعادلی و ناپایداری تولید نشود. در مورد صنایع لبنی هم برنامه‌ها و حمایت‌ها باید به گونه‌ای انجام شود که تولید و مصرف به صورت متعادل افزایش یافته و مشکلی مانند وضعیت کنونی زنجیره ارزش لبنیات پیش نیاید که دولت برای جبران سیاستگذاری‌های نامتعادل، اقدام به خرید تضمینی شیر کند.

۴. نوع مداخله دستگاه‌ها و سازمان‌ها در زنجیره ارزش محصولات مختلف بخش کشاورزی باید مبتنی بر دیدگاه بلندمدت و جامع باشد و آثار اقدامات خود را در حوزه‌های مختلف بررسی و سپس اقدام کنند تا آثار مخرب اجرای سیاست‌ها به حداقل برسد. ماجرای پالم و نحوه عمل وزارت بهداشت در افشای مصرف روغن نباتی پالم در صنایع لبنی، یکی از نمونه‌های کم‌توجهی در نگرش جامع به مشکلات است.

۵. با توجه به آثار سوء مصرف نوشابه بر سلامت جامعه و با توجه به اینکه این محصول در تأمین مواد مغذی مورد نیاز بدن نقشی ندارد و ادامه روند کنونی مصرف این محصول باعث گسترش بیماری‌های مختلفی در سطح جامعه خواهد شد و در آینده موجب ایجاد هزینه‌های درمانی برای دولت می‌شود. بنابراین پیشنهاد می‌شود برای کاهش مصرف محصولات نامند نوشابه از این محصولات

«مالیات سلامت» اخذ شود. مقدار این مالیات باید در حدی باشد که قیمت نوشابه را حداقل در حد شیر قرار دهد و بخشی از مالیات اخذ شده برای ارائه شیر یارانه‌ای به دهک‌های پایین درآمدی صرف شود و با توجه به اینکه نوشابه‌های تولیدی کشور عموماً در داخل مصرف می‌شوند در صورت اخذ مالیات سلامت از این محصول بازار فروش این محصولات به خطر خواهد افتاد. بنابراین برای جلوگیری از ایجاد آسیب به زنجیره تولید نوشابه که بخشی از زنجیره ارزش شکر در کشور نیز محسوب می‌شوند، می‌توان برای تقویت صادرات آن، بخشی از مالیات سلامت اخذ شده را به‌عنوان یارانه یا جایزه صادراتی در نظر گرفت.

۶. با توجه به اینکه شیرخشک‌های تولیدی از شیرهای تضمینی خریداری شده وزارت جهاد کشاورزی برای برآورده کردن اهداف خرید تضمینی (خروج شیر از بازار به‌منظور ایجاد تعادل در آن) مجوز توزیع داخلی ندارند در صورت اقدام به صادرات در شرایط کنونی که با کاهش شدید قیمت جهانی شیر خشک مواجه است، صادرات با قیمتی بسیار کمتر از قیمت تمام شده و بین ۶۰,۰۰۰ تا ۷۰,۰۰۰ ریال به خارج می‌تواند صورت گیرد. لذا پیشنهاد می‌شود شیرخشک تولیدی در داخل برای دهک‌های کم‌درآمد جامعه در نظر گرفته شود زیرا در این حالت با در نظر گرفتن هزینه‌های تبعی قیمت هر لیتر شیر مایع تولیدی از این شیرخشک‌ها حدود ۷,۰۰۰ تا ۸,۰۰۰ ریال می‌شود. بنابراین توزیع این شیر در دهک‌های کم‌درآمد (حتی با دریافت هزینه) می‌تواند آغازی بر اصلاح سبد غذایی و افزایش مصرف لبنیات در آنها باشد.

سخن آخر

روند تولید و مصرف نوشیدنی‌ها در کشور، بیانگر نوعی تغییر ذائقه، به‌خصوص در سال‌های اخیر است که روند مطلوبی را نشان نمی‌دهد. این تغییر اولاً از نوشیدنی‌های سنتی و طبیعی مانند شیر و دوغ در وعده‌های غذایی، به سمت مصرف نوشابه‌های صنعتی و گازدار می‌باشد. ثانیاً بنابر آنچه که یافته‌های گزارش نشان می‌دهد، گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه مانند: زنان و کودکان در سن رشد، به‌خصوص در دهک‌های درآمدی پایین و روستاها بیشتر از سایر اقشار در معرض این تهدید قرار دارند، به‌طوری که عدم توجه کافی به آن در میان‌مدت و بلندمدت می‌تواند بر هزینه‌های بهداشتی و درمانی جامعه تأثیرگذار باشد. ازسوی دیگر شیوع مصرف نوشابه‌های گازدار در بین سنین پایین و رشد خزنده آن در سبد غذایی خانوار - آن‌هم با همه‌گیری برندهای خارجی در بازار ایران - با استفاده از مزیت‌های قیمتی در مقایسه با انواع ایرانی، نوعی تهاجم اقتصادی، فرهنگی به‌شمار می‌رود که در مغایرت آشکار با آموزه‌های اقتصاد مقاومتی بوده و مقابله با آن، تدبیر مسئولین را طلب می‌کند.

یکی از راهکارهای پیشنهادی برای اصلاح روند موجود رسیدن به وضع مطلوب در الگوی غذایی خانوار، ترکیبی از سیاست‌های حمایتی، مالی و تعرفه‌ای است. اخذ مالیات سلامت بر مصرف نوشابه‌های گازدار، حمایت از مصرف شیر، به‌خصوص در اقشار هدف و آسیب‌پذیر، همراه با برقراری نظام تعرفه مناسب و ترجیحی به نفع نوشیدنی‌های سنتی و طبیعی، از جمله مواردی که در متن گزارش به تفصیل اشاره شده و می‌تواند روند موجود را به سمت دلخواه هدایت کند.

۱. آمارنامه‌های سال‌های مختلف گمرک جمهوری اسلامی ایران.
۲. آمارنامه‌های سال‌های مختلف وزارت جهاد کشاورزی.
۳. آمارهای اقتصادی بانک مرکزی.
۴. اتحادیه دامداران ایران قابل دسترسی در www.damdaraniran.com.
۵. برادران نصیری، مهران. بررسی تولید و تجارت محصولات دامی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۹.
۶. پژوهش سمپات (سامانه پایش امنیت غذا و تغذیه در ایران)، وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، معاونت بهداشت دفتر بهبود تغذیه جامعه، ۱۳۹۰.
۷. پشتیبانی امور دام، آمار سالانه قیمت فرآورده‌های دامی، بازیابی در تاریخ: ۱۳۹۴/۰۳/۳۱، قابل دسترسی در: <http://www.iranslal.com/index.php/fa/amar/price-dame-toyor/d/yearly>
۸. پایش کشت سبز دهکده، بررسی بازار شیر و راهکارهای تنظیم آن، پروژه پژوهشی سازمان تعاون روستایی، ۱۳۹۳.
۹. سیستم تناژ: سازمان میادین میوه و تره‌بار شهرداری تهران.
۱۰. فرخی، سعید. بررسی تولید، مصرف و واردات شیر در کشور، گزارش پژوهشی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۶.
۱۱. کتاب قانون و مقررات صادرات و واردات سال‌های مختلف، گمرک جمهوری اسلامی ایران.
۱۲. مرکز آمار ایران. آمار هزینه و درآمد خانوار، بازیابی در تاریخ ۱۳۹۴/۰۳/۳۰، قابل دسترسی در: <http://www.amar.org.ir>
۱۳. میرباقری، وهب. بررسی تولید، تجارت و مصرف روغن در ایران، گزارش پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳.
14. Amato D, Maravilla A, Montoya C, et al. Acute effects of soft drink intake on calcium and phosphate metabolism in immature and adult rats. *Rev Invest Clin* 1998;50:185–9.
15. and bone. *J Nutr* 1993;123:1611–4. 9.
16. Curtis, Mark (2011). *Milking the poor*. Retrieved in 2015/06/014. available on: www.actionaid.org/sites/files/actionaid/milking_the_poor.pdf.
17. FAO. Dairy production and products. Retrieved in 2015/05/14. available on <http://www.fao.org/agriculture/dairy-gateway/milk-and-milk-products/milk-composition/en>
18. Fitzpatrick L, Heaney RP. Got soda? *J Bone Miner Res* 2003;18:1570–2.
19. Grenby TH, Mistry M, Desai T. Potential dental effects of infants' fruit drinks studied in vitro. *Br J Nutr*. 1990 Jul;64(1):273-83.
20. Grobler SR, Jenkins GN, Kotz D. The effect of consumption and method of drinking. *Br Dent J*. 1985 Apr 20;158(8):293-6.
21. Hernandez-Avila M, Stampfer MJ, Ravnikaar VA, et al. Caffeine and other predictors of bone density among pre- and perimenopausal women. *Epidemiology* 1993;4:128–34.
22. International Diabetes Federation. Iranian Diabetes Society. Retrieved in 2015/06/20. available on: <http://www.idf.org/membership/mena/iran/iranian-diabetes-society>.
23. Maps of world, Top Ten Carbonated Soft Drink Consumer Countries, Retrieved in 2015/06/01. available on: <http://www.mapsofworld.com/world-top-ten/world-top-ten-carbonated-soft-drink-consumer-countries.html>
24. Massey LK, Whiting SJ. Caffeine, urinary calcium, calcium metabolism
25. McGartland C, Robson PJ, Murray L, et al. Carbonated soft drink consumption and bone mineral density in adolescence: the Northern Ireland Young Hearts project. *J Bone Miner Res* 2003;18:1563–9.

26. National Nutrient Database for Standard Reference Release, Retrieved in 2015/05/16. available on: <http://ndb.nal.usda.gov/ndb/foods/show/75>
27. Rapuri PB, Gallagher JC, Kinyamu HK, Ryschon KL. Caffeine intake increases the rate of bone loss in elderly women and interacts with vitamin D receptor genotypes. *Am J Clin Nutr* 2001;74:694–700.
28. United States Department of Agriculture, Retrieved in 2015/05/24. available on: <http://apps.fas.usda.gov/psdonline/psdQuery.aspx>
29. Whiting SJ, Healey A, Psiuk S, Mirwald R, Kowalski K, Bailey DA. Relationship between carbonated and other low nutrient dense beverages and bone mineral content of adolescents. *Nutr Res* 2001;21:1107–15.
30. www.mapsofworld.com/.../world-top-ten-carbonated-soft-drink-consumer-countries.html
31. Wyshak G. Teenage girls, carbonated beverage consumption, and bone fractures. *Arch Pediatr Adolesc Med* 2000;154:610–3.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۴۳۳۱

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: آسیب‌شناسی مصرف شیر و نوشابه‌های گازدار در سید مصرفی خانوار

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی)

تهیه و تدوین‌کنندگان: وهب میرباقری، جهانبخش امامی، الهه سلیمانی

مدیر مطالعه: محمدرضا محمدخانی

ناظران علمی: محسن صمدی، محمدحسن معادی‌رودسری، مهران برادران‌نصیری

متقاضی: علی لاریجانی (رئیس مجلس شورای اسلامی)

ویراستار تخصصی: _____

ویراستار ادبی: _____

واژه‌های کلیدی:

۱. آسیب‌شناسی

۲. لینیات

۳. نوشابه گازدار

۴. مصرف سرانه

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴/۴/۲۱